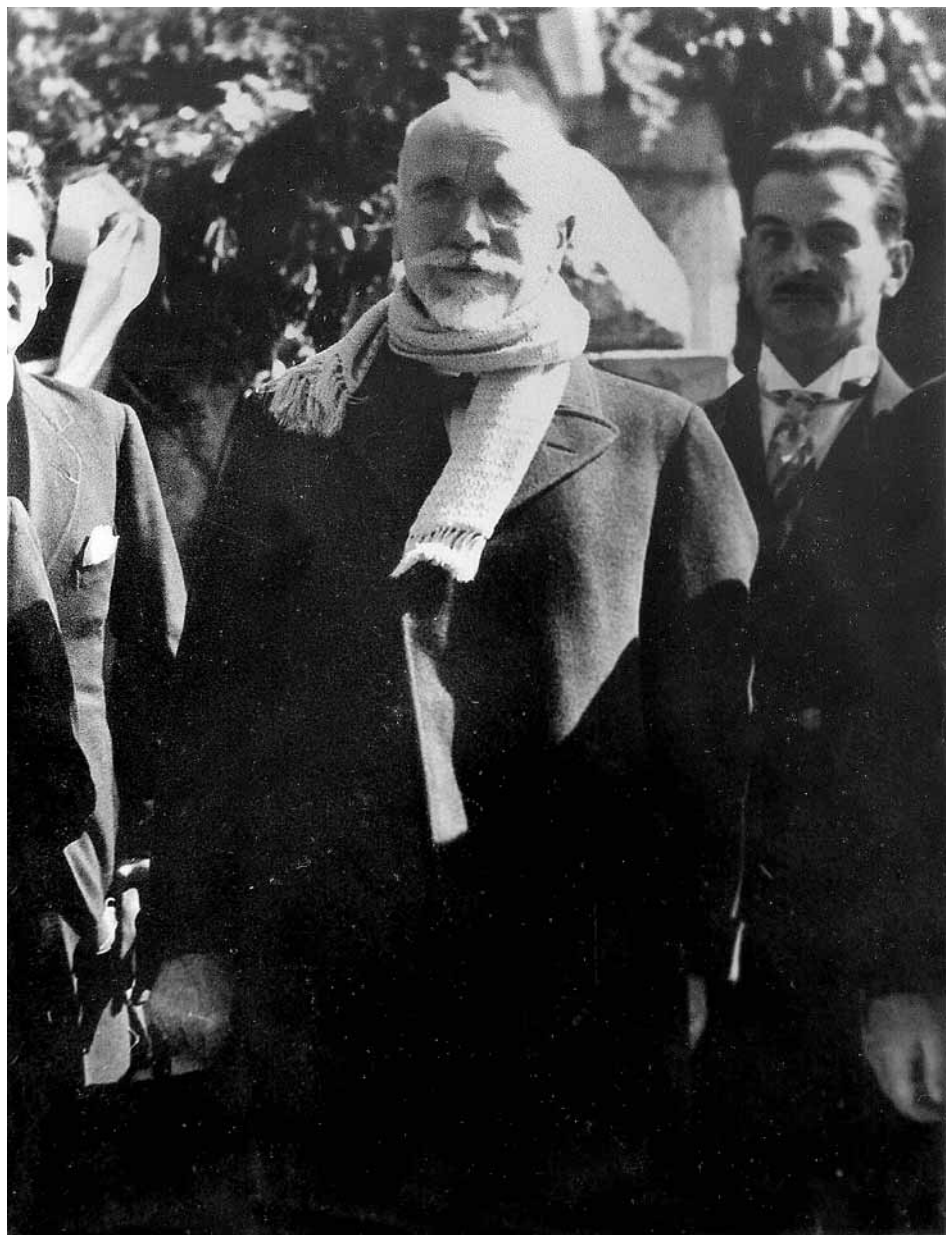

ΙΔΡΥΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΗΜΕΡΙΔΟΣ

(15 Μαΐου 2014)

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

Ἡ ἔκδοση τοῦ παρόντος τόμου χρηματοδοτήθηκε
ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα Ἰωάννου Σ. Λάτση

ISBN: 978-618-82148-0-4

Τὸ σχέδιο μὲ τὴν ἄγκυρα,
παραδοσιακὸ ἔμβλημα τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων,
ἀποτελεῖ προσφορὰ τοῦ ζωγράφου Σαράντη Καραβούζη (1938-2011).

ΙΔΡΥΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΗΜΕΡΙΔΟΣ

(15 Μαΐου 2014)

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

2015

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο τόμος αυτός σηματοδοτεί την επαναλειτουργία του «Ίδρύματος Ίστορίας του Ελευθερίου Βενιζέλου» που συστάθηκε πρὸς τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα – συγκεκριμένα τὸ 1986. Τὸ Ίδρυμα δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴ «Λέσχη Φιλελευθέρων», ἡ ὁποία ἱδρύθηκε τὸ 1917 καὶ ἤδη κοντεύει νὰ κλείσει ἑκατὸ χρόνια ἀδιάκοπης δράσης.

Τὴν Προεδρία τοῦ Ίδρύματος εἶχαν, κατὰ σειρά, Μιχαὴλ Δ. Στασινόπουλος (1903-2002), καθηγητὴς τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας (1966-1969) καὶ στὴ συνέχεια Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας (1974-1975). Μετὰ τὸν Μ. Δ. Στασινόπουλο, πρόεδρος τοῦ Ίδρύματος ἀνέλαβε ὁ Ἐλευθέριος Κυρ. Βενιζέλος, ἐργονὸς συνονόματος τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Ἀπὸ τὸ 2005 πρόεδρος εἶναι ὁ Γεώργιος Κ. Στεφαννάκης, δισέγγονος ἀδελφῆς τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

Τὸ Ίδρυμα στεγάζει μουσεῖο, μεγάλη βιβλιοθήκη καὶ πλούσιες ἀρχεὶακὲς συλλογές, προσιτὲς σὲ ὅλους ὅσους ἐρευνοῦν τὴ Σύγχρονη Ἑλληνικὴ Ἱστορία.

Στὸν παρόντα τόμο περιλαμβάνονται οἱ ἀνακοινώσεις ποὺ ἔγιναν, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπανεναρξῆς τῆς λειτουργίας τοῦ Ίδρύματος, στὴν ἀνακαινισμένη αἴθουσα διαλέξεων αὐτοῦ τοῦ τελευταίου στίς 15 Μαΐου 2014.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ίδρύματος, Γεώργιος Κ. Στεφαννάκης, τεκμηριώνει στὴν εἰσήγησή του ὅτι ἡ κορύφωση τῆς Βενιζελικῆς Ἐποποιίας καταυγάζεται στὴν Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου. Ἐκεῖ ἡ Ἑλλὰς ἐνωμένη, ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Βενιζέλου, κατέκτησε τὴν βιωσιμότητά της. Ὅ,τι δηλαδὴ τῆς ἐπέτρεψε ν' ἀντικρύζει τὸ μέλλον μὲ αὐτοπεποίθηση. Στὴ συνέχεια, ὁ Πρόεδρος σκιαγραφεῖ τὴν Μικρασιατικὴ πολιτικὴ Βενιζέλου. Σταχυολογεῖ, δηλαδὴ, οὐσιώδεις κρίσεις διακεκριμένων ἀντιβενιζελικῶν. Παραθέτει χαρακτηριστικὲς ἐπισημάνσεις τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ. Ἀποδεικνύει πὼς ἡ χαραχθεῖσα ἀπὸ τὸν Βενιζέλο πολιτικὴ ἀνταποκρινόταν, (ἀληθῶς), σὲ αἶτημα καὶ τῶν ἀντιβενιζελικῶν. Ἄρα σὲ αἶτημα πανεθνικό.

Ὁ πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τιμῇ, Δρ. Κωνσταντῖνος Ἰ. Αἰλιανός, δίνει στὴν ἀνακοίνωσή του ἔμφαση στὴν ικανότητα προσαρμογῆς τοῦ Βενιζέλου στὶς ἐκάστοτε διπλωματικές συγκυρίες· παράλληλα, τονίζει τὸν ρεαλισμὸ τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ καθὼς καὶ τὴν ἀπὸ αὐτὸν σωστὴ ἱεράρχηση των προτεραιοτήτων.

Ἡ ἱστορικός τοῦ Δικαίου, Δρ. Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου περιγράφει καὶ ἀναλύει τὴν ἵδρυση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας (1928-1929). Ὅπως ἐπισημαίνει, ἡ λειτουργία τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου εἶχε τὶς ρίζες της στὸ ἔτος 1911· καθυστέρησε ὅμως αὐτὴ μέχρι τὴν τελευταία πρωθυπουργία τοῦ Βενιζέλου. Στὴν εἰσήγησή τῆς Χαρίκλειας Γ. Δημακοπούλου εἶναι προσαρτημένο «Παράρτημα», στὸ ὁποῖο συμπεριλαμβάνεται ὁ λόγος τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἑναρξῆς λειτουργίας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

Ἡ εἰσήγησή τῆς Μαρίας Μαντουβάλου, ἀναπληρώτριας καθηγήτριας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Στὸ πρῶτο ἐξετάζεται ἡ ἐξέλιξη τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα μέσα ἀπὸ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Μόδη. Στὸ δεύτερο, προβάλλεται ἡ φιλία ποὺ συνέδεε τὸν Βενιζέλο μὲ λογοτεχνικὲς προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς του, ὅπως ὁ Λορέντζος Μαβίλης.

Ὁ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, πρῶην διευθυντῆς τοῦ Ἰδρύματος, ἐπανεξετάζει τὸν κομβικὸ ρόλο ποὺ εἶχε τὸ λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης στὸ ὅλο πλέγμα τῶν διπλωματικῶν σχέσεων τῶν βαλκανικῶν Κρατῶν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Μεσοπολέμου.

Ὅλοι οἱ συντελεστὲς δημιουργίας τοῦ παρόντος τόμου ἐλπίζουν ὅτι καὶ αὐτός, ὅπως οἱ προηγούμενες ἐκδόσεις τοῦ Ἰδρύματος, θὰ συμβάλει στὴν πρόοδο τῆς ἔρευνας περιόδων ἰδιαίτερα κρίσιμων τῆς Ἑθνικῆς μας Ἱστορίας.

ΓΙΩΡΓΟΣ Δ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΣΤΕΦΑΝΑΚΗ
Προέδρου τοῦ Ἰδρύματος Ἱστορίας
τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου

Η ΚΟΡΥΦΑΙΑ ΣΤΙΓΜΗ

*Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Βενιζέλος συσκέπτονται
κατὰ τὴν διάρκεια τῶν βαλκανικῶν πολέμων.*

I. Ὁ Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος ἔχει καθιερωθεῖ ὡς ὁ πρῶτανις τῶν κορυφαίων. Αὐτός, μόνον αὐτός, ἔδωσε στὸ Κράτος τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ ὅ,τι οὐδεὶς ἄλλος. Τοῦ προσέφερε βιωσιμότητα. "Ο,τι, δηλαδή, τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖο. Καὶ ὅ,τι προηγουμένως τελοῦσε ὑπὸ ἀμφισβήτηση.

II. Τὸ 1863 διεξάγονταν, μετὰ τὴν ἔξωση τοῦ Ὁθωνος, διαβουλεύσεις πρὸς ἀνάδειξη νέου ἡγεμόνος. Τότε ὁ πολὺς Λόρδος Palmerston εἰσηγείτο ν' ἀφοπλισθεῖ ἡ Ἑλλάς, νὰ περιορισθεῖ σὲ δυνάμεις χωροφυλακῆς¹. Καὶ αὐτό, βέβαια, ἐν ὅψει τῆς στενότητος τοῦ δημοσίου ταμείου (!). Εἶναι ἄκρως πιθανὸ ὅτι, ἐὰν εἶχε ἐπικρατήσῃ αὐτὴ ἡ ἀποψη, τότε καὶ ἡ Ἑλλάς θὰ εἶχε ἀκολουθήσῃ τὴν πορεία τοῦ γενναίου Μαυροβουνίου. Διὰ τῶν βαλκανικῶν ἀνακατατάξεων τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα θὰ εἶχε, μᾶλλον, παύσει ν' ἀποτελεῖ κράτος αὐτεξούσιο.

III. Μὲ τὴν εὐτυχῇ ἔκβαση τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ὑπεγράφη ἡ **Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου**, ἀποτελεῖ, ἔκτοτε, τὸν οἰονεὶ Καταστατικὸ Χάρτη τῶν Βαλκανίων. Ἡ Ἑλλάς διπλασίασε σχεδὸν τὸ ἔδαφός της ἀπὸ 64.786 σὲ 108.000 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα. Ἐπίσης αὗξησε τὸν πληθυσμὸ της κατὰ δύο ἑκατομμύρια. Τὰ μέχρι τότε 2.666.000 κατοίκων ἀναβαθμίσθησαν σὲ 4.718.222. Ἡ Ἑλλάς ἀπέκτησε τὴν κρίσιμη μᾶζα, ἐδαφικὰ καὶ πληθυσμιακά².

Αὕτῃ ἡ ἐπιτυχία σηματοδοτεῖ μοναδικότητα προσφοράς. Ἄρα καὶ κορυφή τῆς δόξας Βενιζέλου.

IV. Μεγαλοϊδεατικὸς ὑπῆρξε ὁ σχεδιασμὸς Βενιζέλου καὶ κατὰ τὸν Α'

1. Σπ. Β. Μαρκεζίνη, *Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος*, τόμ. 1^{ος} (Ἀθήνα: Πάπυρος, 1966), σσ. 298-299.

2. Γεωργίου Δ. Παπούλια, «Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ τὸ Βαλκανικὸ σύμφωνο τοῦ 1912», *Ἀνακοινώσεις ἡμερίδος (16 Μαρτίου 2005) γιὰ τὴν ἐπέτειο τοῦ θανάτου τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου*, τόμ. Β' (Ἀθήνα: Ἰδρυμα Ἱστορίας τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ τῆς ἀντίστοιχης Ἑθνικῆς Περιόδου, 2005), σσ. 31-40.

Παγκόσμιο πόλεμο. Ἡ τύχη ὑπῆρξε ἐχθρική. Ὁ Ἑλληνισμός ὑπέστη τὴν Μικρασιατικὴ Καταστροφή.

Τὸ 1453 ὁ Ἑλληνισμός νικήθηκε. Παρέμεινε ὅμως στὶς ἐστίες του. Συνέχισε νὰ παράγει πολιτισμό. Τὸ 1922 ὁ Ἑλληνισμός ξεριζώθηκε ἀπὸ τοὺς τόπους τῆς καταγωγῆς του.

*
* * *

Α'. Πρὸ Βενιζέλου ἤδη, ὁ ὀξυνούστατος Πατριάρχης Ἰωαννῆς ὁ Γ' εἶχε διαβλέπει ὅτι ὁ μετασχηματισμός τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους σὲ ἐθνικὸ τουρκικό, ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴ (τελικῶς) τῶν Νεοτούρκων, θὰ προσιωνίζετο συνέπειες ἐξανδραποδισμοῦ γιὰ τοὺς χριστιανικούς, ἐκεῖ, πληθυσμούς. Καὶ αὐτό, βέβαια, διότι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ αὐτομάτως ἀναδείκνυε (καὶ) τοὺς χριστιανικούς αὐτοὺς πληθυσμούς ὡς μειοψηφίες³.

Σήμερα, ἡ βάρβαρη ἐξόντωση ἄνω τῶν 250.000 Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, ὅπως καὶ ἐνὸς ἑκατομμυρίου πεντακοσίων χιλιάδων Ἀρμενίων, **μάλιστα δὲ μέχρι τοῦ 1918**, δὲν ἀμφισβητεῖται. Ἡ **Ἑλληνικὴ Βουλὴ τὴν 21^η Φεβρουαρίου 1994** ὁμοφώνως ἀνακήρυξε τὴν 19^η Μαΐου ἐκάστου ἔτους ὡς **Ἡμέρα Μνήμης γιὰ τὴν γενοκτονία τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ**. Ἐπίσης ἔχει ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιό μας ἀναγνωρισθεῖ καὶ ἡ **γενοκτονία τῶν Ἀρμενίων** μὲ ψήφισμα ὁμόφωνο τὴν 25^η Ἀπριλίου 1996.

Γιὰ τὴν ἀνακοπὴ τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς (ἐξάλειψης τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια), ὁ Βενιζέλος, μὲ τὸ περίφημο ἀπὸ 22^{ας} **Σεπτεμβρίου 1920 τηλεγράφημά** του πρὸς **Lloyd George** θέτει ὡς ἀμέσους στόχους τῆς – τότε – κοινῆς ἀγγλοελληνικῆς πολιτικῆς: i) Χωριστὸ κράτος γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὰ Στενά. ii) Ἰδρυση κράτους τοῦ Πόντου. iii) Συνεργασία αὐτοῦ μετ' Ἀρμενίας καὶ Γεωργίας πρὸς ἀνάδειξη φραγμοῦ ... «... κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού καὶ ἐνδεχομένως κατὰ τοῦ ρωσικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ...»...⁴

Β'. Ἡ ἀλυτρωτικὴ ἐπιδίωξη ἀποτελοῦσε – τότε – πανεθνικὸ αἶτημα. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀπὸ 24^{ης} Ἀπριλίου 1968 ἐπιστολὴ τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου πρὸς τὸν Σπύρο Μαρκεζίνη⁵. Ἐκεῖ ὁ ἐπιστολογράφος, ἀνιψιὸς τοῦ Δ. Γούναρη, βεβαιώνει ὅ,τι τοῦ ἀνακοίνωσε ὁ Γούναρης τὸν Σεπτέμβριο

3. **Les communautés grecques sont prises pour cible.** (Charles Personnaz, Venizelos, le fondateur de la Grèce moderne [Παρίσι: Bernard Giovanangeli, 2008], σ. 411.)

4. Τὸ κείμενο τοῦ τηλεγραφήματος (μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Β. Μόστρα): Σπ. Β. Μαρκεζίνη, *Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Συγχρόνου Ἑλλάδος*, τόμ. 1^{ος} (Ἀθήνα: Πάπυρος, 1978), σ. 43.

5. Αὐτόθι, σ. 48

τοῦ 1920: ... «... *Καλὰ ἔκαμεν ὁ Βενιζέλος καὶ ἐδέχθη τὴν ἐντολὴν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τὸ ἴδιο θὰ ἔπραττα καὶ ἐγώ. Δὲν ἦτο νοητὴ ἡ ἄρνησις. Ἐκπληροῦνται μέγα ὄνειρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐὰν κερδίσωμε τὰς ἐκλογάς, θὰ συνεχίσωμεν τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις. Καὶ ὁ Θεὸς βοηθός ...»...*

Ἡ πορεία πρὸς τὴν καταστροφὴν ἄρχισε μὲ τὴν ἐδραίωσιν τοῦ Κεμὰλ καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Κωνσταντίνου. Οἱ σύμμαχοι ποὺ μᾶς εἶχαν δώσει τὸ εἰσιτήριο τῆς Μικρασίας θεωροῦσαν – ἐπισήμως – τὴν παλινρόθωσιν ὡς ἐχθρικήν πράξιν. Ὁ βασιλιάς ἐκεῖνος, γαμβρὸς τοῦ Kaiser, εἶχε εὐνοήσει τὴν γερμανικὴν πλευρὰ (πάντως) κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν νικητῶν.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτό, εἶναι ἄκρως διαφωτιστικὴ ἡ εἰσήγησις τοῦ Ἰωάννη Θεοτόκη, ποὺ ἀποκάλυψε ὁ γιὸς του, Σπύρος Ἰ. Θεοτόκης⁶.

Ἡ εἰσήγησις εἶναι *καταπληκτικὴ*. Ὁ ἐκπρόσωπος ἀκραιφνοῦς φιλοβασιλικῆς οἰκογένειας ἐπισκέπτεται τὸν Κωνσταντῖνον στὴν Ἑλβετία. Τοῦ ἐκθέτει ὅτι οἱ νικητρίες πλέον Δυνάμεις τῆς Entente διάκεινται ἀπέναντί του ἐχθρικῶς. Ἐν ὅψει αὐτοῦ, ἀπευθύνει ἔκκλησιν καὶ τονίζει πρὸς τὸν Βασιλέα ἐπὶ λέξει: ...«... *νὰ μὴν ἐπιστρέψετε στὴν Ἑλλάδα, μέχρις ὅτου ρυθμισθοῦν οἱ σχέσεις Σας μὲ τὴν νικητρίαν Ἀντάντ...*»...

Ἐν τούτοις, παρὰ πᾶσα ἔννοια φροντίδας τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος, ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὴν ἐχθρικήν στάσιν τῶν συμμάχων μας – τότε – ἀπέναντί του. Ἐπέστρεψε καὶ ἀνέλαβε τὰ βασιλικά του καθήκοντα (!).

Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βενιζέλου (1^η Νοεμβρίου 1920), οἱ σύμμαχοι διατύπωσαν προτάσεις ἀπαγχίστρωσής μας ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία. Ἐν τούτοις οἱ μετανοεμβριανοὶ κυβερνήτες – καὶ ὁ Κωνσταντῖνος – ἐπέμεναν.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ αἰσιοδοξία τότε τῆς *Καθημερινῆς*. Μετὰ τὴν ἐπιχειρήσειν τοῦ θέρους τοῦ 1921, ἔγραφε: ...«... *Ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Ἀγκυρὰν εἶναι σήμερον ἀνοικτὴ καὶ εἶναι βραχεῖα ...*»...⁷ Καὶ οἱ δηλώσεις τοῦ Νικολάου Στράτου δίδουν ὅμοιον τόνο: ...«... *Ἡ Κωνσταντινούπολις ... εἶναι ἡ πεπρωμένη πρωτεύουσα τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ...*»...⁸ Ἀκόμη περὶ σφόδρeron δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν ἐπισημανθεῖ ἡ ἄκρως ἀφελὴς δήλωσις τοῦ τότε (15 Φεβρουαρίου 1921) ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, Δημ. Γούναρη. Ἀγορεύων ἔλεγε -καὶ παρέσυρε- ὅτι ...«... *Εἶμαι ἐν γνώσει τῆς καταστάσεως ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπὲρ πάντα ἄλλον καὶ δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω μὲ τὸν*

6. Σπύρος Ἰ. Θεοτόκης, *Πολιτικαὶ ἀναμνήσεις* (Ἀθήνα: Ἐπτάλοφος, 1986), σσ. 37-38.

7. Σπ. Β. Μαρκεζίνης, *Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Συγχρόνου Ἑλλάδος*, τόμ. 1^{ος}, σ. 206.

8. *Αὐτόθι*, σ. 116.

θετικώτερον τρόπον, ὅτι ἡ ἐκεῖ ἀντίδρασις [τῶν Τούρκων !!!] πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς συντριβεῖσα ...»...⁹

Γ'. Ἡ μεγαλόπνοη θεώρηση – σημειώθηκε ἤδη – ὑπέκυψε στὴν μοῖρα. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Βενιζέλου τὴν 1^η Νοεμβρίου 1920 πλειοψήφησαν σὲ ἔδρες. Δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ σὲ ψήφους. Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαναστασίου ὑποστηρίζει ὅτι ...«... διὰ τῶν ἐκλογῶν τῆς 1^{ης} Νοεμβρίου [1920] ἡ μειοψηφία τοῦ λαοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλὴν ὡς πλειοψηφία καὶ ἐκανόνισε τὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους ...»...¹⁰ Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ ζήτημα, κρίσιμο εἶναι ὅτι: Οἱ μετεκλογικοὶ κυβερνήτες προσπάθησαν ν' ἀσκήσουν πολιτικὴ Βενιζέλου χωρὶς τὸν ἐμπνευστὴ τῆς (!). Χωρὶς, δηλαδὴ, νὰ ἔχουν τίς συμμαχίες καὶ τὰ ἐρείσματά του. Καί, ἔτσι, ἐπῆλθαν οἱ συνέπειες τῆς γνωστῆς καταστροφῆς. Γιὰ τὴν τεχνικὴ – στρατιωτικὴ – ἐκδοχὴ τῆς εἶναι χαρακτηριστικῶς ἀποκαλυπτικὰ ὅσα ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἐξηγεῖ σὲ ἰδιόγραφο μνημόνιο πὺλ παρὰτίθεται στὸ Ἡμερολόγιό του ἀναφορικά, μάλιστα, πρὸς τὸ γιατί ἀρνήθηκε τὴν συμμετοχὴ του. Ἐκθέτει συγκεκριμένα: ...«... Δὲν μοῦ εἶναι πλέον [25 Μαρτίου 1921] δυνατόν οὔτε τὰ κατὰ τὴν γνώμην μου κακῶς γενόμενα νὰ ἐπανορθώσω, οὔτε νὰ ἀναλάβω νὰ ἐφαρμόσω ξένα σχέδια καὶ νὰ συνεχίσω ἐπιχειρήσεις αἵτινες θὰ ἦγον εἰς ἀποτυχίαν.

Τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο διάφορον, προσέθεσα, ἐὰν εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν μου τὸν ἀπὸ Νοεμβρίου καὶ πέραν διαρρευσάντα χρόνον...»...¹¹

Περαιτέρω, ὁ ἴδιος ψέγει τοὺς μετανοεμβριανοὺς κυβερνήτες, ὅτι: ... «... Ἀντὶ δὲ νὰ σπάζωμεν τὸ κεφάλι μας εἰς τὰς ὀχυρώσεις τοῦ Κεμάλ [: Ἀγκυρα], νὰ τὸν ἀφήσωμεν νὰ σπάσῃ αὐτὸς τὰ μοῦτρα του εἰς τὰς ἰδικὰς μας [: Σμύρνη]...»...¹²

9. Αὐτόθι, σ. 115.

10. Στὴ μελέτη του *Δημοκρατία καὶ ἐκλογικὸν σύστημα*, Ἀθήνα: Μπάυρον, 1973², σσ. 23-28.

11. Ἰωάννης Μεταξᾶς. *Τὸ προσωπικὸ του ἡμερολόγιό*, τόμ. Γ'. Ἐπιμέλεια: Παν. Μ. Σιφναῖος (Ἀθήνα: Γκοβόστης, ἄ.ἔ.), σ. 75.

12. Αὐτόθι, σ. 85. Ἔχει ἀξία νὰ τονισθεῖ ὅτι ὁ Μεταξᾶς κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον πόλεμον ὑπῆρξε ἐνάντιος τοῦ Βενιζέλου. Κατὰ τὸν Β', ὅμως, Παγκόσμιον πόλεμον ἀπ' ἀρχῆς τάχθηκε ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς «πολιτικῆς Βενιζέλου». Ἡ ἐγγραφή, στὸ Ἡμερολόγιό του, τῆς 30^{ης} Ὀκτωβρίου 1940 εἶναι χαρακτηριστικὴ. Παρατίθεται ἐκεῖ ἀνακοίνωσις τοῦ Μεταξᾶ πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτες καὶ ἀρχισυντάκτες τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου. Ὁ Μεταξᾶς ἐκθέτει ἐπὶ λέξει: ...«... Ἡδὴ ἡ πολιτικὴ τὴν ὁποίαν ἀκολουθῶ εἶναι ἡ πολιτικὴ τοῦ ἀειμνήστου Βενιζέλου. Διότι εἶναι ἡ πολιτικὴ τοῦ συνταυτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν τύχην τῆς Δυνάμεως, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ θάλασσα εἶναι ἀνέκαθεν, ὅπως εἶναι καὶ διὰ τὴν

Δ'. Έσβησε, τότε, για τὸν Ἑλληνισμό μία μεγάλη ἐλπίδα, στὴν πραγματοποίηση τῆς ὁποίας εἶχαν πιστέψει ὅλοι. Καί, πράγματι, ἐὰν εἶχαν ἀντιστρόφως διαμορφωθεῖ οἱ συνθήκες, ἡ πατρίδα μας θὰ ἦταν κράτος σαράντα – τοῦλάχιστον – ἑκατομμυρίων κατοίκων. Ἐπὶ πλεόν, θὰ κυριαρχοῦσε στὴν γεωπολιτικὰ κρίσιμη σήμερα περιοχή τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου.

Ε'. Ἦδη ἐπὶ τοῦ Διχασμοῦ. Προβάλλεται κατὰ Βενιζέλου ὅτι τὸν προκάλεσε. Πρόκειται περὶ συκοφαντίας. Κατ' ἀπόλυτη ἀκρίβεια, ὅχι ἀπλῶς δὲν τὸν προκάλεσε, ἀλλὰ τὸν ὑπέστη, ὁ Βενιζέλος, μὲ τὴν ἀντισυνταγματικὴ ὑφαρπαγὴ τῶν κατὰ τὸ πολίτευμα ἐξουσιῶν του. Δηλαδή: κατὰ τὴν ἔκρηξη τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου πρωθυπουργὸς – μὲ ἰσχυρότατη μάλιστα κοινοβουλευτικὴ βάση – ἦταν ὁ Βενιζέλος. Ἐκεῖνος λοιπὸν μόνος ἐδικαιοῦτο (καὶ ὄφειλε) ν' ἀσκεῖ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. Ὅχι ὁ Κωνσταντῖνος, ποὺ οὐδεμία εἶχε κατὰ τὸ πολίτευμα ἐξουσία ἀσκησης πολιτικῆς¹³.

Ἐπὶ τέλους: ὁ Κωνσταντῖνος πιεζόμενος ἀπὸ τὸν Kaiser εἶχε ἀλλάξει γνώμη. Ὅχι ὁ Βενιζέλος. Εἰδικότερα, τὴν 18^η Αὐγούστου 1914, Βενιζέλος καὶ Κωνσταντῖνος συμφώνησαν τὴν συμμετοχὴ τῆς χώρας στὸ πλευρὸ τῆς Entente. Τότε, οἱ Γερμανοὶ (οὐσιαστικὰ) πολιορκοῦσαν τὸ Παρίσι. Διεξαγόταν ἡ μάχη τοῦ Μάρνη. Τὴν ἐθνικὰ κρίσιμη ἐκείνη στιγμὴ ἡ Ἀγγλία διὰ τοῦ Sir Edward Grey ἀρνήθηκε τὴν ἐλληνικὴ συμβολή. Φοβήθηκε ἐξώθηση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Βουλγαρίας πρὸς σύμπραξη μετὰ τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων. Χάθηκε ἡ εὐκαιρία: **Ὅταν Βενιζέλος καὶ Κωνσταντῖ-**

Ἑλλάδα, ὅχι τὸ ἐμπόδιον ποὺ χωρίζει, ἀλλὰ ἡ ὑγρὰ λεωφόρος ποὺ συνδέει ...»... (Ἰωάννης Μεταξᾶς. *Τὸ προσωπικὸ τοῦ ἡμερολόγιου*, τόμ. Δ', σ. 525.)

Ὁ Μεταξᾶς φαίνεται πῶς ἐδιδάσκετο ἀπὸ τὰ λάθη του. Τὴν 5^η Ἰανουαρίου 1940, εἵκοσι τέσσερις ἡμέρες πρὸ τοῦ θανάτου του (στὶς 29 Ἰανουαρίου 1940), γράφει στὸ ἡμερολόγιό του: ...«... Θὰ μᾶς συγχωρήσῃ ὁ Θεός (...) τὸ 1915; Φταῖμε ὅλοι καὶ ὁ Βενιζέλος ἀκόμα !...»... (Ἰωάννης Μεταξᾶς. *Τὸ προσωπικὸ τοῦ ἡμερολόγιου*, τόμ. Δ', σ. 556.) Διό τοῦ τὸ θαυμαστικὸ (!!!). Τὴν πλάνη του, ἐξ ἄλλου, γιὰ τὰ τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου τὴν ἀποκαλύπτει ἐντονότερα διὰ τῆς ἐγγραφῆς, στὸ ἡμερολόγιό του, τῆς 6^{ης}/19^{ης} Μαΐου 1919. Ἐπὶ λέξει: ...«... Ἡ ἥττα τῆς Γερμανίας, τὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἐπερίμενα, τὰ ἀνέτρεψεν ὅλα ...»... (Ἰωάννης Μεταξᾶς. *Τὸ προσωπικὸ τοῦ ἡμερολόγιου*, τόμ. Β'. Ἐπιμέλεια Χρ. Χρηστίδης [Ἀθήνα, ἔ. ε.], σ. 507.)

13. Γεωργίου Κ. Στεφανάνη, «Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ τὸ Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης ἡ τὸ μεγαλεῖο τῆς τόλμης», *Ἀνακρινώσεις ἡμερίδος (16 Μαρτίου 2006) γιὰ τὴν ἐπέτειο τοῦ θανάτου τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου* (Ἀθήνα: Ἰδρυμα Ἱστορίας τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, 2007²), σσ. 36-40.

νος συμφωνοῦσαν, διαφωνοῦσαν οἱ ἝΑγγλοι. Ὅταν – ἀργότερα – οἱ ἝΑγγλοι ἤθελαν (καὶ παρακαλοῦσαν), διαφωνοῦσε ὁ Κωνσταντῖνος (!!!).

VI. Ὁ Βενιζέλος ὑπῆρξε τυχερός ἄνθρωπος. Συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν ἐλαχίστων ποὺ πραγμάτωσαν τὲς προσδοκίες τους κατὰ τὴν γήμνη διέλευσὴ τους.

Ἔθεσε σκοπὸ τῆς ζωῆς του τὴν μεγαλοσύνη τῆς Ἑλλάδας. Ὁ σκοπὸς στέφθηκε ἀπὸ ἐπιτυχία, ἀναμφισβήτητη, διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου. Ἔθεσε (ἔτσι αὐτομάτως) ἑαυτὸν ὡς κορυφαῖο στὸ Ἐθνικὸ μας Πάνθεον.

Δρος ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΑΙΛΙΑΝΟΥ

Πρέσβευς ἐ.τ.

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΧΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

Ο Έλενθέριος Βενζέλος με τὸν İsmet İnönü.

Δεξιὰ ἀπὸ τὸν δεύτερο διακρίνονται οἱ Θεμιστοκλῆς Σοφούλης,
Τεῦφικ Ριῦσιῦ Αῤας, ἐπὶτοργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Παπαναστασίου.

Ἀποτελεῖ γιὰ μένα ἐξαιρετική τιμὴ νὰ συμπεριληφθῶ στοὺς ὁμιλητὲς τῆς σημερινῆς ἐκδηλώσεως στὴ μνήμη τοῦ μεγάλου Ἑλληνα πολιτικοῦ, τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Θέλω, ὡς ἐκ τούτου, νὰ εὐχαριστήσω τοὺς διοργανωτὲς καὶ ἰδίως τὸν Πρόεδρο τοῦ Ἰδρύματος, φίλο Γεώργιο Στεφανάκη, γιὰ τὴν πρόσκλησή τους αὐτήν· καὶ νὰ εὐχηθῶ στὸ Ἰδρυμα κάθε ἐπιτυχία στὴ νέα του ἀρχή.

Κυρίες καὶ Κύριοι, ἀγαπητοὶ φίλοι,

Ὁ Μεγάλος Πόλεμος τελείωνε ἐπιφέροντας καταλυτικὲς ἀλλαγὲς στὸν χάρτη τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν βορρᾶ μέχρι τὸν νότο. Δημιουργήθηκαν νέες κρατικὲς ὀντότητες, ἄλλες διευρύνθηκαν, ὅχι ὅπωςδὴποτε μὲ σεβασμὸ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνότητων, ὅπως τὴν ἐπεδίωκε ὁ Πρόεδρος Οὐίλσον. Ἦταν εὐνόητο ὅτι σύντομα θὰ παρουσιάζοντο διαθέσεις ἀνατρεπτικὲς τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν συνθηκῶν τῆς εἰρήνης. Τόσο μᾶλλον ποὺ μεταξὺ τῶν νικητριῶν Μεγάλων Δυνάμεων παρετηροῦντο διαφορὲς νοοτροπίας ὡς πρὸς τὸν τρόπο ἀντιμετωπίσεως τῶν ἡττηθέντων. Οἱ πρωταγωνιστὰί τῆς νίκης, μὴ ὄντας βέβαιοι γιὰ τὴ βιωσιμότητα τῆς εἰρήνης, συζητοῦσαν γιὰ τὸν τρόπο ἐξασφαλίσεώς της. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐπαύριο τῆς Ἀναχωχῆς, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1918, διεφαίνετο ὅτι οἱ ἀναθεωρητικὲς τάσεις τῶν ἡττημένων δὲν θὰ ἄφηναν σὲ ἡσυχία τοὺς νικητὲς καὶ πρωτίστως τὴ Γαλλία. Ἦταν ἀδήριτη ἀνάγκη, λοιπόν, νὰ βρεθῇ τρόπος ἐξασφαλίσεως τῶν νέων γεωγραφικῶν δεδομένων καὶ ἐξουδετερώσεως τῶν ὀραματισμῶν τῶν ἡττημένων γιὰ ἐθνικὴ ἐπανένωση ἢ γιὰ ἱκανοποίηση τῶν ἐδαφικῶν στρατηγικῶν βλέψεών τους. Τὰ Βαλκάνια δὲν ἐξηροῦντο ἀπὸ τὴν προοπτικὴ αὐτή.

Ἡ πορεία κατὰ τὴν περίοδο ποὺ θὰ ἐξετάσουμε, αὐτὴ ποὺ ἀπετέλεσε τὸν Μεσοπόλεμο, δὲν ὑπῆρξε εὐθύγραμμη. Οἱ ἀλλαγὲς στὶς ἰσορροπίες, οἱ μεταβολὲς στὴ δυναμικὴ τῶν Δυνάμεων ὑπεχρέωναν τοὺς παῖκτες στὴ διεθνῇ σκηνὴ νὰ μεταλλάσσουν τίς προτεραιότητές τους. Τὸ αὐτὸ ἔσχυσε, βέβαια,

καὶ γιὰ τὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως μετὰ τὴν τομὴ ποῦ ἐπέφερε ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ καὶ σὲ συνάρτησιν μὲ τὶς ἐσωτερικὰς ἐξελίξεις ποῦ ἐπηκολούθησαν. Τὴν πρώτη περίοδο μετὰ τὴν Ἀνακωχή, ὁ Βενιζέλος ἀναγνωρίζοταν ὡς μία ἀπὸ τὶς ἡγετικὰς προσωπικότητες γιὰ τὴν ὀργάνωση, γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης· κυρίως στὴ δική του περιοχὴ, τὰ Βαλκάνια, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα. Ἡ συμβολὴ του στὴ δημιουργία τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν ἀποτελοῦσε ἓνα τέτοιο στοιχεῖο.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Βενιζέλος, ἀπὸ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1913, προσέβλεπε σὲ μία βαλκανικὴ συμμαχία τῶν τότε νικητῶν, ὅχι μόνον ἀμυντικὴ ἀλλὰ καὶ μὲ στόχους εὐρείας οἰκονομικῆς συνεργασίας. Ἦδη δὲ ἀπὸ τὰ μέσα Νοεμβρίου τοῦ 1918, ὡς συνέχεια τῶν συμμαχιῶν τοῦ Β' Βαλκανικοῦ πολέμου, πιθανὸν μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἰδίου τοῦ Ἑλλήνα πρωθυπουργοῦ, μαζὺ μὲ τὸν Νικόλα Πάσιτς καὶ τὸν Τάκε Ἰονέσκο, ἀνεδύθη μία προσπάθεια συνεργασίας τῶν νικητριῶν μικρῶν Βαλκανικῶν χωρῶν, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Σερβίας – ἀκόμη τότε – καὶ τῆς Ρουμανίας. Ἡ προσπάθεια αὕτη, ποῦ ἡ βρετανικὴ πλευρὰ χαρακτήρισε ἀμέσως ὡς «συνεννόησις», ἀπέβλεπε στὴν κοινὴ στάση τῶν τριῶν χωρῶν. Αὐτὲς θὰ ἐνεργοῦσαν, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο ποῦ ἐπεδόθη ἄτυπα στὸ Λονδίνον καὶ στὸ Παρίσι, ὡς «ένωσις» (union): Κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν διαβουλεύσεων τῆς Εἰρήνης, ἀνεφέρετο, ὅτι θὰ ἦταν συνδεδεμέναι «κατὰ πολὺ στενὸν τρόπον, ὅχι μόνον γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸ δικό τους καλῶς ἔχειν (*leur propre bien-être*) ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ γενικὸ καλὸν» (*le bien général*). Ἐναντι τῆς Βουλγαρίας, τὸ κείμενον ἦταν αὐστηρὸ ἀλλὰ καὶ συμφιλιοπικόν. Μέρимνα τοῦ Βενιζέλου ἦταν νὰ μὴ θιγοῦν τυχόν οἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, ἀλλὰ νὰ θεωρήσουν ὅτι οἱ μικροὶ σύμμαχοί τους δὲν ἤθελαν νὰ τὶς ἐπιβαρύνουν μὲ δικά τους, ἥσσονος σημασίας, ζητήματα. Συγχρόνως, ὅμως, ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ἐπεδίωκαν τὴ χειραφέτησίν τους ἀπὸ αὐτές.

Κατὰ πόσον ἡ τριμερὴς αὕτη σύμπλευσις τοῦ 1918 μπορούσε νὰ ἐκληφθῇ ὡς μία πρώτη ἄτυπη ἀπόπειρα ἐγγυήσεως τῆς μεταπολεμικῆς εἰρήνης στὰ Βαλκάνια, δὲν μπορεῖ νὰ λεχθῇ μὲ βεβαιότητα. Πάντως, οἱ συνομιλίαι τῶν Βενιζέλου, Πάσιτς καὶ Ἰονέσκο μὲ τοὺς Τσέχους ἡγέτες, Τόμας Μάζαρυκ καὶ Ἐντβαρντ Μπένες – οἱ ὅποιοι μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Γάλλων διεδραμάτισαν καίριο ρόλον, ἀπὸ τὸ Παρίσι, στὴ διάλυσιν τοῦ Δυνατικοῦ Κράτους τῆς μοναρχίας τῶν Ἀψβούργων – ὀδήγησαν στὴ δημιουργίαν τῆς Μικρῆς Συνεννόησεως. Ὁ Βενιζέλος θεωρήθηκε ἐξ ἀρχῆς ὡς συνδημιουργὸς τῆς.

Τελικῶς, ὅμως, ἡ ἴδια ἡ Ἑλλὰς θὰ συμμετεῖχε στὸν σχηματισμὸ αὐτόν; Ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι ξεκάθαρη. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ ὁμάδα ποῦ προαναφέρθηκε ἀπέβλεπε κυρίως στὴν ἐγγύησιν τῶν νέων συνθηκῶν στὴν Κεντρικὴ Εὐ-

ρώπη, έναντι της Γερμανίας, της Αυστρίας και της Ούγγαρίας. Η Βουλγαρία, που ενδιέφερε κυρίως την Ελλάδα, δεν εισήρχετο άμέσως στο στόχαστρο. Ο Ιονέσκο, είναι αλήθεια, οραματιζόταν μία πενταμερής συμμαχία, από τη Βαλτική – με την Πολωνία – μέχρι το Αιγαίο και επέμενε στη συμμετοχή της Ελλάδος. Προέβαλλε με επιμονή ότι χωρίς αυτήν δεν θα συμμετείχε ούτε η Ρουμανία. **Έπεδίωκε τη σύμπραξη με τον Βενιζέλο.** Ισχυριζόταν, προς έκπληξη των ξένων ήγετων, ότι μεταξύ των δύο χωρών υπήρχε μία **«απόλυτη συνεννόησης», «στενή ένωση».** Αυτή αποτελούσε το **«τέταρτο στοιχείο» της υπό εκκρόαψιν συμμαχίας.** Μεταξύ άλλων, δεν ήθελε η χώρα του να εγκλωβισθῇ σὲ μία συμμαχία προεχόντως σλαβική. Η συγγένεια των επιφυλάξεων αυτών της ρουμανικής και της ελληνικής πολιτικής πιθάνον ἐνεθάρρυναν τὸν Βενιζέλο στη θετική αντιμετώπιση των προτάσεων τοῦ Ρουμάνου πολιτικοῦ του φίλου, ὑπὸ τὸν ὅρο ὅτι ἡ συμμαχία αὐτὴ θὰ ἦταν συμβατὴ με τις ἐπιδιώξεις του. Ἄς ὑπενθυμίσουμε ὅτι τότε ἀκόμη ἡ Ἑλλάς θὰ ἐξικνεῖτο μέχρι τὴ Μαύρη Θάλασσα! Καὶ θὰ ἀπέκοπτε ἔτσι τὴ Βουλγαρία ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχη κοινὰ σύνορα με τὴν Τουρκία. **Ἐστιακὸ σημεῖο γιὰ τὸν πρωθυπουργὸ ἦταν ἡ ἐξασφάλιση τῶν νέων βορείων συνόρων τῆς χώρας.**

Ὅστόσο, ἡ ἄλλη δυναμικὴ προσωπικότητα τῆς ομάδος, ὁ Μπένες, ἐπηρεαζόταν ἀπὸ τὶς δικές του προτεραιότητες στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη, ὅχι ὁπωσδήποτε ταυτιζόμενες με αὐτὲς τοῦ Μάζαρυκ. Ἡ Πράγα, ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὰ Βαλκάνια, δὲν εἶχε ἐνδιαφέρον νὰ συμβληθῇ με τὴν Ἀθήνα, «με τὴν ὁποία δὲν διατηροῦσε καμμία ιδιαίτερη πολιτικὴ σχέση καί, ὡς ἐκ τούτου, δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ παρὰσχουν ἀμοιβαίως ὑπηρεσίες». Ὑπάρχουν ἀρκετὰ στοιχεῖα ποὺ ὑποδεικνύουν ὅτι τεχνηέντως ὑπενόμειυσε τὴ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος στὴν ἐκκολαπτόμενη συμμαχία, ἐφ'ὅσον αὐτὴ **θὰ μετέφερε πρὸς νότον τὸ κέντρο βάρους τῆς καὶ θὰ διέχεε τοὺς σκοποὺς τῆς.** Στὴ στάση του αὐτὴν προφανῶς συνέτεινε καὶ ἡ μικρὴ συμπάθειά του πρὸς τὸν Βενιζέλο. Ἀλλωστε οἱ Τσέχοι, κλίνοντες πρὸς τὸ ἄλλο σλαβικὸ βαλκανικὸ κράτος, τὴ Βουλγαρία, δὲν ἤθελαν, με τὴν ἀποδοχὴ τῆς Ἑλλάδος στὴ Συνεννόηση, νὰ δυσαρεστήσουν τὴ Σόφια, ἀντίπαλο τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ πρωθυπουργὸς δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ἀρχικὰ ἀντίθετος στὴ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος στὴν προσπάθεια αὐτήν. Οἱ δηλώσεις του, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς πρώτης ἀμυντικῆς συμφωνίας ποὺ ἀπάρτιζε τὴ Μικρὴ Συνεννόηση, αὐτὴ μεταξύ Τσεχοσλοβαχίας καὶ Γιουγκοσλαβίας (14 Αὐγούστου 1920) ὑπέδεικνυαν τὶς προθέσεις του. Ζήτησε μάλιστα ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς πρεσβεῖες στὶς ἐνδιαφερόμενες χῶρες νὰ διερευνήσουν τὶς διαθέσεις τῶν ἐκεῖ ἱθυόντων, ὥστε νὰ σταθμίσῃ τὰ δεδομένα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ Μικρὴ

Συνεννόηση, αρχικῶς μᾶλλον ἀσύνδετη λόγω τῶν ἀπλῶς τριῶν διμερῶν συμφωνιῶν ποὺ θὰ τῇ συναρμολογοῦσαν, μὲ τῇ στήριξη τῆς Γαλλίας, θὰ ἀπέβλεπε περισσότερο στὰ μεσευρωπαϊκὰ πράγματα, στὴν ἀπομόνωση τῆς Γερμανίας, παρὰ στὴν ἀντιμετώπιση τῆς Βουλγαρίας. Μόνον ἡ ρουμανο-γιουγκοσλαβικὴ συμμαχία θὰ ἀνεφέρετο ρητῶς καὶ στὸν βουλγαρικὸ ρεβιζιονισμό. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴν, ἡ Μικρὴ Συνεννόηση, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ 1932-33 ἐνδυναμώθηκε θεσμικά, ἀποτελοῦσε ὄντως στοιχεῖο ἀσφαλείας στὴν περιοχὴ. Ἐρώτημα ἐγεννᾶτο, πάντως, κατὰ πόσον θὰ μποροῦσε νὰ ἐγγυηθῇ οὐσιαστικὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν Βαλκανίων.

Παρὰ τὰ ἀνωτέρω ἐρωτηματικά, ὁ διεθνὴς τύπος ἀνεγνώριζε ὅτι οἱ προσπάθειες τοῦ Ἰονέσκο καὶ τοῦ Βενιζέλου θὰ ἐστέφοντο ἀπὸ ἐπιτυχία. Ἐκεῖ ἦταν τὰ πράγματα, μὲ τῇ Μικρῇ Συνεννόηση νὰ διαμορφώνεται σταδιακά, ὅταν, λίγο μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς μεγαλειώδους ἀλλὰ ἀτελοῦς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν (10 Αὐγούστου 1920), ἡ ἦττα τοῦ Βενιζέλου καὶ τῶν Φιλελευθέρων στίς ἐκλογές τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1920, τὸ «ἐλληνικὸ δρᾶμα» κατὰ τὸν Γάλλο πρεσβευτὴ στὸ Βελιγράδι, ἀνέτρεψε ἄρδην τὴν κατάσταση, τίς προοπτικὲς καὶ κυρίως τὴ διεθνῇ θέσῃ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ τελευταία, ἀποδιοπομπαῖος τράγος πλέον ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν νικητριῶν Δυνάμεων, ἀπεκλείσθη παντελῶς ἀπὸ τὴν ὅποια ὀργάνωση ἀσφαλείας. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειώσῃ κανεὶς ὅτι, ἤδη τὸν Αὐγούστο τοῦ 1920, ὁ Ἰονέσκο καὶ ὁ Μπένες ἐξέφραζαν κατ'ἰδίαν τὸν φόβο ὅτι, τῇ στιγμῇ ποὺ ὁ Βενιζέλος θὰ ἐγκατέλειπε, γιὰ κάποιον λόγο, τὴν πολιτικὴ σκηνὴ τῆς Ἑλλάδος, οἱ διάδοχοί του δὲν θὰ ἦταν σὲ θέσῃ νὰ διαχειρισθοῦν τίς ἐδαφικὲς ἐπεκτάσεις της. Ἄλλη μιὰ μαρτυρία γιὰ τὸ κύρος τοῦ Βενιζέλου καὶ τὸν δυνητικὸ ρόλο του στὸ μεταπολεμικὸ στερέωμα.

Ὁ Βενιζέλος αὐτοεξορίστηκε στὸ Παρίσι. Ἡ κατάστασις στὴν Ἑλλάδα ἀκολούθησε τὸν δρόμο της, μὲ τὴν ἐναλλαγὴ πολλῶν βραχύβιων κυβερνήσεων καὶ τὴν ἐπάνοδο τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, μαύρου προβάτου γιὰ τοὺς συμμάχους νικητές. Συγχρόνως οἱ διεθεῖς συγκυρίες μεταλλάχθησαν. Τὸ 1919 εἶχε δημιουργηθῇ ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν, μὲ ὅλα τὰ σὺν καὶ τὰ πλὴν τῆς διοργανώσεως αὐτῆς, στὴν ἵδρυσις τῆς ὁποίας ἔπαιξε σημαίνοντα ρόλο καὶ ὁ Βενιζέλος. Τὰ μειονεκτήματα στὴ σύλληψή της, ἡ ἐλλειπὴς συμμετοχὴ σ' αὐτὴν συνέβαλλαν στὴ μὴ ἀποτελεσματικότητά της. Συχνὰ ἡ Κ.τ.Ε., στὰ πρῶτα της βήματα, ἀσχολήθηκε μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὅχι πάντα ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐπιτυχία πάντως θεωρήθηκε ἡ διεύθετση τῆς κρίσεως μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ στρατηγοῦ Τελλίνι καὶ τὴν κατάληψις τῆς Κέρκυρας, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1923, ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς. Ἀργότερα συνέβαλε

στη ρύθμιση του έπεισοδίου του Πετριτσίου, μεταξύ 'Ελλάδος καὶ Βουλγαρίας. Ἡ ἐνασχόλησή της ὅμως μὲ τὰ Βαλκανικὰ πράγματα μᾶλλον συνετέλεσε στὸ ναυάγιο τοῦ συστήματος τῆς συλλογικῆς ἀσφαλείας, στὸ ὁποῖο, ἀρχικὰ, ἡ ἐλληνικὴ πολιτικὴ εἶχε βασίσει τὶς ἐλπίδες της.

Ἡ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων, ιδίως ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφή, λυδία λίθος τῆς θέσεως τῆς 'Ελλάδος στὸ διεθνὲς στερέωμα, καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, οὐσιαστικὰ ἡ ἐκρίζωση τοῦ 'Ελληνισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἀνατολίαν, ὁδήγησε στὴ διαμόρφωση τῶν νέων ἰσορροπιῶν. Ὁ ρεαλιστὴς Βενιζέλος, ὅπως ἦταν εὐλογο, εἶδε ἀπὸ νέα ὀπτικὴ γωνία τὴν ἐλληνικὴν πραγματικότητα. Ἀπεμπόλησε τὰ παλῆά του ὄνειρα. Συνειδητοποίησε ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἀπαιτοῦσε ἄλλους στόχους, ἄλλους χειρισμούς. Οἱ πολυμερεῖς συμμαχίαι δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν πλέον ὄργανο ἐξυπηρετήσεως τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ὅταν τὸ 1923, ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης, πρὸς ἀπεγκλωβισμό τῆς 'Ελλάδος ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ ἀπομόνωσή της, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀπόστολος Ἀλεξανδρῆς, συνεργάτης καὶ τοῦ Βενιζέλου, κατέβαλε νέες προσπάθειες ἐντάξεως τῆς 'Ελλάδος στὴ Μικρὴ Συνεννόηση, ὁ Βενιζέλος διεφώνησε πρὸς τὴ γραμμὴ αὐτῇ. Φοβόταν, ὅπως εἶχε πεῖ στὸν Ἀλεξανδρῆ, μήπως ἡ Ἑλλάς ἐμπλακτῇ σὲ πόλεμο ἐξυπηρετώντας τὰ συμφέροντα ἄλλης Δυνάμεως. Ἀν καὶ κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ὑπουργοῦ δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ἀντίθετος πρὸς μία βαλκανικὴ συμμαχία, ὁ Βενιζέλος σύντομα ἀναθεώρησε τὶς ἰδέες του καὶ ἐτάχθη κατὰ οἰασδήποτε πολυμεροῦς συμβάσεως, ἀκόμη καὶ ἐνὸς Βαλκανικοῦ συμφώνου, ἀδύνατου, ὄντως, τότε νὰ ἐπιτευχθῇ. Ἡ πτυχὴ αὐτὴ τοῦ βαλκανικοῦ συστήματος ἀσφαλείας εἶχε λήξει.

Ὁ Βενιζέλος, *éminence grise* τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας μετὰ τὴ μεγέθυνση τῆς 'Ελλάδος ἀλλὰ καὶ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, διεκδικεῖτο ἀπὸ δύο πεποιθήσεις: ὅτι ἡ χώρα ἀποτελοῦσε πλέον τόσο ἡπειρωτικὴ ὅσο καὶ θαλάσσια δύναμη, μὲ ὅ,τι συνεπήγετο ἡ διπλῇ αὐτῇ 'ταυτότητα' καὶ ὅτι ὑπὸ αὐτὴν τὴν ιδιότητα ἔπρεπε νὰ τηρῇ ἴσες ἀποστάσεις ἀπὸ τὶς Μεγάλαις Δυνάμεις, χωρὶς, βέβαια, νὰ ἀποκοπῇ ἀπὸ αὐτές. Ἀλλωστε, αὐτὲς δὲν εἶχαν ὁπωσδήποτε συμφέροντα ποὺ συνεβιβάζοντο μὲ τὰ ἐλληνικά. Ἡ Γαλλία π.χ., μετὰ τὸν πόλεμο, ἔστρεψε ἐχθρικὰ τὰ βλέμματα πρὸς τὴ Γερμανία καὶ ἐπέδωκε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ σύμπραξιν τῆς Γιουγκοσλαβίας, ἀντιστρατευόμενὴ τὰ συμφέροντα τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐξίσωση ἦταν ἀρκετὰ περίπλοκη.

Ἀς προστεθῇ ὅτι τότε πλέον ἡ Τουρκία δὲν ἀποτελοῦσε ἐχθρὸ τῆς σταθερότητος στὰ Βαλκάνια. Τὸ μέτωπο κατευθύνετο πρὸς τὴν ἀναθεωρητικὴ Βουλγαρία, παρὰ τοὺς στρατιωτικὸς περιορισμοὺς ποὺ τῆς εἶχε ἐπιβάλλει ἡ

Συνθήκη τοῦ Νεϊγύ : Κύριος πάντοτε στόχος τῆς παρέμενε ἡ ἔξοδος στοῦ Αἰγαῖο! Συγχρόνως, πάλι, τὸ Βελιγράδι, ὑπὸ τὸν μαυρὸν μιᾶς μεγάλης πλέον χώρας, τοῦ Τριπλοῦ Βασιλείου τῶν Σέρβων, Κροατῶν καὶ Σλοβένων, ἐπέδωκε νὰ καταστῇ ὁ ἄξονας περιστροφῆς τῶν Βαλκανικῶν πραγμάτων, ἀσκώντας ἔντονες πιέσεις στὴν Ἀθήνα γιὰ τὴ διευθέτηση τοῦ ζητήματος τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ ἀπώτερο καὶ δικό του στόχο τὴν ἔξοδο στοῦ Αἰγαῖο. Οἱ κίνδυνοι ποὺ ὑπεκρύπτοντο πίσω ἀπὸ τὴ διττὴ αὐτὴ προβολὴ ἦταν ἔκδηλοι.

Ἐν τῷ μεταξύ, μία ἄλλη Δύναμις εἶχε ἀναδειχθῇ σὲ ἀνταγωνιστὴ τῆς ἰσορροπίας στὰ Βαλκάνια καὶ τὸ Αἰγαῖο: ἡ Ἰταλία. Πέραν τῶν σκέψεων γιὰ τὸ μέλλον τῆς Δωδεκανήσου, δηλαδὴ τὴν προσάρτησή της, ἡ Ρώμη ἐπέδωκε πάντα, μόνη πλέον ἐφ' ὅσον ἡ Αὐстро-Οὐγγαρία εἶχε διαλυθῇ, νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἐπιρροή της στὴν Ἀλβανία, διαδραματίζοντας καίριο ρόλο στὶς βαλκανικὰς ἐξελίξεις, ἀνάβοντας 'φιτιλιὰς' σὲ ἄλλες πρωτεύουσες εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος! Τὸν κίνδυνο αὐτὸν θέλησε πρωτίστως νὰ ἐξουδετερώσῃ ὁ Βενιζέλος. Μὲ ποῖο τρόπο; Μὲ ἓνα μὴ ἀναμενόμενο. Παραβλέποντας τὰ ὅσα εἶχε ὑποστῇ ἡ Ἑλλάς στὴ Βόρειο Ἡπειρο πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπαναχώρηση τῆς Ρώμης ἀπὸ τὸ σύμφωνο μὲ τὸν Τιτόνι, προέτρεπε τὸν Ἀλεξανδρῆ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴ Ρώμη, ἥδη ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1923. Λίγο ἀργότερα, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1924, μετὰ ἀπὸ μία συνομιλία μὲ τὸν Νίντσιτς, ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὁ Βενιζέλος, στὴ γνωστὴ ἀναφορά του πρὸς τὸν πρωθυπουργό, Ἀνδρέα Μιχαλακόπουλο, ὑπεδείκνυε τὴν ἀνάγκη ἀποκαταστάσεως φιλικῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἰταλία, παρὰ τὸ ζήτημα τῆς Δωδεκανήσου, τὸ ὁποῖο ἔθετε σὲ δεύτερη μοῖρα. Προέβαλε ὅτι ἦταν ἐκτὸς λογικῆς νὰ διατηρῇ ἡ Ἑλλάς μίαν ἀτμόσφαιρα ἐχθρικὴ ἔναντι μιᾶς μεσογειακῆς Μεγάλης Δυνάμεως· διότι αὐτὴ ἡ ἐχθρότης τὴν ὀδηγοῦσε στὴν ἀναζήτησιν ἄλλων φορέων προστασίας «περιορίζοντας τὸ καθεστῶς φιλίας σὲ καθεστῶς πελάτου».

Μέσα σὲ μιὰ τέτοια ἀτμόσφαιρα ἀπομονώσεως τῆς Ἑλλάδος, μὲ τόσα μέτωπα ἀνοικτά, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1928 ὁ Βενιζέλος ἐπανέρχεται στὴν ἐξουσία. Ἐπιδιώξῃ του: Νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ πιστεύω του. Καθὼς ἡ προηγούμενη κυβερνησις εἶχε ἀρχίσει τὴν ἐξομάλυνσιν τῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἰταλία, ἡ διαδικασία συνάψεως πλέον μιᾶς συμφωνίας μὲ τὴ Ρώμη ἦταν εὐκόλη: Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1928, λοιπόν, ὑπεγράφη τὸ σύμφωνο Φιλίας, Συνδιαλλαγῆς καὶ Δικαστικοῦ Διακανονισμοῦ μεταξύ τῶν δύο χωρῶν, ἡ πρώτη οὐσιώδης πράξις ἀποκαταστάσεως τῆς διπλωματικῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος στὴν Εὐρώπη. Ὁ Βενιζέλος ἀπέφυγε νὰ ὑποκύψῃ στὴν προτροπὴ τοῦ Μουσολίνι νὰ ὑπογράψῃ καὶ σύμφωνο συμμαχίας, ὥστε νὰ μὴ ἐνοχληθοῦν ὑπέρμετρα ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, τίς σχέσεις μὲ τίς ὁποῖες ἤθελε νὰ ἀναθερμάνῃ.

Μὲ τὴν ὑπογραφή τοῦ συμφώνου, ὁ Βενιζέλος ἐπίστευε ὅτι ἡ Ἑλλάδα προστατευόταν ἐπαρκῶς ἀπὸ τὶς ἀναθεωρητικὰς βλέψεις τῆς Ρώμης. Σημαντικὸ ἐπίσης ἦταν ὅτι, κατὰ τὸν πρωθυπουργό, τὸ σύμφωνο αὐτὸ ἐξουδετέρωνε τὴν ἀνάγκη ἄλλης προστασίας, ἐπιτυγχάνοντας ἔτσι τὴ μείωση τῆς ἐξαχρῆσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὶς λοιπὰς Μεγάλαις Δυνάμεις.

Ἡ σύμπραξι αὐτή, ὅπως καὶ ἡ αἰφνίδια ὑπογραφή, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1926, τῆς ἰταλοαλβανικῆς συμφωνίας τῶν Τιράνων, ἀπετέλεσαν τὸ ἐρέθισμα, ὥστε ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν βλέψεων τῆς Ἰταλίας στὴν Ἀλβανία, τὸ Βελιγράδι νὰ δεχθῇ, λίγο ἀργότερα, τὴν ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἀθήνα. Σὲ πρώτη φάση δέχθηκε νὰ ὑπογράψῃ ἓνα διμερὲς πρωτόκολλο τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1928. Ἐν συνεχείᾳ, μὲ τὴ δραστικὴ μείωση τῶν μέχρι τότε ἀπαιτήσεων του σχετικὰ μὲ τὴ Θεσσαλονίκη, βρέθηκε ἡ χρυσὴ τομὴ, ὥστε νὰ ὑπογραφῇ, τὸν Μάρτιο τοῦ 1929, πλείας συμφωνιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ σύμφωνο Φιλίας καὶ Συνδιαλλαγῆς, μικρότερης, ἐν τούτοις, ἐμβέλειας ἀπὸ αὐτὸ μὲ τὴ Ρώμη. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, ὁ κίνδυνος συμπράξεως Σόφιας-Βελιγραδίου, κίνδυνος ποὺ σὲ ὀρισμένες στιγμὲς πῆγε νὰ γίνῃ πραγματικότης, ἐξουδετερώθηκε. Σημειωτέον ὅτι ἡ σύνδεση τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴ Γιουγκοσλαβία ἀλλὰ καὶ τὴ Ρουμανία, λίγο νωρίτερα, τὸν Μάρτιο τοῦ 1928 (μὲ ἓνα σύμφωνο Μὴ Ἐπιθέσεως καὶ Διαιτησίας, μικρῆς οὐσιαστικῆς σημασίας), οὐδόλως προσέδεσε τὴν Ἑλλάδα στὸ ἄρμα τῆς Μικρῆς Συνεννόησης, πρόσδεση τὴν ὁποία δὲν ἐπιζητοῦσε πλέον ἡ Ἑλλάς. **Ὁ Βενιζέλος ἐτάσσετο ἀνοικτὰ ὑπὲρ τῶν διμερῶν συμφωνιῶν, τὶς ὁποῖες μποροῦσε εὐκολώτερα νὰ διαχειρισθῇ.**

Αὐτὸ δὲν ἐσήμαινε ὅτι δὲν ἔβλεπε συμπαθῶς τὴ δημιουργία ἐνὸς Βαλκανικοῦ συμφώνου. Τὴν ἐνεθάρρυνε, μάλιστα, τὴν ἰδέα αὐτή, μέχρι σημείου νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴ διοργάνωση ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαναστασίου τῶν τεσσάρων ἡμιεπισήμων Βαλκανικῶν Διασκέψεων ἀπὸ τὸ 1930. Ἀπλῶς, ρεαλιστὴς ὅπως ἦταν, πίστευε ὅτι ἀκόμη δὲν ἦσαν ὥριμες οἱ συνθήκες δημιουργίας τοῦ συμφώνου αὐτοῦ. Ἄφηνε τὸ ζήτημα γιὰ τὶς ἐπόμενες γενεές!

Ἐπιτρέψτε μου στὸ σημεῖο αὐτὸ μία μικρὴ παρέμβαση. Στὰ τέλη τοῦ 1927, τὰ μέλη τῆς Μικρῆς Συνεννόησεως προσπαθοῦσαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ δυνατότητα προωθήσεως μέσω Θεσσαλονίκης πολεμικοῦ ὕλικου στὰ ἐνδότερα, σὲ περίπτωσι ποὺ ἄλλες ὁδοὶ δὲν θὰ ἦταν προσβάσιμες, ἡ Ἀδριατικὴ π.χ., λόγῳ τῆς τυχόν ἐχθρικῆς στάσεως τῆς Ἰταλίας. Τὸ διακύβευμα ἦταν κρίσιμο. Ἡ Γιουγκοσλαβία, ὡς φαίνεται, εἶχε δώσει ὑποσχέσεις στὶς ἄλλες δύο συμμάχους της γιὰ τὴ χρῆσι τῆς ζώνης ποὺ ἤλπιζε νὰ λάβῃ στὴ Θεσσαλονίκη. Ὅμως, πέραν τοῦ Βελιγραδίου, καὶ ἡ Πράγα καὶ τὸ Βουκουρέστι ἀκόμη καὶ ἡ μακρινὴ Βαρσοβία ἐνδιεφέροντο ἔντονα. Ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀρνη-

τικῆς στάσεως τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὸ Βελιγράδι, ἡ Πράγα ἀπεφάσισε νὰ προβῇ ἡ ἰδία σὲ κρούσεις στὴν Ἀθήνα γιὰ ὑπογραφή συμφωνίας. Ἡ Πολωνία, πάλι, ἐνοχλημένη, ἀπευθύνθηκε στὴ Γιουγκοσλαβία. Ὁ Βενιζέλος, μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν ἐξουσία, ἔταμε εὐστροφα τὸ ζήτημα σύμφωνα μὲ τὴν νομιμότητα τῆς Κ.τ.Ε., καὶ κρατώντας τὶς ἀπαιτούμενες ἰσορροπίες: "Ἀν ἡ Γιουγκοσλαβία ἦταν ἡ ἐπιτιθέμενη σὲ ἓνα πόλεμο, ἡ Ἑλλάς δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴ μεταφορά πολεμικοῦ ὕλικου· ἐὰν ἦταν τὸ θῦμα, ἡ Ἑλλάς θὰ ἔπρεπε νὰ τῆς συμπαρασταθῇ. Ἀργότερα, τὸ 1931, κλείνοντας τὸ μάτι πρὸς τὸ Βουκουρέστι, παρεδέχθη ὅτι δὲν θὰ δημιουργοῦσε προβλήματα στὴ φίλη Ρουμανία.

Στὴ μέριμνά του νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰρήνην στὰ Βαλκάνια, ὁ Βενιζέλος ἔκανε προσπάθειες ἐξομαλύνσεως τῶν σχέσεων καὶ μὲ τὶς ἄλλες χῶρες τῆς Χερσονήσου. Ἀναβάθμισε μέχρι κάποιου σημείου τὶς καλὲς σχέσεις μὲ τὴ Ρουμανία, παρὰ τὴν ἔλλειψη ἰσχυροῦ συμβατικοῦ πλαισίου, μέσω τῆς ὑπογραφῆς, τὸ 1931, μιᾶς ἐμπορικῆς συμφωνίας. Ἡ Ἀλβανία ἀπέφυγε νὰ δώσῃ συνέχεια στὶς κρούσεις τῆς Ἑλλάδος· ἡ δὲ Βουλγαρία, ἡ ὁποία ἐπέμενε στὶς μαξιμαλιστικὲς ἀναθεωρητικὲς τῆς ἀπόψεως, δὲν ἐπέτρεψε τὴν οὐσιαστικὴ ὁμαλοποίηση τῶν διμερῶν σχέσεων.

Τρίτο πυλῶνα τοῦ περιοχικοῦ βαλκανικοῦ συστήματος ἀσφαλείας τοῦ Βενιζέλου ἀποτελοῦσε ἡ φιλία μὲ τὴν Τουρκία. Τὸ ἐγχείρημα δὲν ἦταν εὐκόλο, διότι, παρὰ τὶς συμφωνίες ποὺ εἶχαν ὑπογραφῇ, εἶχαν συσσωρευθῇ πολλὲς ἐκκρεμότητες. Κατόπιν ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων πάντως, ὑπεγράφη τὸν Ἰούνιο τοῦ 1930 ἓνα οἰκονομικὸ σύμφωνο τὸ ὁποῖο ἀπετέλεσε τὴ βάση ποὺ στερέωσε πλέον τὶς διμερεῖς σχέσεις, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεψε τὴν κατανόηση τῶν πραγματικῶν πλεονεκτημάτων ἀπὸ μία προσέγγιση μετὰ τῶν δύο χωρῶν καὶ συνετέλεσε στὴ στροφή τῆς Τουρκίας πρὸς τὴ Δύση, μέσω τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἀγκυρα ἦταν πλέον αὐτὴ ποὺ τότε ἐπιζητοῦσε τὴν ὑπογραφή συμφώνου φιλίας μὲ τὴν Ἀθήνα. Ἀκολούθησε ἡ πανηγυρικὴ ἐπίσκεψις τοῦ Βενιζέλου στὴν Ἀγκυρα κατὰ τὴν ὁποία ὑπεγράφη ἀριθμὸς συμφωνιῶν, ποὺ προσέδιδαν πολλὰ πλεονεκτήματα στὴ χώρα μας. Πέραν τῆς ἀποκηρύξεως τοῦ πολέμου, τὸ θεσμικὸ πλέγμα συμπληρώθηκε καὶ μὲ τὸ Πρωτόκολλο γιὰ τοὺς ναυτικούς ἐξοπλισμούς, τὸ ὁποῖο θὰ ἔθετε τέλος στὶς ἐξωφρενικὲς ἀπάνες στὸν τομέα αὐτόν. **Ἐπιστέγασμα ἀπετέλεσε τὸ σύμφωνο Φιλίας, Οὐδετερότητος, Συνδιαλλαγῆς καὶ Διαιτησίας (30 Ὀκτωβρίου 1930).**

Μὲ τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ τῶν συμφωνιῶν ἡ Ἑλλάς ἐξασφάλιζε τὶς σχέσεις της μὲ τὸν ἀνατολικὸ γείτονά της, ἐπιτρέποντας τὶς ἐξελίξεις τῆς μετὰ τὸν Βενιζέλο ἐποχῆς καὶ τὴν ὑπογραφή μὲ τὴν Ἀγκυρα τῆς πιὸ οὐσιαστικῆς

συνθήκης, αὐτῆς τοῦ 1933. Καὶ εἶναι σημαντικό νὰ σημειώσῃ κανεὶς ὅτι ὁ Βενιζέλος, στὴν ὅλη αὐτὴ διαδικασία συμφωνίας μὲ τὴν Τουρκία ἀπέφυγε τὶς μαξιμαλιστικὰς θέσεις (ὅπως καὶ στὸ Βουκουρέστι, τὸ 1913). Τούναντίον, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μεῖζον, ἐγνώριζε νὰ ζητᾷ τὸ ἔλασσον, κáνοντας τὶς ἀναγκαῖες παραχωρήσεις πρὸς ὄφελος μιᾶς ἱκανοποιητικῆς γενικῆς ἰσορροπίας.

* * *

Τελειώνοντας, θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω ὅτι κάθε πολιτικός, κάθε ἄνθρωπος στὴν ἐξουσία, κάθε ἄνθρωπος γενικὰ ἔχει τὶς δυνατότητες ποὺ τοῦ παρέχει ἡ προσωπικότητά του. Ἡ ἰσχὺς ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ αὐτὴν τοῦ προσδίδει καὶ τὸ κατάλληλο περιθώριο ἐνεργείας. Μὲ αὐτὸ ὡς ἐφόδιο καὶ τὴν προσωπικὴ του γοητεία, ὁ Βενιζέλος εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ πείθῃ καὶ νὰ προωθῇ, μὲ τὴν ιδιότυπη δυναμικότητα ποὺ τὸν χαρακτήριζε, πρωτότυπους τρόπους δράσεως, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζῃ τὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴ θέση της στὸ διεθνὲς στερέωμα.

Μὲ τὴν πτώση του, τὸ 1932, οἱ βάσεις τῆς περιοχικῆς ἀσφαλείας εἶχαν τεθῇ. Ἡ πολιτικὴ ἀσφαλείας στὰ Βαλκάνια ἐπανῆλθε σὲ πιὸ πεπατημένες ἀτραπούς, δηλαδὴ στὴν πολυμερῆ διπλωματία, μὲ τὴ δημιουργία τοῦ Βαλκανικοῦ Συμφώνου, οἱ συνθήκες γιὰ τὴ σύναψή του ὁποῖοι εἶχαν πλέον ὀριμᾶσει. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύναψή αὐτοῦ κατέστη δυνατὴ, οὐσιαστικά, λόγω τῆς διπλωματικῆς θέσεως καὶ τοῦ κύρους ποὺ ὁ Βενιζέλος προσέδωκε στὴ χώρα κατὰ τὴν τετραετία τῆς τελευταίας του διακυβερνήσεως. Παρὰ τὶς συστηματικὰς προσπάθειες ἐγγυήσεως τῆς ἀσφαλείας στὴ μικρὴ περιοχὴ τῶν Βαλκανίων, αὐτὲς δὲν μπόρεσαν νὰ ἀντιστοῦν στὶς διεθνεῖς ἐξελίξεις, στὶς πιέσεις, στὴ νέα κοσμοθεωρία τῶν κεντρικῶν Δυνάμεων. Καὶ εἶναι οἱ κεντρικὲς αὐτὲς Δυνάμεις ποὺ ἀνέτρεψαν, λίγα χρόνια ἀργότερα, κάθε προοπτικὴ, κάθε ἔννοια ἀσφαλείας, σταθερότητος καὶ εἰρήνης στὰ Βαλκάνια, στὴν ἡπειρὸ μας, στὸν κόσμον ὁλόκληρο...

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑΣ Γ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Διδάκτορας Νομικής – Ἱστορικοῦ τοῦ Δικαίου καὶ τῶν Θεσμῶν

Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ
(ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1928-ΜΑΪΟΣ 1929)

*Στὴν μνήμῃ τοῦ πατέρα μου
Γεωργίου Α. Δημακοπούλου (1927-2015)¹*

1. Ἡ παροῦσα ἐργασία μου συνετάγη πρὸς συμμετοχὴ στὴν Ἡμερίδα τοῦ Ἰδρύματος Ἱστορίας τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου γιὰ τὴν ἐπαναλειτουργία τοῦ Ἰδρύματος στίς 15 Μαΐου 2014. Ἦταν ἡ τελευταία ὀλοκληρωμένη ἐργασία μου γιὰ τὴν ὁποία εἶχα τὴν εὐτυχία νὰ συζητήσω ἐπὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων μὲ τὸν Πατέρα μου. Αὐτονόητη εἶναι ἡ ἀφιέρωσις στὴν μνήμῃ του. Πρόσθετος λόγος γιὰ τὴν ἀφιέρωση ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν ὅλη θητεία του στὴν Δημοσία Διοίκηση ποτὲ δὲν προσεβλήθη πρᾶξις τοῦ ἐνώπιον τῶν διοικητικῶν ἢ καὶ τῶν ἀστικῶν δικαστηρίων, γεγονός ποῦ ὁ ἴδιος ἐθεώρει τὴν ἀπόλυτὴ δικαίωσή του ὡς κρατικοῦ λειτουργοῦ.

Στη γριμύνη από την τελευταία προθυπονργία του Έλενθελίου Βενζέλιου

Ἡ παροῦσα εἰσήγησις ἀναφέρεται ὅλως περιληπτικῶς σὲ θεσμὸν ποὺ εἶναι γνωστὸς σὲ ὅλους, καθὼς τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας σήμερα εἶναι τὸ πρῶτο τῇ τάξει Ἀνώτατο Δικαστήριον καὶ λειτουργεῖ μὲ τεράστιον φόρτον ἐργασίας, ὅπως γνωρίζουν οἱ δικαστικοὶ λειτουργοὶ καὶ οἱ δικηγόροι, ἀλλὰ καὶ ὅσοι πολῖτες ἔτυχε νὰ ἔχουν ὑποθέσεις ποὺ ἔχουν ἀχθῇ ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἀποστολὴ του εἶναι ἡ ἐπεξεργασία τῶν κανονιστικῶν διαταγμάτων καὶ ἡ ἐκδίκασις τῶν κατὰ νόμον ὑποβαλλομένων σὲ αὐτὸ διοικητικῶν διαφορῶν, κυρίως δὲ τῶν αἰτήσεων ἀκυρώσεως πράξεων τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν ποὺ ἐξεδόθησαν καθ' ὑπερβάσιν ἐξουσίας ἢ κατὰ παράβασιν νόμου.

Θεωρεῖται γενικῶς ὅτι τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας¹, ὅπως τὸ γνωρίζομε σήμερα, ἰδρύθηκε διὰ τοῦ Νόμου 3713 τῆς 24^{ης} Δεκεμβρίου 1928 καὶ ἐλειτούργησε ἀπὸ τῆς 17^{ης} Μαΐου 1929. Ὡς πρὸς τὴν ἑνάρξιν λειτουργίας δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία βεβαίως. Ὡς πρὸς τὴν ἰδρυση ὅμως, ἐπιβάλλεται ἀναγωγὴ σὲ παλαιότερον χρόνον. Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας καθιερώθηκε μὲ τὰ ἄρθρα 82-86 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911² καὶ λίγο βραδύτερα ἐξεδόθη ὁ Νόμος ὑπ' ἀριθμ. 290 τῆς 15^{ης} Σεπτεμβρίου 1914³, ὁ ὁποῖος δὲν ἐφηρμόσθη λόγῳ τῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν γεγονότων ποὺ ἐπηκολούθησαν. Μὲ τὴν ἀναθεώρη-

1. Περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας βλ. Γεωργίου Δ. Δημακοπούλου καὶ Χαρικλείας Γ. Δημακοπούλου, *Ἡ ὁργάνωσις τῆς Διοικητικῆς Δικαιοσύνης κατὰ τὴν περίοδον 1833-1844. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου*, Ἐν Ἀθήναις 2015 ὑπὸ ἔκδοσιν στίς ἐκδόσεις Ἡρόδοτος.

2. *Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἀναθεωρηθὲν καὶ ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς Β' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων ἐν ἔτει 1911, μετὰ τῶν ψηφισμάτων καὶ τῶν ἐρμηνευτικῶν δηλώσεων τῶν ἀναγραφεισῶν εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικά τῆς Βουλῆς, ἐπιμελεῖα Ἰ. Ζ. Καρακτσάνη, Δικηγόρου Ἀθηνῶν καὶ Καθηγητοῦ τῶν Ἐμπορικῶν Σχολῶν*, ἔκδ. Β', Ἐν Ἀθήναις, 1916, σσ. 36-39.

3. Νόμος 290 *Περὶ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α' 260 (16 Σεπτ. 1914), σσ. 1405-1410.

ση τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 κατὰ τὸ 1924 καὶ ἐξῆς ὁ θεσμὸς διετηρήθη στὰ τρία συνταγματικὰ κείμενα ποὺ ἀκολούθησαν, δηλαδὴ στὰ Συντάγματα τοῦ 1925⁴, τοῦ 1926⁵ καὶ τελικῶς τοῦ 1927⁶.

Τὸ ἐν λόγῳ Σύνταγμα, ποὺ ἴσχυσεν ἀπὸ τοῦ 1927 ἕως τοῦ 1935, ὅποτε ἐπανεφέρθη ἐν ἰσχύϊ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911, εἰσήγαγε καὶ πάλιν στὰ ἐλληνικὰ πράγματα τὸν θεσμὸ τῆς Γερουσίας, ποὺ εἶχε καταργηθῇ κατὰ τὸ 1862 μὲ τὴν Ἐξώση τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος. Τοῦτο εἶχε ὡς συνέπεια τὴν μεταβολὴ τῶν προβλέψεων περὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Συγκεκριμένως, ἐνῶ τὸ 1911 προσβλέφθη ὅτι τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας θὰ ἐπεξεργάζετο τοὺς νόμους πρὸ τῆς ψηφίσεώς των, κατόπιν τῆς ἐκ νέου ιδρύσεως τῆς Γερουσίας ὡς Ἀνω Βουλῆς, ἡ ἀρμοδιότης αὐτοδικαίως περιῆλθε στὸ σῶμα αὐτό, ἐνῶ στὴν δικαιοδοσίᾳ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀφέθη, ἐκ τοῦ νομοπαρασκευαστικοῦ ἔργου, ἡ ἐπεξεργασία τῶν κανονιστικῶν διαταγμάτων.

*
* * *

Ἡ βασικὴ ἀποστολὴ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἦταν ἡ ἐκδίκασις τῶν διοικητικῶν διαφορῶν. Τὰ διοικητικὰ δικαστήρια εἶχαν λειτουργήσει στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 1838-1844⁷ καὶ εἶχαν καταργηθῇ ἀπὸ τὴν Ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὴ Συνέλευση τῆς Γ' Σεπτεμβρίου κατὰ τὸ 1844, ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ὁμοφωνίας τῶν πληρεξουσίων καὶ τῆς κατακραυγῆς κατὰ τῶν μεροληπτικῶν ἀποφάσεών τους⁸. Οἱ τότε πληρεξούσιοι εἶχαν ἀποφανθῇ κατὰ τῆς λειτουργίας εἰδικῶν δικαστηρίων καὶ εἶχαν ταχθῇ ὑπὲρ τῆς γενικῆς ἀρμοδιότητος τῶν τακτικῶν δικαστηρίων. Τὰ δικαστήρια εἰδικῆς δικαιοδοσίας εἶχαν θεωρηθῇ ὡς ἄδिका, καθὼς ἀποστολὴ τους ἦταν νὰ

4. Ἀρθρ. 99-102, *Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας*, ἐκδότης Μιχαὴλ Ἰ. Σαλίβερος, Ἐν Ἀθήναις 1925, σσ. 72-75. Πρόκειται βεβαίως περὶ τῆς συνταγματικῆς μεταβολῆς τοῦ Θεοδώρου Παγκάλου.

5. Ἀρθρ. 99-102, *Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας* (Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 334 τῆς 22 Σεπτεμβρίου 1926 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως), Ἐν Ἀθήναις 1926, ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, σσ. 41-42. Εἶναι ἡ συνταγματικὴ μεταρρυθμίσις τοῦ Γεωργίου Κονδύλη.

6. Ἀρθρ. 102-105, Ὑπουργεῖον Δικαιοσύνης, *Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας*, Ἐν Ἀθήναις, Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, 1927, σσ. 41-43.

7. Βλ. Γεωργ. Δ. Δημακοπούλου καὶ Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, *Ἡ ὁργάνωσις τῆς Διοικητικῆς Δικαιοσύνης κατὰ τὴν περίοδον 1833-1844. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου*, Ἐνθ' ἄνωτ.

8. *Αὐτόθι*.

διαφυλάσσουν καὶ νὰ προασπίζουσιν τὰ δικαιώματα τοῦ Δημοσίου ἔναντι τῆς ἀρπακτικότητος τῶν πολιτῶν, οἱ ὅποιοι διεκδικοῦσαν τὴν κρατικὴν περιουσίαν καὶ ἡρνοῦντο τὴν πληρωμὴ φόρων.

Τὸ 1927 τὰ πράγματα εἶχαν πλέον μεταβληθῇ σημαντικᾶ. Οἱ πολῖτες εἶχαν καταστῇ κατὰ πολὺ νομοταγέστεροι καὶ τὸ κράτος εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀπαιτῇ συνεχῶς περισσότερα. Ἡ λειτουργία διοικητικῆς δικαιοσύνης εἶχε καταστῇ ἀπαραίτητη γιὰ νὰ δικαιώνωνται οἱ πολῖτες ποὺ θεωροῦσαν ὅτι ἔπρεπε νὰ προσφύγουν κατὰ τοῦ Δημοσίου. Βεβαίως ἀπὸ τοῦ 1844 ἕως τοῦ 1927, ποὺ ἄρχισε ἡ νέα περίοδος λειτουργίας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, οἱ ὑποθέσεις διοικητικῶν διαφορῶν δὲν εἶχαν τεθῇ στὸ περιθώριο, ἀλλὰ ἐξεδικάζοντο ἀπὸ τὰ τακτικὰ δικαστήρια καὶ τὸν Ἄρειο Πάγ⁹. Κυρίως ὅμως, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν σχετικῶν ὑποθέσεων («ἐξεδικάζετο») ἀπὸ διοικητικὰς ἐπιτροπὰς τῶν ὁποίων οἱ ἀποφάσεις εἶχαν ἰσχὺν δεδικασμένου¹⁰. Καὶ τοῦτο παρὰ τὶς σημαντικὰς φωνὰς ποὺ εἶχαν ἐγερθῇ ὑπὲρ τῆς ἀνιδρύσεως διοικητικῶν δικαστηρίων¹¹.

Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας ὁργανώθηκε, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, βάσει τοῦ Νόμου 3713 τῆς 24^{ης} Δεκεμβρίου 1928¹². Τὸ νομοσχέδιο εἶχε καταρτισθῇ ὑπὸ τοῦ Κωνστ. Ραχιτιαν. Κατετέθη πρὸς συζήτησιν στὴν Βουλὴ κατὰ τὴν 26^{ην} Νοεμβρίου 1928¹³ καὶ κατὰ τὴν 17^{ην} Δεκεμβρίου¹⁴ ἦταν ἔτοιμη καὶ ἡ Ἐκθεσις τῆς Εἰδικῆς Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ πρώτη συζήτησις ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν ἄρθρων διεξήχθη κατὰ τὴν ἐπομένη, 18^{ην} Δεκεμβρίου 1928¹⁵, ἡ β'

9. Γεωργ. Δ. Δημακοπούλου καὶ Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, *Ἡ ὁργάνωσις τῆς Διοικητικῆς Δικαιοσύνης...*, Ἔνθ' ἂνωτ.

10. *Αὐτόθι*.

11. *Αὐτόθι*.

12. *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Α' 273 (24 Δεκ. 1928), σσ. 2415-2421.

13. *Ἐφημερὶς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς τῆς Α' Συνόδου τῆς Β' Περιόδου*, τόμ. Α' (1929), σσ. 366-367.

14. *Αὐτόθι*, σ. 778.

15. *Αὐτόθι*, σσ. 817-839. Κατὰ τὴν συζήτησιν ἐκείνη ὁ βουλευτὴς καὶ βραδύτερον Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης Χρῆστος Λαδᾶς (1891-1948), ἐπεσήμανε ὅτι ὁ Ἄρειος Πάγος, ἐν ὅσῳ εἶχε καὶ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἀνωτάτου διοικητικοῦ ἀναιρετικοῦ δικαστηρίου (ἡ ἀκύρωσις διοικητικῶν πράξεων ὡς διαδικασία δὲν εἶχε εἰσαχθῇ ἀκόμη στὴν δικαστικὴ πρακτικὴ, τόσο τῆς Γαλλίας ὅσο καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ παρέμενε «προνόμιον» τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν) δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποδειχθῇ ἀντάξιός τῆς ἐν λόγῳ ἀποστολῆς: «Θὰ ἦτο παρὰλειψις ἂν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν ἀνεμνησκόμεθα ὅτι πολλάκις ἐδόθη ἡ ἐνκαίρια εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον νὰ δείξῃ τὸ ἀνάστημά του καὶ δὲν τὸ ἔδειξε. Καὶ

συζήτησις ἐπὶ τῶν ἄρθρων καὶ τοῦ συνόλου κατὰ τὴν 21^η Δεκεμβρίου¹⁶ καὶ ἡ ψήφισις εἰς τὸ σύνολον κατὰ τὴν 22^α Δεκεμβρίου¹⁷.

Μὲ τὸν νόμο αὐτόν, τὸν ὁποῖον εἰσηγήθη αὐτονοήτως ὡς ἐκ τῆς ὑπερ-
σιακῆς ὑποχρεώσεώς του ὁ Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης Παναγιώτης Πετρί-
δης (1868-1938), ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας
ὠρίσθη σὲ μόλις 15 (ἄρθρ. 1), ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἀνεδεικνύετο ὁ Πρόεδρος
καὶ ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ σώματος. Ὁ ἀριθμὸς δὲν ἦταν ἀποκλειστικός, ἀλλὰ
δι' ἀπλοῦ διατάγματος ἦταν δυνατὸν νὰ ἀυξηθῇ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν. Οἱ
πρῶτοι διορισθέντες Σύμβουλοι ἐπελέγησαν ἀπὸ τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο
καὶ ἦταν οἱ ἑξῆς:

1. Κωνσταντῖνος Ρακτιβάν
2. Μιλτιάδης Ἀγαθόνικος
3. Στάμος Παπαφράγκος
4. Στυλιανὸς Παπαντωνάκης
5. Νικόλαος Γιαμαλάκης
6. Δημήτριος Πίκουλας
7. Ἀλέξανδρος Φίλων
8. Θεόδωρος Ἀγγελόπουλος,
9. Στυλιανὸς Σεφεριάδης
10. Δημήτριος Πολίτης
11. Παναγιώτης Τριανταφυλλάκος
12. Χρῆστος Οἰκονομόπουλος
13. Νικόλαος Κολυβᾶς
14. Ἀντώνιος Γαζῆς
15. Φιλώτας Παπαγεωργίου¹⁸.

Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 3 τοῦ Νόμου 3713 Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας
αὐδύνανται νὰ διορισθῶσι οἱ κεκτημένοι πτυχίου τῆς Νομικῆς τοῦ ἡμετέρου
Πανεπιστημίου ἢ ἀλλοδαποῦ ὁμοταγοῦς καὶ συνάμα διατελέσαντες ἓν τινι
τῶν ἑφεξῆς δημοσίων λειτουργημάτων: 1) Ὑπουργοὶ ἢ πρεσβευσταὶ ἐπὶ διε-
τίαν, 2) τακτικοὶ Καθηγηταὶ Πανεπιστημίου ἢ νομικῶν καὶ οἰκονομικῶν

εἶθε νὰ ἔδειχνε τότε τὴν σημερινὴν ἐθελξίαν», προκειμένου περὶ τῆς διαμαρτυρίας τοῦ
Ἀρείου Πάγου περὶ τοῦ προβαδίσματος ἐν σχέσει πρὸς τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας.

16. Αὐτόθι, σσ. 907-923.

17. Αὐτόθι, σ. 929.

18. Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Γ' 10 (23 Ἰαν. 1929), σ. 57.

ἐπιστημῶν Ἀνωτάτων ἰσοτίμων Σχολῶν, 3) ἔκτακτοι τοιοῦτοι διδάξαντες τουλάχιστον ἐπὶ τριετίαν, 4) Δικασταὶ καὶ Εἰσαγγελεῖς ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ Προέδρου ἢ Εἰσαγγελέως Ἐφετῶν καὶ ἄνω ἢ ἰσοβάθμιοι Σύμβουλοι τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης προερχόμενοι ἐκ τῆς δικαστικῆς ἱεραρχίας, 5) Νομικοὶ Σύμβουλοι ἐπὶ τριετίαν, 6) μέλη τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου τακτικὰ ἐπὶ βαθμῶ συμβούλων ἢ ἀνωτέρου ἐπὶ τριετίαν, 7) διοικητικοὶ ὑπάλληλοι εἰς θέσιν μόνιμον ἐπὶ βαθμῶ α' τάξεως Διευθυντοῦ Ὑπουργείου ἐπὶ τριετίαν ἂν ἔχουν ἐν συνόλῳ δεκαπενταετῇ ὑπηρεσίαν δημοσίου ὑπαλλήλου, 8) Πρόεδροι τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ πενταετίαν, 9) Δικηγόροι παρὰ πολυμελεῖ δικαστηρίῳ ἐπὶ δεκαετίαν ἐφ' ὅσον πάντες οὗτοι δὲν ἐπαύθησαν τῶν ὑπηρεσιῶν τούτων λόγω ποινικῆς καταδίκης ἢ πειθαρχικοῦ παραπτώματος».

Ἐκ τῶν διορισθέντων, ὁ Κωνσταντῖνος Ρακτιβάν (1865-1935) ἦταν πρῶτην Ὑπουργός, οἱ Στυλ. Σεφεριάδης (1873-1951) καὶ Θεόδ. Γ. Ἀγγελόπουλος (1883-1981) Τακτικοὶ Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὁ πρῶτος τοῦ Δημοσίου Διεθνoῦς Δικαίου καὶ ὁ δεύτερος τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου μὲ ἰδιαίτερη ἐπιστημονικὴ μελέτη περὶ τοῦ Δικαίου τῶν Δημοσίων Ὑπαλλήλων¹⁹, ὁ Μιλτ. Ἀχιλλ. Ἀγαθόνικος (1876-1938) Ἀρεοπαγίτης, ὁ Ἀλέξ. Φίλων (1862-1948) Κυβερν. Ἐπίτροπος στὸ Ἐλεγκτικὸ Συνέδριο, ὁ Στυλ. Παπαντωνάκης (1872-1942) Πρόεδρος Ἐφετῶν, ὁ Δημ. Πίκουλας (1866-1936) Εἰσαγγελεὺς Ἐφετῶν Κερκύρας, ὁ Νικ. Γιαμαλάκης (1863-1930) Εἰσαγγελεὺς Ἐφετῶν Λαρίσης, ὁ Χρ. Οἰκονομόπουλος (1878-1953) Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, οἱ Δημ. Πολίτης καὶ Παν. Τριανταφυλλάκος (1874-1943) Νομικοὶ Σύμβουλοι ἀντιστοίχως στὰ Ὑπουργεῖα Ἐξωτερικῶν καὶ Ἐσωτερικῶν, ὁ Στάμος Παπαφράγκος (1872-1942), τέως Πρόεδρος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν καὶ οἱ Φιλ. Παπαγεωργίου (ἀπεβ. 1947) καὶ Νικ. Κολλυβᾶς (1884-1953), δικηγόροι Ἀθηνῶν καὶ τέως βουλευταί. Ἀρχικῶς ὡς 15^ο μέλος εἶχε ἐπιλεγῇ ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Γεώργιος Μπαλῆς, τότε Πρόεδρος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν²⁰, ἀλλὰ δὲν ἀπεδέχθη τὸν διορισμὸ του καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐπελέγη ὁ δικηγόρος Ἀντώνιος Γαζῆς (1876-1942). Τέλος, ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ ἡμερησίου τύπου τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἀρχικῶς ὡς ἀντιπρόεδρος εἶχε ἐπιλεγῇ ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντῖνος Τριανταφυλλόπουλος²¹ καὶ εἶχε

19. Θεοδώρου Γ. Ἀγγελοπούλου, *Δίκαιον τῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων ἐν Ἑλλάδι*, Ἐν Ἀθήναις 1913-1914.

20. Ἐφ. Ἐστία, φ. τῆς 20^{ης} Ἰανουαρίου 1929, σ. 6 καὶ φ. τῆς 21^{ης} Ἰανουαρίου 1929, σ. 6.

21. Ἐφ. Ἐστία, φ. τῆς 21^{ης} Ἰανουαρίου 1929, σ. 6. Ἀναγράφεται σχετικῶς: «Καθ' ἃ

ἀποδεχθῇ, ἀλλὰ ἐν συνεχείᾳ ὅταν τοῦ προετάρθη ἀπλῆ θέσις Συμβουλίου, λόγω τῶν διαφοροποιήσεων πρὸς προέκυψαν, δὲν ἀπεδέχθη. Ὁμοίως συνεζητήθη καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου Δημ. Μαλασπίνα, ἀλλὰ τελικῶς δὲν τοῦ ἐγένετο πρότασις²², διότι «ἐγνώσθη ὅτι δὲν θὰ ἐδέχεται».

Ἡ σύνθεσις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας προέκυψε κατ' ἀρχὴν ἀπὸ κατ' ἰδίαν συνεργασία μεταξὺ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ Κωνσταντίνου Ρακτιβάν, δοθέντος ὅτι ὁ τελευταῖος, πιστὸς φίλος τοῦ Κρητὸς πρωθυπουργοῦ καὶ πρῶτος Γενικὸς Διοικητὴς τῆς ἀπελευθερωμένης Μακεδονίας²³, εἶχε ἀποδείξει τὴν ἱκανότητά του στὴν ὀργανωτικὴ διαδικασίᾳ. Ὄταν ἀνεδείχθη πρῶτος Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἔπρεπε νὰ διαμορφώσῃ ὁμάδα μὲ τὴν ὁποίαν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ συνεργασθῇ ἀποτελεσματικῶς στὸ νέο δικαστήριον.

Μετὰ τὴν ἐπιλογὴ καὶ τὸν διορισμὸ τῶν πρώτων μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ τὴν ἀνάδειξη τοῦ Κωνστ. Ρακτιβάν σὲ Πρόεδρο τοῦ Δικαστηρίου καὶ τῶν Μιλτ. Ἀγαθονίκου καὶ Στάμου Παπαφράγκου σὲ Ἀντιπροέδρους, τὸ σῶμα συνεδρίασε καὶ ἐπέλεξε καὶ προέτεινε στὴν Κυβέρνηση 10 πρόσωπα προερχόμενα ἀπὸ τὴν Τακτικὴ Δικαιοσύνη, τὸν ὡς τῆς δικηγορίας καὶ τὴν Διοίκηση, πρὸς εἶχον ὑποβάλει, μετὰ πολλῶν ἄλλων, αἰτήσεις ὡς ἐνδιαφερόμενοι νὰ καταλάβουν τὶς θέσεις τῶν Παρέδρων. Οἱ πρῶτοι διορισθέντες Παρέδροι κατὰ τὴν 6^η Μαρτίου 1929 ἦταν οἱ:

1. Σπυρ. Διβάρης, ἐφέτης
2. Παν. Μερτικόπουλος, τμηματάρχης Ὑπ. Οἰκονομικῶν
3. Νικ. Καμπάνης, Πρόεδρος Πρωτοδικῶν
4. Δημοσθ. Τσουπλάκιδης, Πρόεδρος Πρωτοδικῶν

πληροφορούμεθα, εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Τριανταφυλλοπουλὸν εἶχεν ἀρχικῶς προταθῇ ἡ θέσις τοῦ ἀντιπροέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἀπεδέχθη. Ἀργότερον, ὅμως, προταθείσης τῆς θέσεως τοῦ Συμβουλίου, δὲν ἐδέχθη, καταφανῶς προσβληθεῖς.

22. Αὐτόθι.

23. Βλ. τὸ ἐκτενὲς βιογραφικὸ σημεῖωμα ὑπὸ τοῦ Παρέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Παν. Κ. Τσούκα, «Κωνσταντῖνος Ρακτιβάν. Καινοτόμος θεμελιωτὴς τοῦ κράτους δικαίου» στὸν τιμητικὸ τόμο: *Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας. Ὁ θεσμὸς καὶ τὰ πρόσωπα*, Ἐν Ἀθήναις 2005, σελ. 169-176 καὶ στὸ Διαδίκτυο, στὴν ἐπίσημη ἰστοσελίδα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, <http://www.ste.gr/portal/page/portal/StE/Ractivan>. Ὁ ἐν λόγω τόμος ἐξεδόθη μὲ τὴν εὐκαιρίαν συμπληρώσεως 75 ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἑναρξὴ λειτουργίας τοῦ συγχρόνου δικαστηρίου.

5. Δημ. Παπασταθόπουλος, Διευθυντής στην 'Αεροπορική' Άμυνα
6. Σωτήρ. Σολιώτης, τμηματάρχης 'Υπ. Δικαιοσύνης
7. Γεώργ. Καλογήρου, δικηγόρος και τ. τμηματάρχης 'Υπ. Γεωργίας
8. 'Αντ. Ραγκούσης, δικηγόρος,
9. Χαρίλ. Μητρέλιας, δικηγόρος
10. Γεώργ. Θ. Σπυρόπουλος, δικηγόρος²⁴.

Ἐξ αὐτῶν ὁ Δ. Παπασταθόπουλος δὲν ἀπεδέχθη τὸν διορισμό του καὶ ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν Κλέαρχο Νικ. Μηλιαρέση, Δικαστικὸ Ἀντιπρόσωπο τοῦ Δημοσίου²⁵. Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας διορίσθηκε ὁ Δημήτριος Κοντογιάννης, γραμματεὺς Ἐφετῶν²⁶.

Ἀπέμενε νὰ τακτοποιηθῇ καὶ τὸ ζήτημα τῶν Εἰσηγητῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους ὠρίσθηκε νὰ διεξαχθῇ διαγωνισμός, καθὼς παρείχετο περισσότερος χρόνος γιὰ προετοιμασίαν τους. Οἱ διαγωνιζόμενοι ἔπρεπε νὰ συγκεντρώνουν τὰ ἐξῆς προσόντα: νὰ ἔχουν ἡλικία ἕως 35 ἐτῶν καὶ νὰ εἶναι πτυχιούχοι τῆς Νομικῆς, νὰ ὑποστοῦν δ' ἐπιτυχῶς τὸν διαγωνισμό, στὸν ὁποῖο ἐξεταστὲς καὶ βαθμολογητὲς θὰ ἦταν μέλη τοῦ Συμβουλίου²⁷. Ὁ διαγωνισμὸς ἦταν γραπτὸς καὶ προφορικός, περιελάμβανε ἐξέταση στὴν γαλλικὴ γλῶσσα, ἐνῶ ἡ νομικὴ ὕλη ποὺ ἀπαιτεῖτο νὰ καλύψουν οἱ ἐξεταζόμενοι ἦταν εὐρυτάτη. Ἐκάλυπτε τὸν χῶρο τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, τοῦ Ὁργανισμοῦ καὶ τῆς λειτουργίας τῶν Δικαστηρίων, τὴν οἰκονομικὴ διοίκηση, τὴν λειτουργία ὅλων τῶν φορέων ποὺ ὑπήγοντο στὰ διάφορα ὑπουργεῖα, ἐκείνην τῆς Ἐλευθέρας Ζώνης Θεσσαλονίκης, στοιχεῖα Διεθνoῦς, Προξενικοῦ Δικαίου, Ἀστικοῦ, Ποινικοῦ, Ἀσφαλιστικοῦ, Ἐκκλησιαστικοῦ, Ταχυδρομικοῦ, Συγκοινωνιακοῦ, Μεταλλευτικοῦ, Ἀλιευτικοῦ, Τελωνειακοῦ, Στρατιωτικοῦ καὶ Ναυτικοῦ Δικαίου, Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ ἄπειρα ἀκόμη ζητήματα²⁸, τὰ ὁποῖα, ὅταν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ ἰσχύοντα σήμερα, καὶ γνωρίζῃ πόσο ἔλλειπαν τὰ σχετικὰ βιβλία

24. Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Γ' 42 (6 Μαρτ. 1929), σ. 193.

25. Ἀδτόθι, φ. Γ' 59 (5 Ἀπρ. 1929), σ. 265.

26. Ἀδτόθι, φ. Γ' 13 (26 Ἰαν. 1929), σ. 67.

27. Ἀρθρ. 14 Ν. 1373/1928, Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Α' 273 (24 Δεκ. 1928), σσ. 2415-2421.

28. Βλ. Προεδρ. Διάταγμα τῆς 24^{ης} Δεκεμβρίου 1929 *Περὶ ἐκτελέσεως τοῦ Νόμου 3713 τῆς 24^{ης} Δεκεμβρίου 1928 περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας*, Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, φ. Α' 273 (24 Δεκ. 1928), σ. 2421-2426, ἰδίᾳ ἄρθρ. 10-11 (σσ. 2422-2424).

καὶ συγγράμματα, διερωτᾶται πῶς ἐμελέτησαν καὶ ἐπέτυχαν οἱ πρῶτοι εἰσηγητές. Οἱ ἐπιτυχόντες πρῶτοι εἰσηγητὲς ἦταν:

1. Μιχαήλ Στασινόπουλος
2. Γεώργιος Παπαχατζῆς
3. Δημήτριος Ψαρρὸς
4. Γεώργιος Χαρμπούρης
5. Διονύσιος Καρβελάς
6. Ροῖκος Νικολαΐδης
7. Ἀναστάσιος Μαρούδας
8. Νικόλαος Γρηγορίου
9. Δημήτριος Μουρίκης
10. Γεώργιος Δ. Σπυρόπουλος²⁹.

Τὰ πρῶτα μέλη ὠρίσθησαν ἐνώπιον τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Παύλου Κουντουριώτου ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο κατὰ τὴν 26^η Ἰανουαρίου 1929³⁰. Ἐν συνεχείᾳ τὰ μέλη μετέβησαν ἐν σώματι στὸ Πολιτικὸ Γραφεῖο τοῦ Πρωθυπουργοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ ἐξέφρασαν τὶς εὐχαριστίες τους πρὸς αὐτόν. Ὁ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς λειτουργίας τοῦ δικαστηρίου ἐψηφίσθη ἀπὸ τὰ μέλη του μετὰ δίμηνο περίπου, κατὰ τὴν 3^η Ἀπριλίου 1929³¹.

Ἀπέμενε νὰ ὀρίσθῃ ἡ ἔδρα τοῦ νεοπαγοῦς Δικαστηρίου. Κατὰ τὴν πρώτη φάση τῶν ἐργασιῶν του, τῶν προκαταρκτικῶν δηλαδή, ὠρίσθη διὰ διατάγματος ὅτι θὰ συνεδρίαζε προσωρινῶς στὸ Κατάστημα τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης³², ὅπου καὶ πράγματι ἐργάσθηκε ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τοῦ Μαΐου 1929. Ἐκεῖ κατηρτίσθη σὲ σῶμα στὶς 28 Ἰανουαρίου στὴν αἴθουσα τῶν Νομοπαρασκευαστικῶν Ἐπιτροπῶν. Μὲ Ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης

29. *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Γ' 81 (13 Μαΐου 1929), σ. 374.

30. Ἀπουσίασαν ἀπὸ τὴν τελετὴ οἱ ἐξῆς: Μιλτ. Ἀγαθόνικος, διότι δὲν εἶχεν ὀλοκληρώσει τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἀρείου Πάγου μὲ τὶς ὁποῖες εἶχε χρεωθῇ, οἱ δὲ Στυλ. Σεφεριάδης, Δημ. Πίκουλας, Νικ. Γιαμαλάκης καὶ Στ. Παπαντωνάκης, διότι ἀπουσίαζαν ἐξ Ἀθηνῶν. Βλ. ἐφ. *Ἑστία*, φ. τῆς 26^{ης} Ἰανουαρίου 1929, σ. 6.

31. *Ἐσωτερικὸς Κανονισμὸς Συμβουλίου Ἐπικρατείας*, *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Β' 39 (12 Ἀπρ. 1929), σσ. 211-216.

32. *Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Β' 9 (24 Ἰαν. 1929), σ. 45. Τὸ Ὑπουργεῖο εἶχε τὴν ἔδρα του ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ 5β (ἡ ἀρίθμησης τοῦ κτιρίου κατὰ τὰ τότε ἰσχύοντα).

τῆς 19⁷⁵ Μαρτίου 1929 παρεχωρήθη ὡς μέγαρο τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τὸ Ἰλίου Μέλαθρον³³, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου, τὸ ὁποῖο διεσκευάσθη καταλλήλως. Τὸ κτίριο εἶχε περιέλθει στὸ Ἑλληνικὸ Δημόσιο κατόπιν ἀγορᾶς ἀπὸ τὴν Σοφία Σλήμαν τὸ 1926, ὑπὸ τὸν ὅρο νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς στέγαση τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης³⁴. Ἐχρειάσθη ἰδιαίτερα συμφωνία πρὸς τροποποίηση τοῦ ὅρου πωλήσεως γιὰ τὴν στέγαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας³⁵.

Τὴν ἀξίωση παραχωρήσεως τοῦ συγκεκριμένου κτιρίου προέβαλε στὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο ὁ Ρακτιβάν³⁶, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ὁ νέος θεσμὸς ἔπρεπε νὰ περιβληθῇ τὴν δέουσα ἐπισημότητα. Ἐκεῖ παρέμεινε τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας μέχρι τοῦ 1934, ὁπότε μετεφέρθη στὸ Μέγαρο τῆς Βουλῆς³⁷, πού εἶχε ἐν τῷ μεταξύ διασκευασθῇ ἀπὸ ἀνάκτορο σὲ βουλευτήριο. Τέλος, τὸ 1989 μετεφέρθη ὀριστικῶς στὸ Μέγαρο τοῦ Ἀρσακείου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου, ὅπου ἐγκατεστάθη τελικῶς κατὰ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1992 καὶ παραμένει μέχρι σήμερα.

Ἡ τελετὴ ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἔγινε κατὰ τὴν Παρασκευὴ 17^η Μαΐου 1929, στὸ νέο κτίριό του. Παρέστησαν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ὁ πρωθυπουργὸς καὶ σύσσωμο τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος πὺ ἐτέλεσε καὶ τὸν ἀγιασμό, ὁ

33. *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, φ. Β' 28 (19 Μαρτ. 1929), σελ. 161. Ἐνεκρίθη καὶ εἰδικὴ ἀπαλλογή ἐκ τῶν ὅρων τοῦ Ν. 4010/1929 *Περὶ τροποποιήσεως τῶν ἰσχυουσῶν διατάξεων περὶ ἐνεργείας προμηθειῶν τοῦ Δημοσίου* (διὰ τοῦ ὁποίου ἰδρύθη ἡ Ἐπιτροπὴ Κρατικῶν Προμηθειῶν, *Αὐτόθι*, φ. Α' 80/28 Φεβρ. 1929, σελ. 799-803), δι' εἰδικῶς ἐκδοθέντος Νόμου ὑπ' ἀριθμ. 4128 τῆς 18^{ης} Ἀπριλίου 1929, *Περὶ τῆς ἐπιπλώσεως κλπ. τοῦ καταστήματος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας*, ὥστε νὰ καταστήθῃ δυνατὸς ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ Καταστήματος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας. Βλ. *Αὐτόθι*, φ. Α' 152 (20 Ἀπρ. 1929), σελ. 1411. Πρόσθετη πίστωση διετέθη κατὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ αὐτοῦ ἔτους γιὰ ἐργασίες ἐπισκευῆς τοῦ Μεγάρου (Νόμος 4256/30 Ἰουλίου 1929, *Αὐτόθι*, φ. Α' 261/5 Αὐγ. 1929, σσ. 2254).

34. Βλ. Γεωργ. Στ. Κορρὲ καὶ Σοφίας-Ναυσικᾶς Δ. Ταράντου, «Ἰλίου Μέλαθρον: Τὸ κλασσικὸ δημιούργημα τοῦ Τσίλλερ», *Ἀρχμός. Τιμητικὸς Τόμος στὸν Καθηγητὴ Ν. Κ. Μοντσόπουλο γιὰ τὰ 25 χρόνια πνευματικῆς του προσφορᾶς στὸ Πανεπιστήμιο*, Ἀριστοτελεῖο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, τόμ. Β', Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1991, σ. 945.

35. *Ἐφημερίς Ἑστία*, φ. τῆς 28^{ης} Δεκεμβρίου 1928, σ. 6.

36. Βλ. Γεωργ. Στ. Κορρὲ καὶ Σοφίας-Ναυσικᾶς Δ. Ταράντου, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 945.

37. <Πέτρου Θηβαίου>, «Ἡ νέα ἐγκατάστασις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας», *Ἐφημερίς τῶν Ἑλλήνων Νομικῶν*, ἔτος Α', τεύχ. 19 (30 Σεπτ. 1934), σσ. 545-547. Ἡ νέα ἐπίσημη ἐγκατάστασις ἔγινε κατὰ τὴν Δευτέρα 17^η Σεπτεμβρίου 1934.

Πρόεδρος τῆς Βουλῆς Ἰωάννης Τσιριμώκος, ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου Ἀντώνιος Ζηλήμων, ὁ Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου Ν. Βάφας, ὁ Νομάρχης Ἀττικοβοιωτίας Ν. Τρικούπης, ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων Σπυρίδων Πάτσης καὶ πολλοὶ ἀκόμη ἐπίσημοι. Λόγοι ἐξεφωνήθησαν ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸ Ἐλευθέριο Βενιζέλου, τὸν Ὑπουργὸ Δικαιοσύνης Παν. Πετρίδην καὶ τὸν Πρόεδρο τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας Κ. Ρακτιβάν³⁸.

Οἱ λόγοι αὐτοὶ παρατίθενται ἐν παραρτήματι τοῦ παρόντος ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ σχηματίσῃ πλήρη εἰκόνα περὶ τῶν πολιτικῶν καὶ νομικῶν παραμέτρων τοῦ γεγονότος. Πάντως, ἀξίζει νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἐκ τῆς μορφῆς τῶν δημοσιευμάτων στὸν ἀθηναϊκὸ Τύπο τῆς αὐτῆς ἡ τῆς ἐπομένης ἡμέρας, μὲ τὴν περιγραφή τῶν συντελεσθέντων, προκύπτει ὅτι ὁ Κωνστ. Ρακτιβάν εἶχε προνοήσει νὰ προετοιμάσῃ ἐπαρκῆ κατ' ἀριθμὸν ἀντίτυπα τῆς μακροῦς ὁμιλίας του γιὰ νὰ τὰ ἐπιδώσῃ στοὺς δημοσιογράφους. Στόχος του ἦταν ἡ ἀκριβὴς δημοσιοποίησις διὰ τῶν ἐφημερίδων τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ νέου δικαστικοῦ ὀργάνου τοῦ ὁποίου ἤδη προήδρευε, καὶ ἡ προβολὴ τῶν ἀτελειῶν τοῦ ἰδρυτικοῦ νόμου (ἐλλειψὶς κατωτέρων βαθμίδων διοικητικῆς δικαιοσύνης, ἐλλειψὶς ἐνότητος τῶν διοικητικῶν νόμων, πρόβλημα συνταγματικότητος τῶν νόμων γενικῶς), ὥστε προφανῶς νὰ πιέσῃ διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὴν Κυβέρνηση Βενιζέλου νὰ προχωρήσῃ σὲ ὀλοκλήρωση τοῦ ἀρξαμένου ἔργου.

Ἀντιθέτως, ἡ ὁμιλία τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης περιστράφη περὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀνάγκης ὑπάρξεως τῆς Διοικητικῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς «ἀναστηλώσεως» αὐτῆς, δοθέντος ὅτι δὲν λησμονοῦσε ὅτι αὐτὴ εἶχε προϋπάρξει καὶ κατὰ τὴν Ὀθωνικὴ Περίοδο (1833-1844) καὶ ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐν ἐνεργείᾳ δικαστῶν, βουλευτῶν καὶ πιθανῶς καὶ δικηγόρων δὲν διέκειτο εὐμενῶς ἐναντι τοῦ θεσμοῦ.

38. Τὸ γεγονὸς κατεγράφη σὲ ὅλες τὶς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς. Πληρέστερη καταγραφή περιελήφθη στὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* καὶ στὴν *Ἑστία*. Τοὺς λόγους τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου καὶ τοῦ Κ. Ρακτιβάν ἀνευρίσκει εὐκόλως ὁ ἐνδιαφερόμενος στὴν ἐπίσημη ἱστοσελίδα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Ὁ λόγος τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης Παν. Πετρίδου μπορεῖ νὰ ἀναζητηθῇ ἐλευθέρως στὴν *Ἐφημερίδα Ἑστία* τῆς 17^{ης} Μαΐου 1929, ποὺ διατίθεται ἐπίσης ψηφιοποιημένη διὰ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων. Σὲ αὐτὸν ὑπεγράμμισε ὁ Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης ὅτι: *Ἐθελιωθὴ σήμερον ἡ Διοικητικὴ Δικαιοσύνη, ἐν κορυφῇ τῆς ὁποίας τίθεται τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, φρουρὸς ἀδέκαστος καὶ ὄργανον προστασίας τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν.* Ὅμως ἐπὶ μακρὰ ἔτη παρέμεινε ἡ Διοικητικὴ Δικαιοσύνη μὲ κεφαλὴν ἄνευ κορμοῦ, καθὼς ἐβράδυναν δραματικῶς νὰ ἰδρυθῶν Διοικητικὰ Πρωτοδικεῖα καὶ Ἐφετεῖα.

“Όσο για την όμιλία του πρωθυπουργού Έλευθερίου Βενιζέλου, ή καταγραφή της δια των έφημερίδων διαφέρει τόσο έντόνως, ώστε προκύπτει ότι μάλλον όμιλησε από στήθους, ώστε οι δημοσιογράφοι δέν έπρόφθασαν νά καταγράψουν αύτην καταλλήλως. Τό ούσιώδες τής πρωθυπουργικής όμιλίας ήταν ό υπερτονισμός του γεγονότος τής ταχείας ιδρύσεως του νέου δικαστικού όργάνου έν άρχή τής κυβερνητικής θητείας, αλλά και του ότι ό θεσμός απέβλεπε στην θωράκιση των δικαιωμάτων του πολίτου ώστε νά μήν χρειάζεται καταφυγή σέ πολιτικά «μέσα» πρός θεραπείαν άδικιών τής Διοικήσεως εις βάρος του.

Τό Συμβούλιο τής Έπικρατείας άρχισε κανονικώς τίς έργασίες του την Δευτέρα, 20 Μαΐου 1929, και έκτοτε συνεχίζει σταθερώς την πορεία του στην περιφρούρηση τής συνταγματικότητας, την άπονομή τής δικαιοσύνης ίσοτίμως έναντι του Δημοσίου και των πολιτών και στην τήρηση του νόμου. “Όπως χαρακτηριστικώς έτόνισε σέ λόγο του στην Βουλή τό 1934 ό Βενιζέλος, «Αποχωρών τής πολιτικής, είμαι εύτυχής ότι αφήνω την χώραν προικισμένην μέ τό Συμβούλιον τής Έπικρατείας». Είμαι έντυπωσιακό ότι έπελέγη – προφανώς – μία πολύ άσήμαντη ύπόθεσις ως πρώτη έξετασθεΐσα ύπό του νέου δικαστηρίου. Έπρόκειτο περί προσφυγής κατά άποφάσεως άπολύσεως έκ τής ύπηρεσίας άστυφύλακος, ό όποιος είχε κριθή ύπό του ύπηρεσιακού συμβουλίου ως «άνίκανος και άκατάλληλος όπως παραμείνη εις τό Σώμα» τής Αστυνομίας, έπειδή είχε κριθή ύπό συμβουλίου συγκροτηθέντος βάσει άντισυνταγματικού νόμου.

Έν συμπεράσματι, πρέπει νά σημειωθῇ ότι ή ίδρυσις του Συμβουλίου τής Έπικρατείας υπῆρξεν έκ των πλέον μακροπνόνων δημιουργημάτων του Έλευθερίου Βενιζέλου, θεσμός τόν όποιο θέλησε νά θέση σέ εφαρμογή ήδη από τό 1914, αλλά δέν εύτύχησε λόγω του Παγκοσμίου Πολέμου. Πρέπει ακόμη νά τονισθῇ ότι τό αίτημα για την διατήρησή του και λειτουργία του είχε τεθῇ έντόνως από την Β' έν Αθήναις Έθνική Συνέλευση του 1862-64, στην όποία είχαν ύποστηρίξει την άνίδρυσή του ό πολυς Νικόλαος Ι. Σαρίπολος και ό Καθηγητής του Διοικητικού Δικαίου Έμμ. Κόκκινος³⁹. Η έναρξίς λειτουργίας τό 1929 ήλθε νά καλύψη πραγματική ανάγκη και νά αποκαταστήση ίσορροπίες στην διοικητική πραγματικότητα τής χώρας. Πρότυπο άπετέλεσε τό γαλλικό αντίστοιχο δικαστήριο, αλλά τό έλληνικό σύστημα Διοικητικής

39. Χαρ. Γ. Δημακοπούλου, «Ό Χῖος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Έμμανουήλ Πέτρου Κόκκινος και τό πρῶτον έγχειρίδιον Διοικητικού Δικαίου έν Έλλάδι», Έπιθεώρησις Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου, τόμ. 54, τεύχ. 2^{ον} (2010), σσ. 288-312.

Δικαιοσύνης διεμορφώθη συμφώνως πρὸς τὶς ἑλληνικὰς ἀνάγκας καὶ βραδὺς ἀλλὰ σταθερῶς ἐξελίχθη στὸ καλὺτερον τῆς Εὐρώπης.

Ἡ ἐπαναλειτουργία του, ὅπως καὶ πολλὰ ἀκόμῃ νομοθετικὰ καὶ διοικητικὰ μέτρα ἐπεβίωσαν στήν πορεία τοῦ χρόνου ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου καὶ τινων ἀξίων συνεργατῶν του, ἀποδεικνύοντας αὐτὸ πὺν εἶχε τονίσει ὁ Μέγας Ναπολέων στὰ ἀπομνημονεύματά του, ὅτι τὰ νομοθετικὰ οἰκοδομήματα (καὶ βεβαίως ἐννοοῦσε τοὺς δικούς του Ἑξικώδικες) εἶναι τὰ σημαντικώτερα καὶ τὰ ἀνθεκτικώτερα στὸν χρόνο...

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α'

Ὁ λόγος τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης Παν. Πετρίδου

Κύριε Πρόεδρε,

Αἰσθάνομαι δικαίαν ὑπερηφάνειαν διότι εἰς ἐμέ ὡς Ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης ἐπεφυλάσσετο ἡ πραγματάωσις τῆς λειτουργίας τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, θεσμοῦ ἐξόχως χρησίμου, παράγοντος δὲ οὐσιώδους διὰ τὴν εὐρύθμον λειτουργίαν καὶ ἐδραίωσιν τοῦ δημοκρατικοῦ ἡμῶν πολιτεύματος, θεσμοῦ πραγματοποιοῦντος τὸ «Κράτος Δικαίου», ἐντὸς τοῦ ὁποίου πάντες καὶ οἱ οἰασδῆποτε ἔχοντες πολιτικὰς πεποιθήσεις πολῖται θὰ ἀπολαύσουν τῆς ἰσονομίας. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως τοιοῦτου θεσμοῦ ἀναγνωρισθεῖσα ἀπὸ τοῦ 1911 ἀπέβη τελευταίως ἐπιτακτική. Εἶναι ἱστορικῶς ἀκριβὲς ὅτι ἡ ἔλλειψις δικαστηριακῆς εὐρείας προσφυγῆς κατὰ τῶν διοικητικῶν πράξεων καὶ ὑπερβασιῶν ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν αἰτία κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ πολιτικῆς ἀναρχίας.

Παρ' ἡμῖν, ἡ πλημμελής ὅπωςδῆποτε συγκρότησις τῶν νόμων, ἡ πολυνομία, ὁ ἀσφῆς καθορισμὸς τῶν ὁρίων τῆς διοικητικῆς δράσεως, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ ἀνεπάρκεια ἐνίοτε τῶν δημοσίων ὀργάνων, κατέστησαν τὰ δίκαια τοῦ πολίτου ἀμφίβολα καὶ προβληματικά, τὸ Κράτος δὲ ἐν πολλοῖς ἀνίσχυρον νὰ προστατεύσῃ τὸν ἰδιώτην, πληττόμενον καθ' οἷονδῆποτε τρόπον καὶ αἰτίαν παρὰ τῆς Διοικήσεως.

Ἡ διοικητικὴ ἀρχή, ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ της, δὲν παραμένει, ὡς ὁ δικαστής, ἀδιάφορος ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ Δικαίου, διότι αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ ἐκπροσωπεῖ τὸ δημόσιον συμφέρον ἔναντι τοῦ πολίτου, ἐντεῦθεν δὲ παρίσταται διαρκὲς κίνδυνος μονομεροῦς ἐφαρμογῆς τοῦ Δικαίου ὑπὲρ τῆς Πολιτείας. Ἐκ τούτου ἡ καχυποψία τῆς κοινωνίας διὰ τὴν Διοίκησιν, ὡς μὴ ἐξυπηρετικὴν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐπίσης μετὰ δυσπιστίας ἐκδήλου προσβλέπει τοὺς διοικοῦντας, ἡ μείωσις δὲ ἰδίως τοῦ κύρους τῆς Διοικήσεως ἐκ τούτου ἀπέβη παρ' ἡμῖν ἐπικίνδυνος.

Ἡ Διοίκησις, διὰ τῆς ὁποίας εἰκονίζεται καὶ ἐξελίσσεται ἡ ζωὴ τῆς Πολιτείας ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς διαχειρίσεως καὶ τῆς πραγματώσεως τῶν σκοπῶν της, εἶχεν ἀνάγκην ἀνωτάτης ἀλλοτρίας ἐπιτηρήσεως καὶ ἐλέγχου. Πρὸς

ἀναστήλωσιν δὲ τῆς Διοικήσεως πανταχοῦ ἐκρίθη ἐπιβεβλημένον νὰ ἐπεκταθῇ ἡ κυριαρχία τῆς Δικαιοσύνης καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς. Εἰσῆχθη οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ὁ δικαστικὸς ἔλεγχος, ἡνοίχθη ἡ ὁδὸς τοῦ Δικαίου, ἐχορηγήθη τῷ ἀδικουμένῳ πολίτῃ ἔνδικον μέσον, ἡ προσφυγὴ κατὰ τῆς διοικητικῆς πράξεως, ἐκδικαζομένη μετὰ δικαστικὰς ἐγγυήσεις καὶ δημοσίᾳ παρὰ δικαστοῦ ἐκτὸς τῆς Διοικήσεως, τεταγμένου δὲ ἀμερολήπτως νὰ ἐρευνησῇ ἂν ἐτηρήθησαν οἱ διαγράφοντες τὰ ὅρια τῆς Διοικήσεως νόμοι.

Οὕτω ἀναστηλοῦται ἡ Διοικητικὴ Δικαιοσύνη καὶ ἐγκαθιδρύεται τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας παρ' ἡμῖν, ἐν τῇ θεμελιωδεστέρᾳ αὐτοῦ ἐμφανίσει ὡς ἀνωτάτου δικαστηρίου ἐκδικάσεως τῶν διοικητικῶν διαφορῶν. Ὅπως ἐν τῷ ἀστικῷ καὶ ποινικῷ ἐπιπέδῳ διὰ ἀνεξαρτήτου δικαστικῆς ἐξουσίας κατωχυρώθησαν τὰ δίκαια καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ πολίτου, καθ' ὅμοιον τρόπον περιφρουρεῖται ἤδη τῶν δικαίων του ἡ ἀσφάλεια διὰ τὰς πρὸς τὴν Διοίκησιν σχέσεις του.

Ἐθεμελιώθη δὲ σήμερον ἡ Διοικητικὴ Δικαιοσύνη, ἐν τῇ κορυφῇ τῆς ὁποίας τίθεται τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, φρουρὸς ἀδέκαστος καὶ ὄργανον προστασίας τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν. Ὁ νόμος καὶ τὸ δίκαιον ἐφεξῆς θέλουν κατισχύσει ἀπολύτως ἐναντι ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων.

Ἐν κεφαλαιῷδὲ ἀνασκοπῆσει, μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἀνατεθειμένων εἰς τὸ Συμβούλιον ἔργων εἶναι καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῶν κανονιστικῶν διαταγμάτων, πολύτιμον παρέχουσα συμβουλὴν εἰς τοὺς ἀρμοδίους ὑπουργοὺς διὰ τὸν διακανονισμόν τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων.

Ἀλλὰ καὶ ἡ δικαιοδοσία τοῦ Συμβουλίου πρὸς ἀκύρωσιν πράξεων διοικητικῶν ἀρχῶν διὰ παράβασιν νόμου ἢ ὑπέρβασιν ἐξουσίας, θέλει ἀποτελέσει ἰσχυρὸν φραγμὸν κατὰ πάσης ροπῆς ὀργάνων τῆς Διοικήσεως πρὸς ἐνεργείας ἐκνόμους.

Ἡ ἐναρξὶς τῆς λειτουργίας τοῦ πολυτίμου τούτου θεσμοῦ, κύριον ἔχοντος σκοπὸν νὰ ἀνυψώσῃ τὸ κύρος τῆς Διοικήσεως, νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ κράτος τοῦ νόμου καὶ χρηστὴν διοίκησιν, ἐμπνεύσῃ δὲ ἐμπιστοσύνην ἀπόλυτον παρὰ τῷ λαῷ, ἀποτελεῖ φωτεινὸν σταθμὸν τῆς Δημοσίας Διοικήσεως τῆς χώρας, ἀφετηρίαν δὲ ἀσφαλῆ τῆς νομιμότητος ἐν τῇ διοίκησει. Διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου Ἐπικρατείας θὰ ἀνυψωθῶν οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει καὶ θὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν κρατοῦσαν δυσπιστίαν ἐκ μέρους τῶν ἀρχομένων διὰ τὰς ἐνεργείας τῶν διοικούντων.

Αἰσθάνομαι δικαίαν ὑπερηφάνειαν, κατὰ τὴν ἀξιωμανημόνευτον ταύτην στιγμήν (ἃς μοὶ ἐπιτρέψῃ δὲ τὴν παρέμβασιν ταύτην ὁ σεβαστὸς μοι κύριος Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως), καὶ δὲν δύναμαι νὰ ἀποσιωπήσω ὅτι ἐὰν ὁ

θεσμός τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας περιελήφθη εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911 καὶ τοὺς μετέπειτα συνταγματικοὺς χάρτας, ἐὰν ἐψηφίσθησαν οἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν αὐτοῦ νόμοι, ἂν τέλος, μετὰ τόσα ἔτη ἐπετεύχθη ἤδη μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ ἀντικειμενικότητος ἡ συγκρότησις τοῦ σώματος, τοῦτο ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἀκαμπτον θέλησιν καὶ τὴν ἀκλόνητον ἐπὶ τὸν θεσμόν τοῦτον πίστιν τοῦ κ. Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

Μόνον ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, τότε καὶ τώρα, ἠδυνήθη νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ κάμψῃ τὰς ἐντὸς τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς καὶ ἐκτὸς ταύτης ποικίλας κατὰ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀντιδράσεις, βροντοφωνήσας εἰς τοὺς προβάλλοντας τὸν Κοινοβουλευτισμὸν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ θεσμοῦ τούτου, ὅτι ἡ σύγχρονος Ἑλλὰς ἔχει ἀνάγκην πρὸς ἀνόρθωσίν της θεσμοῦ ὅστις θὰ καταστήσῃ σεβαστὸν τὸν νόμον εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους.

Χαιρετίζων ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς λειτουργίας αὐτοῦ τὸ ἐπίλεκτον Σῶμα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, συγκροτηθὲν ἐκ τῶν κορυφῶν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διοικητικῆς ἱεραρχίας, ἐκφράζω τὴν ἀκράδαντον πεποίθησίν μου ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες τοῦτο διαπρεπεῖς καὶ πεφωτισμένοι νομικοί, ὡς καὶ ὁ ἐπιφανὴς νομομαθὴς προεδρεύων τούτου, ἄνδρες προσενεγκόντες εἰς ἄλλους κλάδους τῆς σταδιοδρομίας των διακεκριμένως ὑπηρεσίας εἰς τὴν Πατρίδα, θὰ κρατήσουν τὸν θεσμόν τοῦτον εἰς περιωπὴν, μὴ λησμονοῦντες ὅτι τὸ Κράτος ἐμπιστεύεται εἰς αὐτοὺς σήμερον ὑψίστην λειτουργίαν, ἐξ ἧς θέλει ἀποκατασταθῇ ἡ ἑλληνικὴ Διοίκησις εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις ἀρτία καὶ ἀγαθοποιός. Ἡ ὑψίστη δὲ αὕτη ὑπηρεσία τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας θέλει συντελέσει εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας.

Β'

Ὁ λόγος τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας Κωνσταντίνου Ρακτιβὰν

Δὲν ἀνήκει εἰς ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἡ Πολιτεία καλεῖ ἐπὶ τὴν ἄσκησιν κρατικῆς λειτουργίας νὰ ἐξάρωσι τὴν σπουδαιότητα ταύτης, εἰ μὴ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀκεραίας ἐπιγνώσεως τοῦ βάρους τῶν ἐκ ταύτης δημιουργουμένων ὑποχρεώσεων καὶ τῆς ἀναζητήσεως τοῦ προσήκοντος τρόπου διὰ τὴν ἀρτίαν αὐτῶν ἐπιτελεσιν.

Εἶναι ἐπισήμως ἤδη δεδηλωμένον ὅτι πρὸς τὸν ὑπὸ νέους ἐν πολλοῖς ὅρους (ἐν σχέσει πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν προγενέστερα) καὶ οἰωνοὺς αἰσιωτέρους ἐπανιδρυθέντα θεσμόν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας συνδέεται ἡ πλήρης

ἐξασφάλις τῆς νομιμότητος ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῆς Διοικήσεως, ὑπὸ τὴν διπλῇ ὧσιν τῆς προλήψεως ὑπερβασιῶν καὶ τῆς καταστολῆς ἐνδεχομένων τοιούτων.

Ὁ ἐπιδιωκόμενος οὗτος σκοπὸς λίαν εὐγλώττως καὶ ἐν δυσυπερβλήτῳ λακωνισμῷ συνοψίζεται εἰς τὴν φράσιν: «να καταστήσωμεν τὴν ἡμετέραν χώραν κράτος δικαίου» ἢ «πολιτεῖαν δικαίου», εἰδικῶς δὲ εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν Διοίκησιν.

*
* * *

Κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἡμετέρου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὑπὸ τὴν ἐνεστῶσαν αὐτοῦ μορφήν, μικρὸν ἀφισταμένην τοῦ γαλλικοῦ, ὡς προτύπου, τὰ καθήκοντα αὐτοῦ εἰσὶ διττά, συμβουλευτικὰ καὶ δικαστικὰ (conseil administratif καὶ tribunal administratif).

Τὸ συμβουλευτικὸν ἔργον περιορίζεται παρ' ἡμῖν εἰς τὴν κυριωτάτην τῶν συνήθων ἐργασιῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τὴν ἔκδοσιν τῶν κανονιστικῶν διαταγμάτων, περιλαμβάνει δὲ πάντα τὰ τε κατ' εἰδικὴν νομοθετικὴν ἐξουσιοδότησιν καὶ τὰ δυνάμει τοῦ γενικοῦ κανονιστικοῦ δικαιώματος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας κατὰ τὸ ἄρθρ. 76 τοῦ Συντάγματος ρυθμίζοντα τὰς λεπτομερείας τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων (πλὴν τῶν ὀριζόντων ἀπλῶς χρόνον ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος).

Ἡ λειτουργία αὕτη τοῦ Συμβουλίου εἶναι φύσεως ἀναμφισβητήτως διοικητικῆς, ἀναγομένη εἰς τὴν ἐπιχείρησιν πράξεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, οἷα εἶναι ἡ ἔκδοσις τῶν περὶ ὧν πρόκειται διαταγμάτων. Συνάμα ὅμως ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς τυγχάνει ἐργασία κυρίως νομικῆ, τὸ μὲν συνισταμένη εἰς τὴν διατύπωσιν συμπληρωτικῶν κανόνων δικαίου, τὸ δὲ ἀφορῶσα εἰς τὴν πιστὴν παραφυλακὴν τῶν τεθειμένων νομίμων ὀρισμῶν.

Κατάδηλος εἶναι ἡ εὐεργετικὴ συμβολὴ ἣν κέκληται νὰ παράσχη τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ὑπὸ τύπον μὲν γνωμοδοτικόν, ἀλλὰ μετὰ τῶν οὐσιαστικῶν ἐγγυήσεων, ἃς δημιουργεῖ ἡ ἐπισταμένη παρ' αὐτοῦ ἐξέτασις καὶ μελέτη διὰ τὴν ἔγκυρον καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐπιμεμελημένην κατάρτισιν τῶν εἰρημένων διαταγμάτων καὶ τὴν ἀποτροπὴν τῶν μέχρι τοῦδε οὐχὶ σπανίων ἀνωμαλιῶν καὶ ἐπιζημιῶν ἀποτελεσμάτων.

Δὲν ἀποκλείεται ἐπὶ πλεόν καὶ ὁ ἐκ τῶν ὑστέρων ἑλεγχος τοῦ διατάγματος, ὡς πράξεως διοικητικῆς, ὅποτε ἡ γνώμη τοῦ Συμβουλίου ἐκδηλοῦται δι' ἀποφάσεως ὑποχρεωτικῆς.

Ἡ ἐργασία αὕτη μέλλει νὰ ἀπασχολήσῃ οὐκ ὀλίγον τὸ Συμβούλιον, ὅφ' ὃ μάλιστα πλάτος ἀναγράφεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ νόμῳ.

Τὰ δικαστικά, ἢ ἀκριβέστερον τὰ δικαιοδοτικά τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καθήκοντα στρέφονται περὶ τὴν ἀπονομὴν τοῦ Δικαίου ἐν ταῖς διοικητικαῖς ὑποθέσεσι καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἄμεσον θέμα ἔχουσι τὴν προσήκουσαν ἐρμηνείαν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς κειμένης σχετικῆς νομοθεσίας εἰς τὰς συγκεκριμένας περιστάσεις.

Βασικὸν οὕτω θεμέλιον τῆς ἐργασίας ταύτης –οὐχ' ἤττον δὲ καὶ τῆς προηγουμένης– εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀντίληψις τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου, καὶ ἰδίᾳ τοῦ νομίμου, ὡς ἐμπνεομένου ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου, καὶ αὐτῆς τὴν πραγματικῶς ἐπιδιώκοντος κατὰ τὴν τεκμαιρομένην ἀληθῆ τοῦ νομοθέτου βούλησιν. Οὐδὲ προσιδιάζει ἄλλως τε ἡ τοιαύτη ἄποψις εἰς τοὺς διοικητικούς νόμους ἀποκλειστικῶς.

Ὁ νόμος ἐν γένει –κανὼν τοῦ δικαίου– δὲν πρέπει νὰ λαμβάνηται ὡς ἄψυχόν τι μέτρον, πρὸς ὃ, δίκην κλίνης Προκρούστου, προσαρμόζονται αἱ κατ' ἰδίαν σχέσεις ἢ ἀμφισβητήσεις τοῦ τε Κράτους καὶ τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ὡς ζῶσα βάσις συνειδητῆς ρυθμίσεως, προνοίας καὶ θεραπείας τῶν πολιτειακῶν καὶ κοινωνικῶν ἀναγκῶν, καὶ δὴ οὐ μόνον ὡς παρίστανται αὗται διατελοῦσαι ἤδη ὑπ' ὅψει τοῦ νομοθέτου, ἀλλὰ καὶ οἷαι σὺν τῷ χρόνῳ διαμορφοῦνται μεταβαλλόμεναι ἐκ τῆς προΐουσης φυσικῆς ἐξελίξεως τῶν ρυθμιζομένων σχέσεων καὶ τῶν περὶ αὐτάς περιστάσεων, ἐφ' ὅσον κατὰ κανόνα προορισμὸς τοῦ νόμου εἶναι ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ μέλλον. Ὁ νόμος τυγχάνει μεταβλητὸς κατὰ φύσιν καὶ διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔχομεν νέον θετικὸν τοῦ δικαίου κανόνα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀκολουθήσῃ αὖθις ἡ ὡς ἄνω ἐξελιξίς.

Ἀναντίλεκτος περίπτωσις διαπλάσεως δικαίου ἀνακύπτει ἐπὶ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς νομοθεσίας ἐνδεχομένων κενῶν. Κατὰ ρητὴν τοῦ ἰδίου νομοθέτου ἐπιταγὴν, εἰς οὐδένα δικαστὴν ἐπιτρέπεται ν' ἀρνηθῇ ἀπόφασιν, οὐδὲ εἰς διοικητικὸν ὑπάλληλον ν' ἀρνηθῇ νὰ μετέλθῃ τὸ δημόσιον αὐτοῦ ἔργον, λόγῳ ἐλλείψεως νόμου, ἀλλ' ὀφείλει ἐκάτερος νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ χάσμα δι' ἀναλόγου ἐφαρμογῆς ἐκ παρεμφεροῦς διατάξεως ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου. Ἡ ἀρνησιδικία, ὡς καὶ ἡ ἄρνησις ἐκπληρώσεως καθήκοντος τοῦ ὑπαλλήλου, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀσφαλείας ἢ τῆς σιωπῆς τοῦ νόμου, συνεπάγεται ἀστικὰς εὐθύνας καὶ ποινικὴν ἔτι δίδωσιν (Πολ. Δικ. 56, 57, Ποιν. Ν. 480).

Ἀλλὰ καὶ ὁσάκις σχέσις προβλεπομένη τέως ὑπὸ νομίμου τινὸς διατάξεως ἐμφανίζεται οὐσιωδῶς ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τροποποιημένη ἢ ὑπὸ νέας ἀγνώστους τῷ νομοθέτῃ καὶ ξένας πρὸς τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ πνεῦμα συνθήκας, παράγεται αὖθις κενόν, περίπτωσις καθ' ἣν τὸ δίκαιον δὲν ἰκανοποιεῖται διὰ

τυπικῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὁρισμῶν τοῦ κειμένου νόμου, μὴ θελήσαντος πράγματι νὰ ρυθμίσῃ τὴν τοιαύτην διάφορον σχέσιν.

Καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον ἀποτελεῖ παράγοντα ἐπιδρῶντα σημαντικώτατα ἐπὶ τὴν ἀντίληψιν ἢ τὴν ἰσχὺν τοῦ νόμου.

Οἱ ἐκτεθέντες δὲ λόγοι οὐ μόνον ἐπιτάσσουσι τὴν αὐτοτελῆ ἔρευναν τῶν ἀναφαινομένων σχέσεων καὶ τὴν ρύθμισιν αὐτῶν διὰ τῆς διαπλάσεως κανόνος δικαίου ἐκεῖ ἔνθα ὁ θεθειμένος νόμος σιγᾷ ἢ ἐλέγχεται ἀνεπαρκῆς, ἀλλὰ δύνανται νὰ ἀγάγωσι καὶ μέχρις ἀχρηστεύσεως ὑφισταμένης διατάξεως.

Χαρακτηριστικὴν τοιαύτην περίπτωσιν ἔχομεν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἀκριβῶς δικονομικῇ νομοθεσίᾳ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀργίαν τοῦ δι' αὐτῆς θεσπιζομένου ἐκτελεστικοῦ μέσου τῆς ἀποστολῆς μηνυτοῦ, πολὺ πρὸ τῆς ἀπαλείψεως αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1910 ἀναθεώρησιν τοῦ περὶ ἐκτελέσεως τμήματος.

Ἐὰν δὲ ἐξ ἀπωτέρου θεμελιώδους δόγματος, καὶ συνταγματικῶς καθιερωμένου, τῶν ποινικῶν νόμων ἀποκλείεται πᾶσα ἐπέκτασις ἢ ἀνάλογος ἐφαρμογῇ, ἡ κοινὴ πεῖρα διδάσκει ὅμως ὅτι ὑπεράγαν αὐστηραὶ ποιναὶ καταλήγουσιν εἰς τὸ ἀνεφάρμοστον αὐτῶν ἐν τῇ πρακτικῇ τῶν δικαστηρίων, εἴτε ἀπολύτως εἴτε διὰ διαστροφῆς τοῦ πραγματικοῦ ἵνα ὑπαχθῇ εἰς ἡπιωτέραν ποινὴν –πλὴν τῶν ἔτι μᾶλλον εὐαρίθμων βεβαίως περιπτώσεων, καθ' ἃς πράξεις χαρακτηριζομένων κατὰ νόμον ὡς κολασίμων παραλείπεται σιωπηλῶς ἡ δίωξις ὡς προσκρούουσα εἰς τὸ κοινὸν αἶσθημα.

Καὶ ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἀνάλογον συμβαίνει, μὴδὲ τοῦ καταστατικοῦ τῆς χώρας χάριτος παραμένοντος ἀθίκτου ὑπὸ τῶν κοινοβουλευτικῶν συνηθειῶν. Ἴδιος θεσμὸς νεωστὶ ἐμορφώθη τῶν νομοθετικῶν διαταγμάτων καὶ τῆς ὑπὸ ὄρους προσωρινῆς αὐτῶν ἰσχύος. Τελευταῖον δ' ἔτυχον ταῦτα καὶ περιορισμένης τινὸς ρυθμίσεως διὰ τοῦ ἄρθρου 77 τοῦ Συντάγματος.

Ἀληθεύει ὅμως ἐτέρωθεν ὅτι ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ τὰ τοιαῦτα παραδείγματα τυγχάνουσιν ἀραιότερα, ἀποτελοῦντα οἷονεὶ τὴν ἐξαίρεσιν. Αἱ ἐνοχικαὶ σχέσεις, τὰ ἐμπράγματα δίκαια, ἀπὸ χιλιετηρίδων ἀναλλοίωτα κατὰ βάσιν, ἔχουσι τύχει ρυθμίσεως νομοθετικῆς σχετικῶς παγίας, δυνάμενα νὰ διέπωνται σήμερον ἀκόμη ὑπὸ τῶν διατάξεων τοῦ Ρωμ. Δικαίου, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον μετηγγίσθησαν καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους κώδικας. Τὸ αὐτὸ ἀναλόγως δύνανται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις.

Τούναντίον ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς Διοικήσεως διανοίγεται εὐρύτατος ὀρίζων πρὸς ἐκδήλωσιν καὶ ἐπικράτησιν τῶν μνημονευθεῖσων ἀρχῶν. Αἱ ἔννομοι ἐνταῦθα σχέσεις, πολλαπλᾷ, ποικιλόμορφοι καὶ εὐμετάβλητοι ἐμφανίζονται ἐκάστοτε ὑπὸ διαφόρους, εὐχερῶς καὶ συνεχῶς ἐναλλασσομένας περιστάσεις. Πλὴν δὲ τῆς ὁσημέραι ἐξελίξεως τῶν κατ' ἰδίαν σχέσεων, καὶ γενικώτερα

ἐξαιρετικῆς φύσεως συμβεβηκότα εἶναι δυνατόν νὰ ὑπαγορεύσωσι μέτρα ἐξερχόμενα τοῦ πλαισίου τῆς νενομοθετημένης τάξεως, μὴ δυνάμενα οὔτε νὰ ρυθμισθῶσιν οὔτε νὰ κριθῶσι συμφώνως πρὸς ταύτην, ὡς εἶναι παρ' ἡμῖν τὰ προσφάτως κατὰ τὰς μεγάλας πλημμύρας τοῦ τελευταίου χειμῶνος ἐπιβληθέντα. Διέξοδος ἐνταῦθα παρέχεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὀργανικοῦ νόμου, διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὡς («κυβερνητικῆς»), διαφευγούσης τὸν ἐπὶ ἀκυρότητι ἔλεγχον (ἄρθρ. 46§γ), ἐνῷ εἰς ἄλλας περιστάσεις δὲν ἀποκλείεται ὁ ἔλεγχος καὶ ὅταν ἡ Διοίκησις φαίνεται κατὰ τύπους τηρήσασα τοὺς νόμους (ἄρθρ. 47 ἔδ. 4).

Καὶ οἱ συμβατικοὶ ἀκόμη δεσμοὶ ἐπὶ τῶν ἀστικῆς φύσεως ἐνοχῶν τῆς Διοικήσεως ἀποβαίνουνσι χαλαρώτεροι, ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ λόγων ἐγκειμένων ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς κρατικῆς ἢ ἄλλον δημόσιον συμφέρον ἐξυπηρετούσης συμφωνίας.

Ἡ ποικιλία καὶ ρευστότης τῶν διοικητικῶν σχέσεων παρουσιάζει τέλος πολὺ συχνότερα τὰ θέματα, ἅτινα ἢ δὲν προβλέπονται ὅλως ἢ δὲν δύνανται ἀπὸ ἐπόψεως δικαίου νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὰς κειμένας θετικὰς διατάξεις καὶ ἅτινα ἢ τε Διοίκησις καὶ ὁ δικαστὴς αὐτῆς ὀφείλουσι νὰ ρυθμίσωσι κατὰ τὴν κρίσιν των, δίδοντες τὴν προσήκουσαν λύσιν.

Ἄλλοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἐπὶ σχέσεων τῆς Διοικήσεως ἐπεκράτει παρὰ τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πρακτικῇ ἢ ἀναγκαστικῇ οὕτως εἰπεῖν ὑπαγωγή αὐτῶν εἰς τινὰ τῶν γνωστῶν ἐκ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου σχέσεων (ὡς συνιστῶντος ἐν γένει τὸ κοινὸν δίκαιον). Τὴν σήμερον ὅμως ἡ διοικητικὴ νομολογία τείνει εἰς πλήρη χειραφέτησιν ἀπὸ τοῦ κλοιοῦ τούτου, ρυθμίζουσα τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς ἐπὶ τῇ βάσει εὐρυτέρας ἀντιλήψεως περὶ τοῦ δικαίου τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἐπιεικειᾶς.

Ἐὰν δὲ εἰς κράτη πεπρoικισμένα διὰ νεωτέρων κωδίκων κρίνεται ὡς εὐτύχημα ἡ ἀποσόβησις τῆς ἐπεκτάσεως τῶν κανόνων αὐτῶν εἰς τὰ τῆς Διοικήσεως, κατ' ἰσχυρότερον λόγον ἐπιβάλλεται τὸ αὐτὸ ἀπέναντι τοῦ ἀκραιφνοῦς ἀστικοῦ δικαίου τῶν Πανδεκτῶν καὶ τοῦ Ἀρμενοπούλου.

Τὸ δίκαιον εἶναι ἐν καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ νόμου ἡ αὐτὴ πάντοτε. Αἱ ἀνωτέρω ἀρχαὶ ὑπάρχουσιν ἐν σπέρματι εἰς πάντα κανόνα δικαίου, ἀλλὰ λαμβάνουσι πολὺ μείζονα καὶ ἰδιόμορφον ἀνάπτυξιν, εὐρίσκουσαι προσφορώτερα τὸ ἔδαφος καὶ τὸ περιβάλλον καὶ μὴ δεσμεύμεναι ὑπὸ ρητῶν κειμένων κατὰ τὴν ἀσκησιν καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς Διοικήσεως.

*
* *

Ἡ ἰδιαίζουσα φύσις τῶν διοικητικῶν σχέσεων ἔκ τε τῶν ἐνεχομένων προσώπων (μεταξὺ κράτους καὶ ἰδιώτου) καὶ τῆς ποικιλίας τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν καὶ ὁ συνεπόμενος ἀντίστοιχος χαρακτήρ τῶν προκυπτουσῶν ἀμφισβητήσεων οὐ μόνον ἐπέβαλε τὴν πρὸς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν συμφωνοτέραν διαμόρφωσιν τῆς διεπούσης τὰς σχέσεις ταύτας κατ' οὐσίαν νομοθεσίας, ἥτις κατ' ἀνάγκην ἀποβαίνει πολυσχιδῆς καὶ προσήκει νὰ χαρακτηρίζηται διὰ μείζονος ἐλαστικότητος, ἀλλ' εἰς τὰς πλείστας χώρας ὑπηγόρευσε καὶ ἰδιαιτέραν πρόνοιαν περὶ τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου διὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ ἰδρύσεως διοικητικῆς δικαιοδοσίας, διακρινομένης τὸ μὲν δι' ἀπλουστερῶν δικονομικῶν κανόνων, τὸ δὲ καὶ κυριώτερον διὰ τῆς συγκροτήσεως δικαστηρίων, ἐκ στοιχείων ἐγγύτερον πρὸς τὴν Διοίκησιν διατελούντων καὶ ἐμπειροτέρων εἰς τὰ κατ' αὐτήν.

Προκειμένου περὶ διαφορῶν, καθ' ἃς ὁ ἕτερος τῶν διαδίκων τυγχάνει ἢ Διοίκεσις, εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ τοιοῦτος δικαστὴς εἶναι καὶ δι' αὐτὴν μᾶλλον εὐπρόσδεκτος, ὥς οἰκειότερος καὶ μείζονα ἐμπνέων αὐτῇ πεποιθήσιν λόγῳ τῆς περὶ τὰ διοικητικὰ ἐντριβείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἰδιώτην ἀντίστοιχον παρέχει ἐγγύησιν τὸ τελευταῖον τοῦτο προσόν, ἀσφαλίζον ἀκριβεστέραν διάγνωσιν τοῦ δικαίου αὐτοῦ.

Περὶ τὸν δὲ νὰ λεχθῇ ὅτι προορισμὸς τῶν τοιούτων δικαστῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅπως κλίνωσι μεροληπτικῶς τὴν πλάστιγγα ὑπὲρ τῆς Διοικήσεως. Ἀντιθέτως, ὥς ἀμέσως ρηθήσεται, ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῶν διευκολύνεται μᾶλλον ἢ πρὸς τὸν πολίτην ἐπιείκεια. Ἐνισχύει δὲ τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ὁ τρόπος τῆς συγκροτήσεως τῶν ἐν λόγῳ δικαστηρίων.

Κατὰ βάσιν ἐπιζητεῖται ἢ ἀνάθεσις τῆς κρίσεως τῶν διοικητικῶν διαφορῶν εἰς ὄργανα ἄλλα παρὰ τὰ ἀσκοῦντα τὴν Διοίκησιν, παρέχοντα δὲ πραγματικὰς ἐγγυήσεις ἰκανότητος καὶ ἀνεξαρτησίας, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπηται νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ διοικητὴς εἶναι διάδικος καὶ δικαστὴς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ὑποθέσει. Ὑπὸ τὴν ἐπῆρειαν τῶν σκέψεων τούτων ἐνδείκνυται ἐντελὴς χωρισμὸς τῆς ὀνομαζομένης ἐνεργοῦ διοικήσεως (administration active) ἀπὸ τῆς ἐλεγχούσης τὰς ἀμφισβητήσεις (administration contentieuse, juridiction administrative).

Οἱ τοιοῦτοι δικασταί, λαμβανόμενοι ἐκ προσώπων πεπειραμένων τὰ τῆς Διοικήσεως, παρουσιάζουσιν ἔνθεν μὲν τὰ ἐφόδια τῆς ἀρμοδιότητος καὶ τῶν εἰδικῶν γνώσεων, ἔνθεν δὲ καὶ πάντα τὰ ἐχέγγυα τῶν τακτικῶν δικαστηρίων, πλὴν μόνης τῆς ἰσοβιότητος, ὥς πρὸς τὴν ἔλλειψιν ὅμως τῆς ὁποίας παρατηρεῖται ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας τῆς συζητήσεως δὲν θὰ ἦτο εὐκόλως ἀνεκτὴ κατάχρησις ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἐν Ἑλλάδι τὸ μειονέκτημα τοῦτο περιστέλλεται εἰς τὸ ἐλάχιστον, καθόσον ἔχομεν ἤδη συν-

ταγματικῶς ἐξησφαλισμένην τὴν μονιμότητα τῶν διοικητικῶν ἐν γένει ὑπαλλήλων (ἄρα καὶ τῶν διοικητικῶν δικαστῶν), οἱ Σύμβουλοι δὲ τῆς Ἐπικρατείας κατέστησαν ἰσόβιοι. Ἀλλὰ δυστυχῶς πόρρω ἀπέχομεν οἰουδήποτε συστήματος συγκροτήσεως καὶ ὁργανώσεως τῶν κατωτέρων διοικητικῶν δικαστηρίων, ὅπερ πρέπει βεβαίως νὰ ἀποτελέσῃ ὁλοκληρώσιν τοῦ γενομένου, σημαντικωτάτου μὲν, ἀλλὰ πρώτου μόνον βήματος διὰ τῆς συστάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, νὰ συμπληρωθῇ δὲ τὸ ἔργον καὶ διὰ τῆς ἀνακαθάρσεως καὶ τακτοποιήσεως τῆς διοικητικῆς νομοθεσίας.

Ἡ ἄσκησις τῆς διοικητικῆς δικαιοδοσίας ὑπὸ ὁργάνων ἀνηκόντων εἰς τὴν διοίκησιν οὐ μόνον θεωρητικῶς κάλλιον στηρίζει τὴν διὰ τῆς αἰτήσεως ἀκυρώσεως ἄμεσον καὶ ριζικὴν κατάργησιν τῶν διοικητικῶν πράξεων (ὡς ὁλοσχερῇ ἀνάκλησιν ὑπὸ τῆς ἰδίας Διοικήσεως), ἀλλὰ συνεπάγεται τὸ πραγματικὸν πλεονέκτημα ὅτι καθίστησιν εὐχερεστέρας καὶ τὰς ἐξ ὀνόματος τῆς Διοικήσεως παρὰχωρήσεις καὶ συγκαταβάσεις (concessions de droit), πρὸς ἃς ὁ κοινὸς δικαστὴς ὡς τρίτος αὐστηρὸς τηρητὴς τῆς μεταξὺ τῶν διαδίκων ἰσότητος θὰ ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀναρμόδιον, δι' ὃ παρατηρημένον εἶναι ὅτι τὰ τακτικὰ δικαστήρια στερρότερον ἔχονται τῶν δικαιωμάτων τῆς Διοικήσεως ἢ τὰ διοικητικά.

Εἶναι ἄρα καὶ τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἰς ἐπὶ πλέον παράγων ἐλευθεριωτέρας κινήσεως τῆς Διοικητικῆς Δικαιοσύνης εἰς τὰς κρίσεις αὐτῆς.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ τρόπου τῆς ὁργανώσεως τῶν δικαστηρίων τούτων, τῆς ἀπλουστερίας καὶ αὐτεπαγγέλτου διαδικασίας καὶ ἐπὶ πᾶσι τῆς ἀπονεμομένης εἰς αὐτὰ ἰσχυροτέρας τῆς τῶν κοινῶν δικαστηρίων δικαιοδοτικῆς δυνάμεως, ἐπιτυγχάνεται ἀνωτέρα προστασία τοῦ πολίτου, τοσοῦτω μᾶλλον ἐπιβεβλημένη καὶ ἀναγκαία, καθόσον εὐρίσκεται οὗτος ἐν ἀντιδικίᾳ πρὸς τὸν ὄγκον τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας.

Διὰ τὴν ἀκρίβειαν δέον ἔτι νὰ προστεθῇ ὅτι ἡ διοικητικὴ δικαιοδοσία δὲν συμπίπτει ἀπολύτως, οὐδὲ περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν διοικητικῶν διαφορῶν. Μέρος αὐτῶν οὐχὶ ἀσήμενον οὐ μόνον μέχρις ἀποπληρώσεως τῆς σχετικῆς νομοθεσίας, ὡς παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἔνθα ὁ θεσμὸς ἔλαβε τὴν τελειότεραν ἀνάπτυξιν, καταλείπεται εἰς τὰ τακτικὰ δικαστήρια (ἐν Γαλλίᾳ π.χ. τὰ τῶν ἐμμέσων φόρων), ἐνῷ ἕτεροι ἔννομοι σχέσεις κατὰ βᾶσιν φέρουσαι χαρακτῆρα ἀστικῶς δικαίου, ὡς ἐξυπηρετοῦσαι ὅμως ἀνάγκας ἢ σκοποὺς κρατικούς, ὑποβάλλονται εἰς εἰδικὰς διοικητικὰς δικαιοδοσίας (οἷον συμβάσεις δημοσίων ἔργων).

Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ χαρακτηρίζει κατ' ἐξοχὴν καὶ ἐξυπηρετεῖ κυριώτατα κατ' οὐσίαν τὴν Διοικητικὴν Δικαιοσύνην εἶναι ἡ ἐντελής αὐτῆς χειραφέτησις

ἀπὸ τῶν κανόνων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου καὶ τοῦ παρὰ τοῖς πολιτικοῖς δικαστηρίοις κρατοῦντος ἐρμηνευτικοῦ συστήματος, ἡ αὐτοτελής καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς νομιμότητος ἔρευνα τῶν διοικητικῶν διαφορῶν καὶ ἡ ὅσον ἔνεστιν ἐλευθέρᾳ καὶ ἀπεριόριστος ἐκδήλωσις τῶν προεκτεθεισῶν ὑγιῶν ἀρχῶν ὡς πρὸς τὴν ἐξεύρεσιν ἢ τὸν καθορισμὸν τῶν ἐφαρμοστέων κανόνων τοῦ δικαίου.

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην, περὶ τῆς διοικητικῆς νομολογίας εἰδικῶς λέγεται ὅτι ἀποβαίνει δημιουργικὴ δικαίου, οὐχὶ ἀντιπαικνυμένη βεβαίως τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου, ἀλλὰ ἐν τῇ ἐνεργῷ ἀπονομῇ τοῦ δικαίου καὶ ἀσχοῦσα καλῶς ἐννοούμενα δικαστικὰ καθήκοντα, ἀνεξαρτήτως δὲ τοῦ τυχαίου ἐπακολουθήματος ὅτι πολλάκις ἐπέρχεται ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία περιβάλλουσα καὶ διὰ τοῦ κύρους αὐτῆς τὰς ἐν τῇ πράξει κατισχυούσας λύσεις.

Παραλληλίζεται ἡ τοιαύτη πρακτικὴ πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Ρωμαίου πραίτωρος, ὅστις δικαιοδοτῶν ἐπηγγέλλετο κατὰ τὰς περιστάσεις εἴτε τὴν ἀνελιπτὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κειμένου (πολιτικοῦ) δικαίου, εἴτε συμπλήρωσιν τῶν ἐν αὐτῷ κενῶν, εἴτε καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ –ἐφ’ ᾧ τὸ πραιτώριον νόμιμον χαρακτηρίζεται παλαιόθεν, «ζῶσα φωνὴ τοῦ πολιτικοῦ» (ν. 7§1, ν. 8 Πανδ. 1.1, Βασ. Β’ α’ 8) καὶ ἡ ἐν τῇ σημερινῇ Διοικήσει ἀντίστοιχος δικαιοδοσία ἀποκαλεῖται «*fournis prétoriens*». Ἡ διαφορὰ συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ νεώτερος πραίτωρ-διοικητικὸς δικαστὴς δὲν ἐξαγγέλλει διὰ προγράμματος ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ’ ἐκδηλοῖ ἐν τῇ πράξει διὰ σταθερᾶς ἀλληλουχίας ἀποφάσεων τοὺς ἐφαρμοζομένους παρ’ αὐτοῦ κανόνας, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀπαράλλάκτως οὐσιαστικὴν περὶ δικαίου ἀντίληψιν.

Ἡ πραιτωρικὴ αὕτη ἐξουσία ἄλλως τε, καθὰ προεῖρηται, δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται ἄλλοτρία καὶ πρὸς τὰ τακτικὰ δικαστήρια, ἀναπτύσσεται ὅμως πολὺ πλέον παρὰ τῇ διοικητικῇ δικαιοδοσίᾳ, παρὰ τῇ ὁποίᾳ συνδυάζεται ἔτι καὶ πρὸς ἄσκησιν τοῦ τῇ Διοικήσει ἀνήκοντος κανονιστικοῦ δικαιοῦματος (πρβλ. Hauriou ἔκδ. 10, ἐν ὑπόσημ., σελ. 891-2 καὶ ἔκδ. 7, σελ. 959-962).

Μέχρι τινὸς δὲν δύναται νὰ παροραθῇ ὅτι ἡ κατὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ κοινοῦ δικαίου πανθομολογουμένη στενωτέρα προσήλωσις εἰς τὰ κείμενα τῶν νόμων ὑπάρχει ἐν μέτρῳ ἴσως οὐχὶ σμικρῷ, ἀπότοκος καὶ μακρᾶς ἔξεως, ἥτις, συντρεχούσης τῆς σχετικῆς ἀριότητος καὶ σταθερότητος τῆς ἀστικῆς νομοθεσίας, ἐδημιούργησε τοιαύτην παράδοσιν μεταξὺ τῶν ἐφαρμοστῶν αὐτῆς δικαστικῶν λειτουργῶν ἀρεσκομένων εἰς ἀποφθέγματα δογματικά, οἷα τὸ «*dura lex, sed lex*». Ἐνῷ ἡ ἀντίθετος ἐξέλιξις ἰσχυρότερον ἐκ τῆς φύσεως τῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων ἐπηρεασθεῖσα, ἀπηλλαγμένη τῶν θετικῶν διατάξεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ὑποστηριζομένη δὲ διὰ τῆς πλείονος ἐλαστικότητος καὶ τῶν θεμιτῶν παραχωρήσεων τῶν διοικητικῶν

δικαστηρίων, ἔφθασε νὰ ἀποτελῇ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς Διοικητικῆς Δικαιοσύνης καὶ νὰ ἰδρύσῃ ὡς πρὸς ταύτην τὴν ἐναντίαν παράδοσιν. Ἐκεῖνο, ὅπερ θὰ ἐλογίζετο ὡς ἐξαίρεσις παρὰ τῇ τακτικῇ δικαιοσύνῃ, ἀπετέλεσεν ἐνταῦθα τὸν κανόνα.

Τοιαύτῃ δ' εἶναι ἡ ἐντύπωσις ὥστε ἐν ἐπιλόγῳ, ὡς διακριτικὸν τῶν δύο δικαιοδοσιῶν ἀναγορεύεται ὅτι τὸ μὲν Ἀκυρωτικὸν εἶναι αὐστηρῶς ὑποτεταγμένον εἰς τὸν νόμον, ἡ ἀποστολὴ τοῦ εἶναι νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν ἀπόλυτον σεβασμὸν τῆς νομοθετικῆς βουλήσεως, ἀποκλειομένου παντὸς ἄλλου ρόλου, τὸ δὲ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ὡς δικαστὴς ἐπὶ ὑπερβάσει ἐξουσίας ἀποφαινόμενον, δεσπόζει αὐτὸ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου καὶ ἔστιν ὅτε δημιουργεῖ αὐτὸν (*domine la règle de droit et parfois la crée*). Οὕτω κατεσκευάσθη ἐν Γαλλίᾳ ὁλόκληρος ἡ θεωρία τῆς καταχρήσεως τῆς ἐξουσίας καὶ αἱ συναφεῖς αὐτῇ τῆς πλάνης περὶ τὸ δίκαιον ἢ περὶ τὰ γεγονότα (*Alibert* σελ. 32-3, 278 ἐπ., 284 ἐπ.). Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κατ' ἰδίαν περιπτώσεις ἡ αὐτὴ τηρεῖται βάσις.

Ὡς λέγει ὁ Appleton (§240 σελ. 449): «ἡ ἀνωτέρα διοικητικὴ δικαιοδοσία, ὅταν ὁ νόμος δὲν ἀποφαίνεται, δημιουργεῖ αὐτὴ τὸ δίκαιον, τὸ δημιουργεῖ διότι ὁ κόσμος δὲν εἰμπορεῖ νὰ μένῃ χωρὶς νόμον, καὶ ἐπίσης διότι ἀποτελοῦσα μέρος τῆς Διοικήσεως, ἀσχεῖ δυνάμει (*virtuellement*), εἰς τὰ ἐνδιαφέροντα τὴν Πολιτείαν πράγματα, εἶδος κανονιστικῆς ἐξουσίας. Ἡ δικαιοδοσία αὕτη δημιουργεῖ τὸ δίκαιον, συνδυάζουσα τοὺς θεμελιώδεις κανόνας οἵτινες διέπουσι τὴν λειτουργίαν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ τοὺς κανόνας τῆς ἐπιεικείας, οἵτινες δέον νὰ πρυτανεύωσιν εἰς τὰς σχέσεις τῶν δημοσίων Διοικήσεων μετὰ τῶν διοικουμένων. Ἐλευθερωθεῖσα ἀπὸ τὰς πέδας τῶν κειμένων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, μὴ ἐφαρμοζομένων ἐν γένει εἰς τὰς ἐννόμους σχέσεις τοῦ δημοσίου δικαίου, ποιεῖται ἐν τούτοις πρὸς τοὺς ἰδιώτας πάσας τὰς παραχωρήσεις ἐπιεικείας, τὰς συμβιβαζομένας πρὸς τὴν ὁμαλὴν πορείαν τῆς ὑπηρεσίας καὶ δύναται ἔτι νὰ ὠθήσῃ ταύτας περαιτέρω ἄφ' ὅσον θὰ ἔπραττεν ἀστικός τις νόμος. Ὁρμωμένη ἐκ τῆς Διοικήσεως δύναται, τῷ ὄντι ὁσάκις ἡ ἐπιεικεία ἀπαιτεῖ, νὰ κάμῃ ἐγκατάλειψιν προνομίων τινῶν τῆς ἐξουσίας, νὰ ἐκχωρήσῃ πρὸς τοὺς ἰδιώτας δικαιώματα, νὰ χορηγήσῃ ἀποζημιώσεις, τῶν ὁποίων μάτην θὰ ἀνεζήτηι τις τὴν πηγὴν εἰς ρητὸν κείμενον τοῦ νόμου».

* * *

Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, τασσόμενον ἐπὶ κορυφῆς τῆς οἰκείας ἱεραρχίας, ἀνατίθεται πολλαπλῇ ἄσκησις διοικητικῆς δικαιοδοσίας, εἴτε εἰς πρῶτον καὶ τελευταῖον βαθμὸν, εἴτε ὡς δευτεροβαθμίου δικαστηρίου, εἴτε κατ'

ἀναίρεσιν ὡς ἀπλοῦ ἀκυρωτικοῦ. Αἱ δικαιοδοσίαι αὗται διατυπῶνται κατ' ἀρχὴν ἐν τε τῷ Συντάγματι καὶ τῷ Νόμῳ 3713, τιθεμένης καὶ βάσεως πρὸς ἐπέκτασιν τῶν δύο πρώτων κατηγοριῶν διὰ κανονιστικῶν διαταγμάτων (ἄρθρ. 43), περὶ οὗ θέματος γίνεται ἤδη προπαρασκευαστικὴ ἐργασία ἐν τῷ Συμβουλίῳ.

Διὰ τὰς αἰτήσεις ἀναιρέσεως ἀποκλειστικῶς ἀρμόδιον ἐξ αὐτοῦ τοῦ Συντάγματος καθίσταται τὸ Συμβούλιον Ἐπικρατείας. Στερούμεθα ὅμως ἀντιστοίχων νομίμων διατάξεων εἰσαγωγῶν τὸ ἔνδικον μέσον εἰς τὰς κατ' ἰδίαν διοικητικὰς ἀποφάσεις. Ἐν Γαλλίᾳ κατέληξαν εἰς τὸν γενικὸν κανόνα τῆς παροχῆς τούτου κατὰ πασῶν τῶν ὑπὸ τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων ἐκδιδομένων τελεσιδίκων ἀποφάσεων τῶν μὴ ὑπαγομένων κατ' ἔφεσιν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας. Διὰ τὴν τύχην αὐτῆς ἐφαρμογῆς, ὡς εἶναι πρέπον, ἡ συνταγματικὴ διάταξις καὶ μὴ στερῶνται οἱ πολῖται οὐσιώδους προστασίας, ἀποσκοπούσης εἰς οὐδὲν ἄλλον ἢ τὴν παραφυλακὴν τοῦ νόμου, ἐνδείκνυται ἀναντιρρήτως νομοθετικὴ πρόνοια πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Τὸ ἔνδικον μέσον τῆς ἀναιρέσεως, στρεφόμενον κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων εἶναι αὐτὸ τοῦτο ὅπερ ὁ Ἄρειος Πάγος ἀσκειῖ ὡς πρὸς τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις, συνεπαγόμενον διὰ λόγους νομικοὺς τὴν ἀνατροπὴν τῆς προσβαλλομένης ἀποφάσεως μεταξὺ τῶν διαδίκων.

Ἐπέκεινα ὅμως τῆς κανονιστικῆς ταύτης, δικαστικῆς κυρίως φύσεως, δικαιοδοσίας, εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἀπονέμεται καὶ αὐτοτελὴς ἐξαιρετικὴ δικαιοδοσία, ἐξικνουμένη πέραν τοῦ συνήθους μέτρου ἀπλῆς δικαστικῆς προστασίας καὶ μεμονωμένης ἱκανοποιήσεως ἐπιμάχου δικαίου, εἰσχωροῦσα βαθύτερον εἰς θεμελιώδη ἔλεγχον τῆς νομιμότητος τῶν πράξεων τῆς Διοικήσεως, διὰ τοῦ ἐπὶ τούτῳ ἰδρυομένου γενικοῦ ἐνδίκου μέσου τῆς ἐπὶ ἀκυρώσει αἰτήσεως, ὅπερ ἔχει ὡς ἄμεσον μὲν ἀντικείμενον ἐλέγχου αὐτὴν ταύτην τὴν διοικητικὴν πράξιν, ἀποτέλεσμα δ', ἐν περιπτώσει ἀποδοχῆς, ἀπόλυτον ταύτης κατάργησιν ἔναντι πάντων. Ἡ ἐλευθερωτέρα δ' ἐρμηνεία ἐνταῦθα φθάνει, κατὰ τε τὰ ἀλλαχού ἐπικρατήσαντα καὶ κατὰ ρητὴν διάταξιν τοῦ ἡμετέρου νόμου, μέχρις ἐκζητήσεως τῆς ἐσωτερικῆς εἰλικρινείας τῆς Διοικήσεως, ἧς πλήττεται ἡ ἐνέργεια δι' ἀκυρότητος καὶ ὅταν φέρῃ κατ' ἐπίφασιν πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς νομιμότητος, ἐπιδιώκει ὅμως τὴν ἐξυπηρέτησιν σκοποῦ ἀλλοίου, παρὰ τὸν δι' ὃν ἐνομοθετήθη (ἄρθρ. 47 ἐδ. 4).

Κατὰ τὸν Daresté (*De la justice administrative en France*, Conclusion, σελ. 677 ἐπ.) «ἡ διοικητικὴ δικαιοσύνη εἶναι ἀσφαλῶς ἡ μᾶλλον τελεσφόρος ἐγγύησις, ἣτις δύναται νὰ δοθῇ εἰς τὸν διοικούμενον κατὰ τοῦ διοικοῦντος. Ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς δὲν εἶναι νὰ ὑπεκφύγῃ ἀλλὰ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν νόμον. Ἐλέγχει

τὴν Διοίκησιν πολὺ πλείοτερον ἂν ὅτι ἐξυπηρετεῖ αὐτήν». Εἰς ἃ προσθέτει ὁ Auccoc (*Le Conseil d'État avant et depuis 1789*, σελ. 164) «... τὴν ἐξυπηρετεῖ δὲ κατὰ τρόπον ἐπωφελέστατον εἰς τὸ δημόσιον συμφέρον καὶ εἰς τὰ ἰδιωτικά δίκαια, δι' ἐλέγχου, ἐν τῷ ὁποίῳ φιλοτιμεῖται νὰ συνενεῷ τὰ φῶτα, τὴν μετριοπαθεῖαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν».

Θὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς νὰ ἀκούσωμεν τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβανόμενον καὶ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Διοικητικὴν Δικαιοσύνην.

Οὕτω τὸ ἔργον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας συμπληροῦται ἁρμο- νικῶς. Παρὰ τὸ προληπτικὸν τῆς ἐννόμου καταρτίσεως τῶν κανονιστικῶν διαταγμάτων συνακολουθεῖ ἀπονομὴ τῆς Διοικητικῆς Δικαιοσύνης καὶ ἰδιαι- τέρως ἡ ἐπαγρύπνησις καὶ ὁ ἐλεγχος τῶν πράξεων τῆς Διοικήσεως ἐν γενι- κωτάτῃ μορφῇ, ἀπτόμενος καὶ τῆς οὐσίας καὶ ὑπὸ προέχον γνώρισμα τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω διάπλασιν τοῦ ἐφαρμοστέου κανόνος δικαίου.

Λεπτομερὲς ἀνάλυσις τῶν ἐπὶ ταῖς προεκτεθείσαις βάσεσιν ἀναπτυσσο- μένων πολλαπλῶν θεμελιωδῶν πορισμάτων καὶ τῶν ἔτι ποικιλωτέρων ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογῶν δὲν εἶναι τῆς παρούσης ὥρας. Ὁλοκλήρους τόμους πλη- ροῦσι σοφῶν συγγραφῶν καὶ ἐμπεριστατωμένων ἀποφάσεων, αἵτινες θὰ ἀ- ποτελέσωσι καὶ δι' ἡμᾶς φωτεινότατον γνώμονα ἐν τῇ ἀρχομένῃ σταδιοδρομίᾳ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

Ὁ "Ἕλλην νομοθέτης, καθ' ὃ μεταγενέστερος, ἐπωφελήθη, ὡς εἰκός, τῆς ἀλλαγῇ ἐπιπόνως συντελεσθείσης ἐξελίξεως, διατυπώσας τὰ ἐκ ταύτης κε- κτημένα ἤδη διδάγματα εἰς γενικὰς ὁργανικὰς διατάξεις, ὥστε δὲν εὐρίσκω- μεθα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν τοιαύτην ἐκ βάθρων δημιουργίαν. Ἀπομένει ὅμως τὸ σάδιον τῆς ἐπὶ μέρους ἐφαρμογῆς καὶ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τῶν τοῦ θεσμοῦ.

Ἐπὶ πᾶσιν ἐννοεῖται ὅτι δὲν θὰ παύσωμεν ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὰς ἰδιαίτερας παρ' ἡμῖν συνθήκας. Ἐπὶ παραδείγματι τὸ ἐν Γαλλίᾳ στασιαζό- μενον, ἐν τῇ πράξει δὲ ἀρνητικῶς μέχρι τοῦδε λυόμενον ζήτημα, ἂν εἶναι δεκτὴ ἀκύρωσις διατάγματος ἢ ἄλλης διοικητικῆς πράξεως ὡς στηριχθείσης ἐπὶ νόμου ἀντισυνταγματικοῦ, δέον ἐν Ἑλλάδι νὰ τύχη ἀδιστάκτου καταφα- τικῆς ἀπαντήσεως, συμφώνως πρὸς τὴν ἀνέκαθεν παρ' ἡμῖν ὑπερισχύσασαν καὶ προσφάτως δι' ἐρμηνευτικῆς δηλώσεως ὑπὸ τὸ ἄρθρ. 5 τοῦ Συντάγματος ἐπιρρωσθεῖσαν ἐκδοχὴν τῆς ἐρεῦνης τῆς συνταγματικότητος τοῦ νόμου παρὰ τῶν καλουμένων εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ὑπαλλήλων, ὅχι μόνον τῶν δικα- στικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν διοικητικῶν καὶ παντὸς πολίτου.

Κατὰ τὰ λοιπὰ προτιμητέον ν' ἀφήσωμεν ὅπως λαλήσωσιν ἐν καιρῷ αἱ ἐκδοθησόμεναι ἀποφάσεις τοῦ ἡμετέρου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

Τὸ τελευταῖον καθήκον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἶναι ἡ περιφρούρησις τῆς κατὰ τὸ Σύνταγμα μονιμότητος τῶν διοικητικῶν ἐν γένει ὑπαλλήλων, διὰ τῆς καθιερουμένης πλήρους δικαιοδοσίας τοῦ Συμβουλίου ἐν δευτέρῳ βαθμῷ ἐπὶ πάσης ἀποφάσεως ἀφορώσης ἀπόλυσιν ἢ ὑποβιβασμὸν ὑπαλλήλου. Ἐπὶ πλεόν ἐννοεῖται ὅτι τὰ δίκαια τῶν ὑπαλλήλων καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς περιπτώσεις ἐνδεχομένως προστατεύονται διὰ τῆς διοικητικῆς δικαιοδοσίας καὶ τοῦ γενικοῦ ἐνδίκου μέσου τῆς αἰτήσεως ἀκυρώσεως.

Ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα ἀνενδότως ἐργαζόμενοι εἰς πάντας τοὺς νεομοθετημένους κλάδους τῆς δράσεως τοῦ Συμβουλίου, ἐλπίζομεν ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀναγάγωμεν καὶ νὰ τηρήσωμεν τὸ Ἑλληνικὸν Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν περιωπὴν, ἱκανοποιούντες τὰς μεγάλας ὅσῳ καὶ εὐλόγους προσδοκίας, αἷς ἡ Πολιτεία ἐπ' αὐτοῦ ἐστήριξεν. Οὐδεμία ἄλλως τε ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὰς προσπάθειάς ταύτας ἔχομεν ἐξησφαλισμένην, ἡμεῖς τε καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς, τὴν ἀμέριστον ἀρωγὴν καὶ ἐνίσχυσιν πάσης Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Γ'

Ὁ λόγος τοῦ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, Ἐλευθερίου Βενιζέλου

Δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ ἐκθέσω τὰς γνώμας μου περὶ τῆς σημασίας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας σήμερον. Τὰς γνώμας μου τὰς ἐξέθεσα ἐπανειλημμένως καὶ ἐτόνισα πόσας ἐλπίδας στηρίζω εἰς τὸν θεσμὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ πόσον εἶμαι αἰσιόδοξος διὰ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποῖαν θὰ σημειώσῃ ἐπὶ τῶν πραγμάτων τοῦ τόπου μας.

Τὴν αἰσιοδοξίαν μου αὐτὴν τὴν στηρίζω ὅχι μόνον εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καλεῖται νὰ πληρώσῃ μίαν ἀνάγκην ἀνεγνωρισμένην γενικῶς ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκλήθησαν νὰ λειτουργήσουν αἱ κορυφαὶ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Διοικήσεως, ὅπως παρετήρησε καὶ ὁ συνάδελφός μου Ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης. Καὶ τὰ συγχαρητήρια διὰ τὸν τοιοῦτον καταρτισμὸν τοῦ σώματος ἀνήκουν βέβαια καὶ εἰς τὸν ὁμιλοῦντα.

Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἓνας ἐπιπρόσθετος λόγος, εἰς τὸν ὁποῖον στηρίζω τὴν αἰσιοδοξίαν μου αὐτὴν. Καὶ ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι ὅτι τὴν ἀνάγκην τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, μὲ τὴν εὐρυτάτην δικαιοδοσίαν του, ἀνεγνώρισε μία

κυβέρνησις τόσον ισχυρά ὅσον ἡ σημερινή, στηριζομένη εἰς τὴν πανηγυρικὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ. Καὶ ἡ κυβέρνησις αὕτη δὲν ἐπερίμενε τὸ τέρμα τῆς ζωῆς τῆς διὰ τὴν ἐγκαθιδρύσῃ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ἀλλ' ἔσπευσε νὰ ὁργανώσῃ αὐτὸ ταχύτατα.

Βέβαια δὲν σᾶς ὑπόσχομαι ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐκ προθέσεως θὰ διαπράξῃ παρανομίαν διὰ τὴν νὰ σᾶς δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀκυρώσῃτε τὴν προᾶξιν τῆς καὶ τὴν ἐπαναφέρῃτε εἰς τὴν τάξιν. Ἀλλωστε ἂν ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας εἶναι ὁ φόβος τοῦ Κυρίου, ἡ λειτουργία τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἶναι ἡ ἀρχὴ ἴσως περισσοτέρας προσοχῆς ἐκ μέρους τῶν κυβερνώντων ὅπως ἀποφεύγουν παρανόμους πράξεις. Ἀλλ' ὅσῃν προσοχὴν καὶ ἂν δείξωμεν, εἶναι ἀνθρώπινον νὰ ὑποπέσωμεν καὶ εἰς παρανόμους ἐνεργείας. Ὅταν δὲ ἔστω καὶ ἄνευ προθέσεως διαπράξῃ ἡ Κυβέρνησις καμμίαν παρανομίαν καὶ ἔλθῃ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας νὰ τῆς πῇ ὅτι τῆς ἀκυρώνει τὴν προᾶξιν τῆς αὐτῆς, σᾶς βεβαιῶ ὅτι θὰ ἔλθω προσωπικῶς νὰ συγχαρῶ καὶ νὰ σφίξω τὸ χέρι τοῦ Προέδρου καὶ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, διότι ὑπενθύμισαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρανομή.

Σᾶς ὁμολογῶ, κύριοι, εἰλικρινῶς ὅτι ἀποδίδω μεγίστην σημασίαν εἰς τὸν ἀγαθοποιὸν ρόλον τὸν ὁποῖον θὰ παίξῃ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας εἰς τὴν ὅλην ζωὴν τῆς πατρίδος μας. Πιστεύω ἀδυστάκτως ὅτι (ἤδη ἡ ἡμέρα), διὰ τὴν μεταχειρισθῶ τοὺς λόγους τοῦ μεγάλου μας ἱστορικοῦ, ἀλλ' εἰς ἐναντίαν ἐντελῶς περίστασιν, θὰ εἶναι ἡ ἀπαρχὴ πλουσιωτάτων ἀγαθῶν εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἕνας ἀληθινὸς ἱστορικὸς σταθμὸς μὲ καθολικὴν τὴν εὐεργετικὴν του ἐπίδρασιν.

Δυστυχῶς, κύριοι, ὁ ἐλληνικὸς λαὸς, ζήσας τόσους αἰῶνας ὑπὸ ξένην δουλείαν, ἐσυνήθισε νὰ θεωρῇ τὸ κράτος ἐχθρικόν, ὅπως πράγματι ἦτο, ὁ δὲ αἰὼν τῆς ἐλευθερίας δὲν κατάρθωσε νὰ τοῦ μεταβάλλῃ ἐντελῶς τὴν ψυχολογίαν αὐτήν. Ἐὰν κατορθώσωμεν, καὶ εἴμαι βέβαιος ὅτι θὰ τὸ κατορθώσωμεν, διὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας νὰ ἐμπνεύσωμεν καὶ εἰς τὸν τελευταῖον πολίτην ποὺ κατοικεῖ εἰς τὰ ἀπώτατα τοῦ κράτους ὅτι «ὕπάρχουν δικασταὶ εἰς τὰς Ἀθήνας» ποὺ προστατεύουν κάθε πολίτην ἀδικούμενον ἀπὸ οἰονδήποτε διοικητικὸν ὄργανον καὶ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν αὐτήν, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην ὁ πολίτης νὰ προσφεύγῃ εἰς πλάγια μέσα καὶ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ισχυρῶν τῆς ἡμέρας διὰ τὴν εὖρη τὸ δίκαιόν του, βεβαιωθεῖτε ὅτι ἐγκαταλείνομεν ἕνα σταθμὸν ἱστορικόν, τὸν ἱστορικώτερον ἴσως σταθμὸν τῆς ζωῆς μας ἀπὸ αἰῶνος.

ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ

Ἀναπληρώτριας καθηγήτριας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΟΔΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Πίος πτερά τοῦ αἵτοῦ, καρδιά ἀπὸ λεοντάρι,
Καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ὁργὴν τοῦ Ἄου
Τοῦ Κόδρου ἀνταπάρησι, τὴν τόλμην τοῦ Λεωνίδα
Τὸν πόνον τοῦ ἡσθάνειο ὈΨήρας ἔστην πατρίδα,
Τοῦ Σφακιανῆς οὔνοι, παράτονον ἀπ' τὸν Διάκον,
Αἰγυῆς Νεφάρδας λόγιασμα, ἀνάβλεμμα ἀπὸ Δοῦλον
Σκότος βαθύ, φῶς ἄπλετον, ἔΩκεανὸς τὸ κῆμα,
Τοῦ Μηραπῶ τὸν κερωνὸν, τοῦ Περιγίλους βῆμα,
Ἄπ' ἑ ἀρδόνι τῇ λαλῆ, τὸ ἀγῆς τὸ χαμογέλοιο,
Πᾶν ὅτι φάσις ἔπλασεν ἄρμονικὸ καὶ τέλειο,
Καὶ τοῦ εἶκοσι ἕνα μας τὸν τολμηρὸν ἀγῶνα,
Τοῦ Βενιζέλου τῆς ψυχῆς νὰ ἔχῃς τὴν εἰκόνα.

Ὁ ΚΡΗΣ ποιητής.

Ἡ Μακεδονία δὲν εὐτύχησε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν της κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ χρειάστηκαν σκληροὶ ἀγῶνες μέχρι νὰ ἐνωθεῖ τὸ 1913 μὲ τὸν ἐθνικὸ κορμὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Μετὰ τὸν ἀτυχῆ ἐλληνοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1897, ἀκολουθεῖ ὁ ἥρωϊκὸς Μακεδονικὸς Ἀγῶνας (1904-1908), τοῦ ὁποίου τὶς πρῶτες βάσεις ἔθεσαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1902 στὸ Μοναστήρι ὁ Ἴων Δραγούμης καὶ ὁ Μητροπολίτης Καστοριᾶς Γερμανὸς Καραβαγγέλης.

Ὁ Ἴων Δραγούμης, πρόξενος στὸ Μοναστήρι, ἔγραφε στὸ βιβλίον του *Μαρτύρων καὶ Ἡρώων αἶμα*: «Ἡ Μακεδονία θὰ μᾶς σώσῃ. Ἄν τρέξουμε νὰ σώσουμε τὴ Μακεδονία, ἐμεῖς θὰ σωθοῦμε». Καὶ τότε οἱ Πανέλληνες πῆραν τὸν δρόμον τῆς δράσεως. Ὁ Παῦλος Μελάς ἔσυρε πρῶτος τὸν χορὸ τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀθανασίας καὶ ἀνήκουν πρὸς ὅλους τοὺς νεκροὺς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα καὶ σὲ καθένα ξεχωριστὰ οἱ στίχοι τοῦ Παλαμᾶ γιὰ τὸν Παῦλον Μελά:

*Σὲ κλαίει λαός. Πάντα χλωρὸ νὰ σείεται τὸ χορτάρι
Στὸν τόπον ποὺ σὲ πλάκωσε τὸ βόλι, ὦ παλληκάρι!
Ἀνάλαφρος ὁ ὕπνος σου· τοῦ Ἀπρίλη τὰ πουλιὰ
Σὰν τοῦ σπιτιοῦ σου νὰ τ' ἀκοῦς λογάκια καὶ φιλιὰ
Καὶ νὰ σοῦ φτάνουν τοῦ χειμῶνα οἱ καταρράκτες
Σὰν τουφεκιοῦ ἀστραπόβροντα
Καὶ σὰν πολέμου κρόαχτες.*

Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ μᾶς δίνει πλούσιο καὶ σημαντικὸ ὕλικό, πρωτογενεῖς πηγές, τόσο στὸ λογοτεχνικὸ ὅσο καὶ στὸ ἱστορικὸ ἔργο του, εἶναι ὁ Γεώργιος Μόδης, περίφημη μορφή τῆς μαχόμενης Μακεδονίας, αὐτὸς ποὺ ἀφιέρωσε ὅλη τὴ ζωὴ του μέχρι τὸν θάνατό του, τὸ 1975, στὴ Θεσσαλονίκη, στὴν ὑπεράσπιση τῆς Μακεδονίας.

*
* *

Ὁ Γεώργιος Μόδης, νομικός, αὐτόπτης μάρτυρας καὶ ἀγωνιστὴς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, ἱστορικός καὶ ὑμνογράφος του, γεννήθηκε στὸ Μοναστήρι τὸ 1887, ἀλλὰ ἔζησε κυρίως στὴ Φλώρινα, ὅπου ἐκλέχθηκε ἐπανειλημμένα βουλευτής. Πέρασε ἀλώβητος καὶ δημιουργικὸς ἀπὸ πολλὰ ἀξιώματα, ὅπως Ὑπουργὸς Ἑσωτερικῶν, Ὑφυπουργὸς Παιδείας, Ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς, Γενικὸς Διοικητὴς Ἡπείρου, Γενικὸς Διοικητὴς Μακεδονίας καὶ ἄλλα. Ἰδιαίτερα καὶ μὲ ἔνθεο ζῆλο ὑπηρέτησε τὰ κάθε φύσεως θέματα τῆς Μακεδονίας καὶ πάντα ἡ Μακεδονία ὑπῆρξε ἡ πηγὴ τῶν βιβλίων του. Πολλὲς οἱ ἄψογα τεκμηριωμένες, μὲ ὅλες τὶς ἱστορικὲς λεπτομέρειες, ἐθνικοπολιτικὲς μελέτες του ἀλλὰ καὶ τὰ θαυμάσια, μὲ τὴν ἀφηγηματικὴ οἰκονομία τους καὶ τὴ φραστικὴ τους λιτότητα, ἱστορικολογοτεχνικὰ ἔργα του, ὅπως οἱ *Μακεδονικὲς Ἱστορίες*, *Στὰ Μακεδονικὰ βουνά*, *Χωριά-Φρούρια τῆς Μακεδονίας*, *Πόλεμος καὶ Κατοχὴ* καὶ ἄλλα.

Πολύτιμο ἀπὸ ἱστορικῆς πλευρᾶς εἶναι τὸ ἱστορικὸ του σύγγραμμα *Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ Μακεδόνες Ἀρχηγοὶ* καὶ οἱ *Αὐτοβιογραφικὲς ἀφηγήσεις* του. Καὶ πρῶτος διέγνωσε τὰ σχέδια ποὺ ἐξυφαίνονταν ἀπὸ γνωστοὺς διεθνεῖς καὶ ντόπιους ὑπονομευτὲς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας του καὶ συνεχίζουν νὰ ἐξυφαίνονται μέχρι σήμερα, ἀπὸ ἀμειβόμενους ἐντολοδόχους τῆς παραχάραξης τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος τῆς Μακεδονίας, μὲ μεθοδευμένες καὶ στοχευμένες κατασκευές.

Ὁ Γεώργιος Μόδης, στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του *Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ Μακεδόνες Ἀρχηγοί*, γράφει: *Ἡ Μακεδονικὴ ἱστορία εἶναι ἄγνωστη καὶ παραγνωρισμένη. Εἶναι terra incognita, ἰδιαίτερα ἡ ἱστορία τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, ὁπότε διαδραματίστηκε καὶ ὁ λεγόμενος Μακεδονικὸς Ἀγὼν, ποὺ ἔχει στενότατο δεσμὸ καὶ μὲ τὸ κίνημα τοῦ Γουδὶ τοῦ 1909-1910 καὶ μὲ τοὺς πολέμους τοῦ 1912-1913. Ἀλλωστε οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, συνεχίζουν τὴ δράση τους καὶ στοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους στὴ Μακεδονία.*

Ὁ Μόδης γράφει ὅτι ἡ ζωὴ τῶν Μακεδονομάχων εἶχε συνυφανθεῖ μὲ τὴν ἱστορία τῶν Πολέμων τοῦ 1912-1913 καὶ ὅτι ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νίκανδρος Παπαϊωάννου διαφύλαξε τὰ ὀνόματα τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ Σώματος Τσότσου ποὺ εἶχαν τὴν ἀνήκουστη τόλμη νὰ καταλάβουν στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1912 τὴν Ἀρδέα, πρωτεύουσα τῆς Ἀλμωπίας ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου καὶ νὰ στήσουν ἐκεῖ τὴν Ἑλληνικὴ σημαία, μιὰν ἐβδομάδα προτοῦ νὰ προλάβει ὁ Ἑλληνικὸς Στρατός.

Ὁ Μόδης λοιπὸν γράφει ὅχι μόνο γιὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγὼνα ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς Βαλκανικοὺς. Στὸ ἔργο του *Μακεδονικὲς Ἱστορίες*. Ὁ Δραπέτης,

ἀναφέρεται στὴ συνέχεια τῆς Προσπάθειας ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, ὅταν πιά ἔχει συναφθεῖ μυστικὴ συμφωνία Ἑλλάδας-Βουλγαρίας ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1912, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, καὶ ὅταν στίς 5 Ὀκτωβρίου ἡ Ἑλλάδα κήρυξε τὸν πόλεμο. Νά ἓνα δεῖγμα τῆς σχετικῆς περιγραφῆς ἀπὸ τὸν Μόδη:

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Οἱ Μοναστηριῶτες ὀπλαρχηγοὶ Ἀντώνιος Ζώης καὶ καπετὰν-Στέφος (Στέφανος Γρηγορίου) πέρασαν ἐνωρὶς τὰ σύνορα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1912. Δὲν εἶχαν περισσότερους ἀπὸ 20-25 ἄνδρες ὁ καθένας. Πήγαιναν γιὰ τὸ Μορίχοβο, ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ ξεσηκώσουν πολλὰς ἑκατοντάδες ὀπλισμένους χωρικούς...

... Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πάρει πολλὰ μέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἰσβολὴ τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων, πὺν τὸ φοβοῦνταν, γιὰτὶ θὰ τοὺς δημιουργοῦσαν ζητήματα στὰ νῶτα. Τὰ δυὸ σώματα ὅμως κατάφεραν νὰ ξεγλιστρήσουν ἀπαράτρητα. Ἦξευραν τοὺς παλιοὺς σίγουρους δρόμους, μονοπάτια δηλαδὴ καὶ κατσικόδρομους σὲ βουνά, λαγκάδια, δασοτόπια, ρεματιεὺς κ.λπ.

Στὰ ξηροβούνια πάνω ἀπὸ τὴν Σιάτιστα τοὺς κινήγησε ὁ Ἀρίφ-καπετάν. Ἐκεῖνοι ὅμως ἔκαμαν κάτι πὺν οὔτε μπορούσε νὰ φαντασθῇ ὁ παλιὸς λήσταρχος. Τρέπωσαν τὴν ἡμέραν σὲ μερικὰ βάρτα κάτω, χαμηλὰ στὸν κάμπο, ὅπου λούφαζαν ἀκίνητοι καὶ τὸ βράδυ, μὲ τὸ πρῶτο σκοτάδι, μπῆκαν μέσα στὴν Σιάτιστα! Οἱ Σιατιστινοὶ τοὺς ἐποδέχθηκαν μὲ ἐνθουσιασμό καὶ πλούσιο φαγοπότι, ὅπως ἔγραψε ὁ Στέφος στὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του. Περιέμεναν τὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ μὲ τὴ λευτεριά καὶ τὸν σταυρὸ καὶ ἦταν ἔτοιμοι νὰ τὰ παίξουν ὅλα γιὰ ὅλα γιὰ νὰ τὸν βοηθήσουν καὶ νὰ τὸν προλάβουν... Πῆραν τὰ δυὸ σώματα γιὰ προπομποὺς τοῦ στρατοῦ τῆς λευτεριάς. Στὸ μετὰξὺ ὁ Ἀρίφ-καπετάν φύλαγε κορυφογραμμὲς καὶ ἀλώνιζε κατσάβραχα...

5 Ὀκτωβρίου 1912: βρίσκονταν τὰ δυὸ σώματα σὲ μιὰ ἐκκλησίτσα πάνω ἀπὸ τὸ Βογατσικό. Ξάφνου εἶδαν κάποια ἀσυνήθιστη κίνησις ἀνθρώπων στοὺς δρόμους καὶ τίς πλατεῖες τοῦ χωριοῦ, πὺν ὀλοένα μεγάλωνε. Κάποιος χτύπησε δειλὰ τὴν καμπάνα καὶ σταμάτησε. Ἄλλος σὲ λίγο τὴν ξαναχτύπησε δυνατώτερα μὰ κι αὐτὸς γρήγορα κουράσθηκε. Ἀπὸ μερικὰ παράθυρα σπιτιῶν κορεμάσθηκαν κάτι σὰν σημαῖες. Καὶ βαθειὰ στὸν ὁρίζοντα ἀκούσθηκαν ὑπόκωφοι κρότοι σὰν κανονιές.

Κατέβηκαν τρεχάτοι στὸ χωριό. Εἶχε κηρυχθῇ ὁ πόλεμος! Καὶ ἀκράτητοι οἱ Μπογατσιωῖτες ἐκήρυξαν καὶ αὐτοὶ τὸν πόλεμο καὶ τὴν ἐπανάστασι...

Τοὺς σήκωσαν ὅλους τοὺς ἀντάρτες στὰ χέρια μὲ ζητωκραυγὲς καὶ τουφεκιὲς στὸν ἀέρα... Χρειάζονταν ἄρμαγε καὶ ἄλλη ἀπόδειξη ὅτι ὅπου νὰ ἔμπαινε καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς στὸ Βογατσικό; Κρυμμένα τουφεκία βγήκαν στὴ φόρα καὶ Ἑλληνικὲς σημαῖες ὑψώθηκαν σὲ μπαλκόνια καὶ παράθυρα. Μπουκάλους μὲ τσίπουρο καὶ πλάσκες καὶ κανάτες μὲ κρασί γύριζαν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα.

Ἐγινε καὶ ἡ σχετικὴ δοξολογία στὴν ἐκκλησία. Ἀκολούθησαν φαγοπότι, χορός, τραγούδια μὲ τὶς ἀπαραίτητες ζητωκραυγὲς καὶ τουφεκιές. Πολλοί, γιὰ νὰ μὴν βραχνιάσουν, κατέβασαν μεγάλα ποτήρια μὲ τὸ μαῦρο κρασί τοῦ Βογατσικοῦ. Καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς ὀλοένα ἀναβε. Πλήθαιναν καὶ οἱ τουφεκιὲς στὸν ἀέρα. Ὁ πόλεμος ἄρχισε στὰ σύνορα καὶ ὁ ἀντίκτυπός του ἀντιλαλοῦσε στὸ χωριό...

Ἡ ἐλευθερία, ἡ Ἑλλάδα εἶχεν ἔρθει καὶ ἔπρεπε νὰ τὴν χαιρετήσουν καὶ νὰ τὴν γιορτάσουν.

Ἐβαλαν καὶ τὸν Ζώην νὰ σύρῃ τὸν χορὸ καὶ νὰ εἰπῇ τὸ «Σεῖς βουνὰ τοῦ Γρεβενοῦ καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου» καὶ τὸ «Σηκώνομαι πρωὶ δυὸ ὥρες πρὶν νὰ φέξῃ καὶ ἀκούω τὰ πεῦκα πῶς βροντοῦν».

Ἦταν πραγματικὰ ἀπίστευτη τρέλλα τὸ ξέσπασμα ἐκεῖνο. Παντοῦ γύρω ὑπῆρχαν τουρκικὰ στρατεύματα καὶ τὰ σύνορα ἦταν πολλὰ χιλιόμετρα μακριά.

Εἶχε δημιουργηθῇ ὁμως στὸ ὑποσυνείδητο τοῦ λαοῦ ἀπ' τὴν πρώτη μέρα τοῦ πολέμου καὶ τῆς καινούργιας σταυροφορίας ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ Τουρκία ἦταν πιά τελειωτικὰ χαμένη καὶ ὀριστικὰ καταδικασμένη. Εἶναι τὸ συναίσθημα ἐκεῖνο τὸ βαθύ, δυσδιάκριτο, ἀκαθόριστο, πὺν δίνει νίκην ἢ ἦττα σὲ στρατοὺς καὶ λαούς. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν θὰ πάθαινε πιθανότατα τὸ 1897 τὸν πανικὸ τῆς Λάρισας, ἂν δὲν ἔκρυβε στὸ βάθος τῆς ψυχῆς του χωρὶς καὶ ὁ ἴδιος νὰ τὸ καταλαβαίνει, τὸν φόβο ὅτι δὲν θὰ τὰ ἔβγαζε πέρα μὲ τὴν ἀπέραντη Τουρκία.

Καὶ στὸ διήγημα Ἡ ὁργὴ τοῦ Πασᾶ γράφει: Ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς Χασὰν Πασᾶς ἦταν πὺν μᾶς παρέδωσε τὸ 1912 τὴ Θεσσαλονίκη.

*
* *

Ἡ δράση τοῦ Μόδη ἦταν πολύπλευρη: κατὰ τὰ ἔτη 1912-1919 ἦταν διοικητικὸς ἐπίτροπος τῆς Κυβέρνησης σὲ Φλώρινα-Πτολεμαῖδα-Γρεβενὰ-Γιαννιτσά. Τὴν περίοδο 1920-1956, ὡς δικηγόρος, ρίχτηκε στὴν πολιτικὴ ὑπὸ τὴ σημαία τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων καὶ ὑπὸ τὴν Ἀρχηγία τοῦ Βενιζέλου ἐκλέγεται βουλευτὴς Φλώρινας-Καστοριᾶς.

Μυημένος στο επαναστατικό πολιτικοστρατιωτικό κίνημα τοῦ 1935 τῶν Ἑ. Βενιζέλου καὶ Ν. Πλαστήρα συλλαμβάνεται καὶ φυλακίζεται. Ἐν τῷ μεταξὺ πεθαίνει ὁ Βενιζέλος καὶ ὁ Μόδης, στὶς 27 Μαρτίου 1936, παρευρίσκεται στὴν κηδεία του, στὸ Ἀκρωτήρι Χανίων Κρήτης.

Στὶς 18 Ἰουνίου 1975 ὁ Μόδης πέθανε στὴ Θεσσαλονίκη διαβάζουμε στὰ *Ἐπίσημα Πρακτικά* τῆς Βουλῆς, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων: *Ὁ Μόδης ἐπῆρξεν ὁ ἀγνὸς μακεδονομάχος. Ὁ περὶ φανος ἀγωνιστής. Ἡ πολιτική του σταδιοδρομία ἄρχισε κάτω ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ Μεγάλου Ἑθνάρχῃ, τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπῆρξε καὶ πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀνεγέρσεως ἀνδριάντων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, τοῦ ὁποίου ἦτο θερμὸς θαυμαστής καὶ ὁπαδός. Τέλος, κατὰ τὸν Γεώργιο Μαῦρο, ὁ Μόδης ἐπῆρξε ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων.*

Κλείνοντας, θὰ ἀναφέρω πῶς περιγράφει τὸν Βενιζέλο ἓνας φίλος του, ποιητής, ποὺ ἐπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ μεγάλες μορφές ποὺ ἔδρασαν στὴν Καβάλα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Πρόκειται γιὰ τὸν ποιητὴ Ἰωάννη Κωνσταντινίδη, ποὺ γεννήθηκε στὸ Ἡράκλειο τῆς Κρήτης τὸ 1848, γνώρισε στὴν Ἀθήνα τὸ 1897 τὸν μεγάλο πολιτικὸ καὶ ἀπὸ τότε ἡ φιλία τους κράτησε ὥς τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους. Ὁ ποιητής, μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Θέρισου, σκιαγραφεῖ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ὑποδεικνύοντας στὸν ἀναγνώστη τί «ὕλικόν» πρέπει νὰ πάρει κάποιος ἀπὸ μᾶς, γιὰ νὰ συνθέσει τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς τοῦ Βενιζέλου. Ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος ἦταν: *Ἡ εἰκὼν τοῦ φίλου μου καὶ ἀργότερα Ἐλευθέριος Βενιζέλος*. Ποιὰ εἶναι λοιπὸν τὰ ὕλικά, γιὰ νὰ εἰκονίσῃς τὴν ψυχὴ τοῦ Βενιζέλου, κατὰ τὸν ποιητή;

*Πάρε πτερὰ τοῦ ἀετοῦ, καρδιὰ ἀπὸ λιοντάρι,
καὶ τὴν ἀγάπῃ τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Ἄρη
τοῦ Κόδρου αὐταπάρησι, τὴν τόλμην τοῦ Λεωνίδα,
τὸν πόνον ποὺ ἠσθάνετο ὁ Πήγας στὴν πατρίδα.
Τοῦ Σφακιανᾶκη σύνεσι, παράπονον ἀπ' τὸν Διάκον,
Λιγνῆς Νεράιδας λόγισμα, ἀνάβλεμμα ἀπὸ Δράκον
σκότος βαθύ, φῶς ἄπλετον, τ' Ὁκεανοῦ τὸ κῆμα,
τοῦ Μιραμπὼ τὸν κεραινόν, τοῦ Περικλέους βῆμα,
ἀπ' τ' ἀηδόνη τὴ λαλιά, τσ' αὐγῆς τὸ χαμογέλοιον,
πᾶν ὅ,τι φύσις ἔπλασεν ἁρμονικὸ καὶ τέλειον,
καὶ τοῦ '21 μας τὸν τολμηρὸν ἀγώνα,
τοῦ Βενιζέλου τῆς ψυχῆς νὰ ἔχῃς τὴν εἰκόνα.*

Ὁ ἴδιος ποιητὴς ἀπάγγειλε τὸ ἀκόλουθο ποίημά του, ὅταν ὁ Ἑλ. Βενιζέλος πῆγε στὴ λέσχη Καβάλας, στίς 22 Μαΐου 1914:

*Προσφώνησις τῷ φιλάτῳ μοι Προέδρῳ
κ. Ἑλ. Βενιζέλῳ*

*Στὸν ἔθνικόν μας θρίαμβον, στήν μέθην τῆς ψυχῆς μου
ὁ νοῦς μου ἀποσταίνεται· ποῦ νὰ τὸ ἀποδώσω;
Μὴν σοῦ φανεῖ ἀσέβεια ἢ παρομοιώσής μου,
μὲ Παναγιά τῇ μάνα σου ἂν τὴν παρομοιάσω.*

*Ὡς τὸν θεάνθρωπον Θεὸν ἔφερε ἡ Παναγία,
ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ κόσμου νὰ λυτρώσει,
ἡ μάνα σου ἐγέννησε τοῦ ἔθνους τὸν Μεσσία,
τοὺς ἀλυτρώτους ἀδελφούς ἀπὸ δυὸ σκλαβιὲς νὰ σώσει.*

*Καὶ εἶναι μάνα σου γλυκιὰ ἢ δοξασμένη Κορήτη,
ποῦ σ' ἔκαμε θεόρατο ὡσὰν τὸν Ψηλορείτη.
Παιδάκι σ' ἐνανάριζε μὲ ὄνειρα μεγάλα,
αὐτὴ σ' ἐπρωτοβύζαξε τῆς λευθεριᾶς τὸ γάλα.
Μαζί της σὲ συνέπαιρνε σὲ κάθε πανηγύρι,
αὐτὴ σὲ πρωτοστόλισε μὲ δάφνες στ' Ἀκρωτήρι.
Καὶ σ' ἀνεβοκατέβαζε χιλιάδες σκαλοπάτια,
γιὰ νὰ βρεῖς ὀλομόναχος τῆς δόξης τὰ παλάτια.
Ἐκεῖνη σ' ἀνέβασε ψηλὰ στὸ Γολγοθὰ σου,
νὰ δοκιμάσει ἂν βαστᾷς εἰς τὰ μαρτύριά σου.
Τὸν νοῦν σου ἔκαμε σφυρὶ καὶ τὴν καρδιά σ' ἁμόνι,
ξερὸ ψωμὶ σ' ἐτάισε, σ' ἐπότισε μὲ χιόνι,
σὲ μάλαξε μὲ δάκρυα, σ' ἔπλασε χαρακτῆρα,
δὲν ἤθελε τὲς χάρες σου νὰ τὲς χρωστᾷς στὴ μοῖρα.*

*Πολλὲς φορὲς σ' ἀνῆξερους σὰν μητριγιά ἐφάνη,
σὰν εἶδαν πὼς σοῦ φόρεσε τ' ἀγκάθινο στεφάνι
καὶ σ' ἔριξε μὲ ἀπονιά στὴ μπόρα τοῦ Θερίσου.
Κι αὐτὴ κρυφοκαμάρωνε τὸν κάθε θρίαμβόν σου
κ' ἐχαίρετο κ' ἐθαύμαζε τὴν αὐταπάρρησή σου.
Κι ὅταν σὲ εἶδε ὀλόχαρο νὰ βγαίνεις τὸν σταυρόν σου,
ἔτρεξε καὶ σ' ἐφίλησε καὶ σοῦ ἔπενε, Λευθέρη,
εἶσαι μετέωρο τῆς γῆς καὶ τ' οὐρανοῦ ξεφτέρι.*

*Βασίζομαι στὲς χάρες σου, στηρίζω τὴν ἐλπίδα
γιατὶ τὴν ἀγάπη πού 'δειξες καὶ πίστη στὴν πατρίδα
εἰς ὅποιον κίνδυνον βρεθεῖς, θεὲ νᾶβγεις παλικάρι
μὲ τοῦ Θεοῦ τὴ χάρη.
Τρέξε τὸ γρηγορότερο τὸ γένος μας νὰ σώσεις
κ' εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνισμόν νέαν ζωὴν νὰ δώσεις.
Κι ὅ,τι λογιᾶσαι μὲ τὸν νοῦν, κάμνε το, μὴν φοβᾶσαι,
μέσα στὴν τρίπτυρη φωτιά νὰ πέσεις, δὲν κεντᾶσαι.
Γιατ' εἶναι θέλημα Θεοῦ καὶ τό 'γραψεν ἡ μοῖρα,
ποὺ νὰ γενήσῃ ἡ Κρήτη μας τοῦ γένους τὸν σωτήρα.
Χίλιες χαρὲς στοὺς Κρητικούς, χίλιες χαρὲς σ' ἐσένα,
χίλιες χαρὲς στὴν δράκαινα τὴν μάνα ποὺ σ' ἐγέννα,
καὶ χίλιες εἰς τὸν ποιητὴν ποὺ ὁ ἔρωτας τῆς Κρήτης
τὸν ἔκαμε κ' ἐγίνηκε στὲς δόξες σου προφήτης.*

Καὶ ἓνα τελευταῖο ἀπὸ τὸν ἴδιο ποιητὴ:

*Πρὸς τὸν Μεγαλουργὸν Ἐθνοσωτήρα
κ. Ἐλευθέριον Βενιζέλον*

*Προσλάβετε οὐράνια τάγματα ἀρχαγγέλων,
τῆς γῆς τὰ ἐξοχώτερα πνεύματα τῶν αἰώνων
κ' εὐθὺς θὰ ἀντικρούσετε τὸν Μέγαν Βενιζέλον,
τὸ πνεῦμα τὸ δαιμόνιον τῶν νεωτέρων χρόνων.
Γῆ, θάλασσα καὶ οὐρανὸς τὴν δόξαν του κηρύττει.
Χαίρε, πατεῖς του ἑνδοξοῦ, τροπαιοφόρο Κρήτη!*

Τὸ 1910 ὁ Βενιζέλος ζητάει ἀπὸ τὸν μετέπειτα πολιτικό, ποιητὴ καὶ ἔθνικὸ ἥρωα Μαβίλη νὰ θέσει ὑποψηφιότητα. Τὸν Βενιζέλο εἶχε γνωρίσει ὁ Μαβίλης, ὅταν πῆγε ἀντάρτης στὴν ἐπαναστατημένη Κρήτη τὸ 1896. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη χρονολογοῦνται οἱ φιλικές τους σχέσεις, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος, ἀπευθυνόμενος στὴν ἀδελφὴ τοῦ Μαβίλη, Ἐσθήρ, μετὰ τὸν ἥρωικὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ, τὴν ευχαριστεῖ γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν ἔργων του καὶ τῆς γράφει:

Κηφισιά, 19 Ιουνίου 1915

*Ἀξιότιμος Κυρία,
Τὴν στιγμὴν αὐτὴν λαμβάνω τὸν ὥραϊον τόμον τῶν ἔργων τοῦ Μαβίλη,
τὸν ὅποιον εἶχατε τὴν εὐγενῆ καλοσύνην νὰ μοῦ στείλετε.*

Αἰσθάνομαι βαθυτάτην συγκίνησιν, διότι θὰ μοῦ δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπικοινωνήσω καὶ πάλιν πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς μετὰ τοῦ ποιητοῦ τὸν ὁποῖον τόσον προώρως ἐχάσαμεν, εὐρόντα ὅμως τόσον ὠραῖον θάνατον.

Διατελῶ μετὰ φιλικῶν προσήσεων

Πρόθυμος

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Παρά τη φίλᾳ του ὁμῶς με τον Βενιζέλο, ο Μαβίλης δὲν εἶχε διστάσει νὰ γράψῃ στὶς 5 Ἰουλίου 1911:

Ὁ Βενιζέλος περιστοιχίζεται ἀπὸ κατεργαρέους καὶ μετὰ τὸν Δημητράκοπουλον ἀποκαλύπτεται τοιοῦτος τώρα ὁ Στράτος. Αὐτοὶ θὰ τὸν πάρουν στὸν λαιμὸ τους. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει πολλὰ προσόντα, ἀλλὰ τοῦ λείπει ἡ ἀνθρωπογνωσία. Ἡ σχέσις του μὲ τὸν Λεωντίνον εἶναι χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τοῦτο. Καὶ αὐτὸ εἶναι μειονέκτημα μέγα δι' ἓνα πολιτευόμενον.

Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ἔχει τὸ ἐλαφρυντικὸν ὅτι ἤλθε ὅλως δι' ὅλον ἀνέτοιμος εἰς ξένον περιβάλλον, ἀγνωστῶν πρόσωπα καὶ πράγματα καὶ μὴ δυνάμενος ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐκτιμῇσιν τὴν ἰσχὺν ἐκάστου τῶν παραγόντων τοῦ πολιτικοῦ ἐν Ἑλλάδι βίου. Ἐφοβήθη φαίνεται, ὑπερτιμήσας τὴν δυνάμιν των, νὰ ἀφήσῃ ἀντιπολιτευομένους τοὺς ὀλίγους φανλοκράτας καὶ διέπραξε τὸ φοβερὸν λάθος νὰ τοὺς προσλάβῃ διὰ νὰ τοὺς ὑποτάξῃ ἢ νὰ τοὺς ἐξουδετερώσῃ. Βεβαίως, ἐκεῖνοι μετὰ τῶν ὁπαδῶν των, θὰ εἶχαν παρακαλύσει, ἐνδρισκόμενοι εἰς τὴν πτέρυγα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οὐχὶ ὀλίγον τὸν ἀνορθωτικὸν ἀγῶνα καὶ πρὸ παντὸς τὴν συνταγματικὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς βεβαίως συμφέρον καὶ ὑποχρέωσιν εἶχε νὰ φέρῃ τὸ ταχύτερον εἰς πέρας. Ἀλλ' ἡ δύναμις ποὺ τοῦ προσέδιδεν ἡ λαϊκὴ θέλησις ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε δὲν εἶχε καθόλου ἀνάγκην νὰ καταφύγῃ εἰς τοιοῦτους συμβιβασμούς.

Ἀληθὲς εἶναι προσέτι ὅτι τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα προσέλαβε δὲν ἔστεροντο ποιᾶς τιнос ἀξίας καὶ πρὸ παντὸς κοινοβουλευτικῆς πείρας, ἀπαραιτήτου πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν ἐπεδίωκε. Μεταξὺ τῶν νέων ἀνδρῶν δὲν θὰ εἶχεν εὖρει ἐνδόλως καὶ ἀμέσως τοὺς χρησίμους καὶ ἐπιτηδείους ὡς εἶχεν ἀνάγκην. Ἀδιάφορον ὅμως, ἔπρεπε νὰ εἶχε τολμήσῃ νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ ἔθνος ἐν μέσῳ νέων, ἀγνῶν, μορφωμένων καὶ φιλελευθέρων καὶ τοιοῦτους ἡδύνατο νὰ εὕρῃ. Ἰσως θὰ ἔπιπτεν, ἀλλ' ἐνδοξότερον καὶ ἵνα ἀπανέλθῃ μετὰ βραχεῖαν περιόδον, καθ' ἣν ἐνδρισκόμενος ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει θὰ ἐγνώριζε καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα κάλλιον, ἵνα ἐπανέλθῃ, λέγω, πανίσχυρος καὶ ἀκαταμάχη-

τος. Μήπως όμως προέβλεπεν ὅτι δὲν εἶχε καιρὸν πρὸς τοῦτο καὶ ὅτι ἐπικεῖται ἐν προσεχεστάτῳ μέλλοντι ἡ σύρραξις πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ γένους; Τότε ἴσως δικαιολογεῖται.

Καὶ ἄς προστεθεῖ, βεβαίως, πὼς ἦταν προφητικὴ ἡ τελευταία παρατήρηση τοῦ Μαβίλη γιὰ τὸν Βενιζέλο, γιατί ἀκολούθησαν ἡ σύρραξις μὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἡ ἔνδοξη νίκη.

*
* *

Κλείνοντας, ἄς υπογραμμίσω δύο ἀξιοσημείωτες δηλώσεις τοῦ Βενιζέλου κατὰ τὴν ἀγόρευσίν του γιὰ τὸ γλωσσικὸ στῆν Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ τοῦ 1911. Εἶπε: Δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ τὰ διακηρύξω ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ κυρίου Ψυχάρη ἐπῆρξεν ἐν πολλοῖς ὀλεθρία διὰ τὴν ἐξέλιξιν τὴν γλωσσικὴν ἐν Ἑλλάδι· καί: νομίζω ἀναγκαῖον τὰ συστήσω εἰς τὴν Βουλὴν, ὅπως διὰ Συνταγματικῆς Διατάξεως ὁρισθῇ ὅτι ἀπαγορεύεται ἀπολύτως ἡ εἰς ἄλλον λεκτικὸν τύπον ἀπόδοσις τοῦ κειμένου τῶν Ἱερῶν Γραφῶν ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀργυριάδης, Γιώργου Π., *Ἡ διηγηματογραφία τοῦ Γεωργίου Χρ. Μόδη. Μακεδονικὲς Ἱστορίες*, Θεσσαλονίκη: Ἐκδοσις Δήμου Φλώρινας, 1988.
- Λαοῦρδα, Βασίλη, *Γεώργιος Μόδης, ὁ διηγηματογράφος τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος*, Θεσσαλονίκη: Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 1972.
- Μαντουβάλου Μαρίας, *Λορέντσος Μαβίλης. Εἰσαγωγή – Ἐργογραφία – Χειρόγραφα – Σχόλια. Συναγωγή κειμένων*, τόμ. Α' - Β', Αθήνα 1969.
- Μόδης, Γ.Χ., *Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ Μακεδόνες Ἀρχηγοί*, Θεσσαλονίκη: Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν/Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, 2007².
- , *Ὁ Δραπέτης (Μακεδονικὲς Ἱστορίες)*, Ἀθήνα: Πάπυρος, ἄ. ἔ.
- Τσάκωνας, Δημ., *Ἡ Σχολὴ Θεσσαλονίκης*, Ἀθήνα: Liquid Letter, 1990².
- Χιόνη, Κων. Ἰ., *Ὁ ποιητὴς Ἰωάννης Κωνσταντινίδης καὶ τὸ ἔργο του (1848 – 1917)*, Καβάλα, 1978.
- Χριστοδούλου, Χρίστου Κ., *Οἱ τρεῖς ταφεῖς τοῦ Χασάν Ταχσίν Πασᾶ. Πρόλογος: Βασίλης Κ. Γούναρης*, Θεσσαλονίκη: Ἐπίκεντρο, 2012³.

ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ
Διοικητικοῦ συμβούλου τοῦ Ἰδρύματος

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Κομβικὸ σημεῖο τοῦ ὅλου θέματος εἶναι, βεβαίως, ἡ Θεσσαλονίκη. Ὁ Βενιζέλος θεωροῦσε τὴν ἐνσωμάτωση τῆς τωρινῆς μας συμπτωτεύουσας στὸν ἐθνικὸ κορμὸ ὡς τὴ μέγιστη προσφορά του πρὸς τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔτσι πράγματι ἦταν. Στὴ Θεσσαλονίκη ὅμως, κατὰ τὸ 1926, πῆγε νὰ ἐπιβληθῇ, λόγῳ τῆς ἀβελτηρίας τοῦ τότε δικτάτορα Θεόδωρου Πάγκαλου, μορφὴ ἐλληνοσερβικῆς συγκυριαρχίας. Οἱ Γιουγκοσλάβοι, συγκεκριμένα, βασισμένοι σὲ πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους συμφωνία τῆς Σερβίας μετὰ τὴν Ἑλλάδα, κατὰφεραν νὰ πείσουνε τὸν Πάγκαλο νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς γιουγκοσλαβικὸ ἔδαφος τὴν ἕως σήμερα γνωστὴ σερβικὴ ζώνη τοῦ λιμανιοῦ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ πράξη αὐτὴ τοῦ Πάγκαλου, ὁ ὅποῖος βαυκαλιζότανε μετὰ τὸ ὄραμα μιᾶς νέας ἐλληνοτουρκικῆς σύρραξης ποὺ θὰ ἔφερνε τοὺς Μικρασιάτες πρόσφυγες πίσω, «στὶς χαμένες τους πατρίδες», ὑπῆρξε ἡ βασικὴ αἰτία τῆς ἀνατροπῆς τοῦ ἀκριβῶς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1926. Ἡ ἀνατροπὴ του ὅμως προκάλεσε ἐτοιμοπόλεμες δηλώσεις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Βελιγραδίου, ποὺ ἀπειλοῦσε τὴν Ἀθήνα μετὰ σύρραξη, ἐὰν δὲν ἐφαρμόζονταν οἱ ὑπογραμμένες ἀπὸ τὸν Πάγκαλο συμφωνίες. Ἡ χώρα μας εἶχε συνακολούθως περιέλθει σὲ κατάστασι δραματικῆς, διότι ἡ Γιουγκοσλαβία διέθετε τότε περίπου 900.000 στρατοῦ ἐτοιμοπόλεμου, ἐνῶ ὁ ἐλληνικὸς ζήτημα ἦτανε τὸ κατὰ πόσον ἔφτανε, εἰδικῶς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, τὶς 100.000. Ἐπιπλέον, τὴ Γιουγκοσλαβία τὴν ὑποστήριζαν στὴ διεκδίκησή της αὐτὴν ἀνοιχτὰ ἡ Γαλλία καὶ τὰ Κράτη τῆς Μικρῆς Συνεννόησης (ιδίως ἡ Τσεχοσλοβακία) καὶ ἐμμέσως ἡ Μεγάλὴ Βρεταννία¹.

Τί ἔγινε λοιπόν; Ἐκεῖνο ποὺ ἦταν φυσικὸ νὰ γίνη: Κλήθηκε στὴν ἐξουσία ὁ Βενιζέλος - ἐμφανῶς γιὰ νὰ βγάλῃ τὰ κάστανα ἀπὸ τὴ φωτιά. Πρωτοπουργὸς ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1928 λοιπόν, αὐτὸς κατὰφερε μίαν ἐκπληκτικὴν,

1. Κώστα Ἀλ. Καραμανλῆ, *Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ οἱ ἐξωτερικὲς μας σχέσεις, 1928-1932* (Ἀθήνα: Ἑλληνικὴ Εὐρωεκδοτικὴ, 1986), σσ. 55-56.

μοναδική στην ουσία διπλωματική πιρουέττα. Πράγματι, καθώς η 'Ελλάδα είχε ἐγκαταλειφθῇ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλογάλλους, παραδοσιακούς της συμμάχους, ὁ Βενιζέλος προσέφυγε στὸν Μουσολίνι καὶ μαζί του, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1928, ὑπέγραψε στὴ Ρώμη, τὸ ἑλληνοϊταλικὸ σύμφωνο Φιλίας, Συνδιαλλαγῆς καὶ Δικαστικοῦ διακανονισμοῦ. Μὲ ἐκείνη τὴν εὐκαιρία, ὁ Μουσολίνι τοῦ πρότεινε καὶ τὴ σύναψη ἑλληνοϊταλικῆς συμμαχίας. Γιὰ νὰ μὴ ἔρθῃ σὲ ἀνοικτὴ ρήξη μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους, ὁ Βενιζέλος ἀρνήθηκε· καὶ τότε ὁ Μουσολίνι τοῦ ἔκανε προφορικῶς τὴν ἐξῆς ἐκπληκτικὴ δήλωση: ... *Σὰς λέγω ὅτι [με] συμμαχία ἢ χωρὶς συμμαχία, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ [ἐλληνικὴ] κυριαρχία ἐπὶ τῆς Θεσσαλονίκης κινδυνεύει...* [*νὰ ξέρετε, Κύριε Πρόεδρε*] *πὼς δὲν θὰ εἶναι μόνῃ ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία θὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Θεσσαλονίκην, θὰ εἶναι καὶ ἄλλο Κράτος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ εἶναι καὶ ἄλλο Κράτος*².

Ἐξήγησε, μὲ ἄλλα λόγια, στὸν Ἑλληνα πρωθυπουργὸ ὁ Μουσολίνι ὅτι τυχὸν ἑναρξῇ ἐχθροπραξιὼν ἀπὸ τὴ Γιουγκοσλαβία κατὰ τῆς Ἑλλάδας ἔμελλε νὰ θεωρηθῇ ὡς *casus belli* ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ πλευρά. Συγκινημένος ὁ Βενιζέλος τοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι, διότι, ὅπως εὐκολα καταλαβαίνει κανεὶς..., αὐτὸ ἦτανε... Ἀμέσως οἱ Γιουγκοσλάβοι ἔκαναν πίσω, ἀπέσυραν τὸ αἴτημά τους γιὰ παρχώρηση, μὲ κυριαρχικὰ δικαιώματα, σὲ αὐτοὺς τμήματος τοῦ λιμανιοῦ τῆς συμπρωτεύουσάς μας καί... ἐννοεῖται ὅτι ἑλληνογιουγκοσλαβικὸς πόλεμος δὲν ἔγινε ποτέ. Οἱ Ἴταλοι λοιπὸν ἔσωσαν τότε τὴ Θεσσαλονίκη.

*
* * *

Ὁ Βενιζέλος, ὡς γνωστόν, ξεψύχησε στὸ Παρίσι, στίς 8.00' τὸ πρωὶ τῆς 18^{ης} Μαρτίου 1936. Ποιὲς ὑπῆρξαν οἱ τελευταῖες του πράξεις; Αὐτὸ τὸ κατέδειξε, τὸ 2000, ὁ καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν –καὶ Δάσκαλός μου– Φαίδων Μπουμπουλίδης· σύμφωνα μὲ τὸν Μπουμπουλίδη, πράγματι, ἔσχατη κίνηση τοῦ Βενιζέλου ὑπῆρξε ἡ σύνταξη ἐπιστολῆς στὸν φίλο του Ἀλέκο Ζάννα· καὶ στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ γινόταν σύσταση πρὸς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιο Β' νὰ σεβαστῇ τὴν ἑλληνοϊταλικὴ φιλία, τὴν ὁποία αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ Βενιζέλος, εἶχε θεμελιώσῃ χάρις στίς συναντήσεις του μὲ τὸν Μουσολίνι στὴ Ρώμη, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1928 καὶ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1931. Ὁ Βενιζέλος συγκεκριμένα τόνιζε στὴν τότε ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ζάννα τὰ ἐξῆς: *Δὲν δεσμευόμεθα ἀπὸ καμμίαν ὑποχρέωσιν νὰ μετὰσχωμεν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἰταλίας. Καὶ θὰ ἦτο ἔγκλημα νὰ δεχθῶμεν ὅτι [ἔστω] καὶ ὑπὸ*

2. Δημήτρης Μιχλόπουλος, Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ τὸ γιουγκοσλαβικὸ ζήτημα (Ἀθήνα: Λέσχῃ Φιλελευθέρων-Μνήμῃ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, 1991), σ. 21

ὀρισμένες προϋποθέσεις ἡμποροῦμε νὰ μετάσχουμε αὐτοῦ [δηλαδή τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ἰταλίας]³. Καὶ συνέχιζε ὁ Βενιζέλος: Ἀλλ'ἐπειδὴ εἶναι προφανές ὅτι... ὁ Βασιλεὺς [δὲν] δύναται νὰ ἔχη γνώσιν... τῶν διαμειφθέντων μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Μουσολίνι κατὰ τὴν ὑπογραφὴν [τὸ 1928] τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ συμφώνου φιλίας... θ'ἀπευθύνω προσεχῶς σχετικὴν ἔκθεσιν πρὸς τὸν Βασιλέα⁴. Καὶ κατέληγε: ... Δὲν θὰ δεχθῶ ποτὲ ὅτι... ἡμποροῦμε νὰ διακινδυνεύσωμεν τὴν πρὸς τὴν Ἰταλίαν φιλίαν μας, ἢ ὅποια εἶναι δι'ἡμῶς πολυτιμωτάτη, διότι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κοιμούμεθα ἡσυχοὶ ὡς πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην⁵.

Καὶ συνέχιζε: Καμμίαν ἄλλως τε δὲν θὰ εἶχα ἀντίρρησην ὅπως εἰς περιπτώσιν συνομολογήσεως γενικωτέρου Συμφώνου ἐξασφαλίσεως τῆς εἰρήνης εἰς τήν... Εὐρώπην, συμπράξωμεν καὶ ἡμεῖς ὡς ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν γενικὴν εἰρήνην, ἀλλ'ἐφ'ὅσον μόνον τοῦ Συμφώνου αὐτοῦ θὰ μετείχον καὶ αἱ Μεγ. Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις...⁶ Μὲ ἄλλα λόγια, τόνιζε ὁ Βενιζέλος τὴν ἀνάγκη τοῦ νὰ μὴ βρεθῇ καὶ πάλι ἡ Ἑλλάδα σὲ πόλεμον ἐναντίον μιᾶς ἀπὸ τῆς Μεγάλης Δυνάμεις τῆς ἐποχῆς· καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ πολιτικῶς εἶχε δικαιοῦθῇ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Α' Παγκόσμιου πολέμου, ἀλλὰ ὁ Ἐθνικὸς Διχασμὸς ποὺ τότε ξέσπασε εἶχε κοστίσει γενικῶς στὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδιαίτερώς στὸν ἴδιον πάρα πολὺ. Ἐν κατακλείδι, ἀπὸ τὸ 1928 καὶ μετὰ ἡ πολιτικὴ του μποροῦσε νὰ συνοψιστῇ ὡς ἑξῆς: Εἰρήνην στὴν Ἑλλάδα, εἰρήνην στὸν κόσμον· ἡ Θεσσαλονικὴ παραμένει ἐλληνικὴ καί, δεδομένου ὅτι οἱ παραδοσιακοὶ σύμμαχοι τῆς χώρας μας, Βρετανοὶ καὶ Γάλλοι, ἐποφθαλμιοῦσαν τὴν τωρινὴν συμπτωτεύουσά μας, ὡς κύριο ἔρεισμα τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς ἀναδυόταν ἡ Ἰταλία.

Ὅφειλε νὰ ἀναγνωρίσῃ, πάντως, κανεὶς ὅτι οἱ καιροὶ ἦτανε πρόσφοροι σὲ τέτοια πολιτικὴ. Ἡ ἄτυπη ἐλληνοϊταλικὴ συμμαχία τοῦ 1928 ἀρχικῶς δὲν ἐπηρέασε τῆς φιλικῆς σχέσεως τῆς χώρας μας μὲ τὴ Γαλλία καὶ τὴ Βρετανία. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ, παρὰ τὸ ὅτι οἱ Ἰταλοὶ δὲν εἶχανε μείνει καὶ πολὺ εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὰ χάρη στὴν ἔκβαση τοῦ Α' Παγκόσμιου πολέμου κέρδη τους, οἱ δύο Δυτικὲς Δυνάμεις, Γαλλία καὶ Ἀγγλία, καὶ ἡ Ἰταλία εἶχανε

3. Φαίδωνος Κ. Μπουμπουλίδου, *Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ ἡ πολιτικὴ κατάσταση τῆς Ἑλλάδος. Ἀγνωστα καὶ ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1920-1922 καὶ 1934-1936*, τόμ. Α' (Ἀθήνα: Λέσχη Φιλελευθέρων-Μνήμη Ἐλευθερίου Βενιζέλου, 2000), σ. 688.

4. *Αὐτόθι*, σ. 689.

5. *Αὐτόθι*.

6. *Αὐτόθι*.

συμπήξει είδος Διευθυντήριου πού, άτύπως έστω, ρύθμιζε τά «ζητήματα τής ειρήνης» στην άανάως καθημαγμένη Εύρώπη μας.

Ή κρίσιμη ώρα για τó εν λόγω Διευθυντήριο έφτασε τόν Ίανουάριο τοῦ 1933, όποτε στη Γερμανία σχημάτισε κυβέρνηση τó Έθνικοσοσιαλιστικό κόμμα και οί σύμμαχοί του. Ή θέση τοῦ Μουσολίνι και, γενικώς, τής Ίταλίας έγινε κρίσιμη. Πράγματι, τó καθεστώς άφ'ένός πού πήγαιναν νά παγιώσουν οί Έθνικοσοσιαλιστές στη Γερμανία παρουσίαζε όμοιότητες καθοριστικές με τó φασιστικό τής Ίταλίας· άφ'έτερου όμως γενικώς οί Γερμανοί συνιστοῦσαν δύναμη παραδοσιακώς έθνικη πρός τόν Ιταλικό έθνικισμό. Τί θά έκανε, λοιπόν, ó Μουσολίνι;

Ή άπάντηση δέν άργησε νά δοθῇ – και ἦταν έξυπνη. Τήν άνοιξη τοῦ 1933, πράγματι, ó τότε πρωθυπουργός τής Ίταλίας ἦλθε σέ συνεννόηση με τόν Βρεταννό όμόλογό του, James Ramsay MacDonald⁷, και συναποφάσισαν τόν έπίσημο σχηματισμό ευρωπαϊκοῦ Διευθυντήριου. Αυτό θά τó άποτελοῦσαν ἡ Μεγάλη Βρεταννία, ἡ Γαλλία, ἡ Ίταλία και ἡ έθνικοσοσιαλιστική Γερμανία⁸. Σκοπός τής πρωτοβουλίας αὐτῆς ἦταν νά εξαλειφθοῦν *άπαξ δια παντός* οί αἰτίες διαμάχης στην ευρωπαϊκή ἡπειρο ἥ, σύμφωνα άλλη, προσφυέστερη διατύπωση, νά μείνουν «εύχαριστημένοι άπό τή λήξη τοῦ [Α' Παγκόσμιου] πολέμου όχι μόνο οί νικητές αλλά και οί νικημένοι». Ό Χίτλερ άποδέχτηκε άμέσως τó περιεχόμενο τής Ιταλοβρεταννικῆς συμφωνίας και, έμμέσως πλὴν σαφώς, εγκατέλειψε τίς έως τότε έδαφικές διεκδικήσεις τής Γερμανίας σέ βάρος όμóρων της Κρατῶν – εκτός άπό εκείνη, βέβαια, πού άφορούσε τόν περιβόητο Διάδρομο τοῦ Δάντσιχ⁹. Θεώρησε, πράγματι, ότι ἡ λόγω αὐτοῦ τοῦ Διαδρόμου διχοτόμηση τής Γερμανίας ἦτανε παράλογη και έπρεπε όπωσδήποτε νά τελειώση. Ό Βενιζέλος, στόν όποιο ó Μουσολίνι είχε εκμυστηρευθῇ τó εν *σπαργάνοις* σχέδιό ἥδη κατὰ τόν Ίανουάριο τοῦ 1931, εὐθὺς έξ αρχῆς είχε βρεῖ πρόσφορη τῇ διευθέτηση αὐτῇ και κατόρθωσε νά έπηρεάση

7. Ίστορικό άρχεῖο ύπουργείου Έξωτερικῶν (στό έξῆς: ΑΥΕ), 1933, Α/3/IV, Ίωάννης Πολίτης, πρεσβευτῆς τής Ελλάδος στη Γερμανία, πρός τó ύπουργεῖο Έξωτερικῶν, άρ. 906, Βερολίνο, 10 Ἀπριλίου 1933.

8. ΑΥΕ, 1933, Α/3/IV, Παναγῆς Τσαλδάρης, ύπουργός Έξωτερικῶν, πρός τούς πρεσβευτές τής Ελλάδος στό Λονδίνο, στό Παρίσι, στη Ρώμη, στην Πράγα, στό Βουκουρέστι, στό Βερολίνο, στην Ἀγκυρα, στη Σόφια, στίς Βρυξέλλες, στην Ούάσινγκτον, στά Τίρανα καθώς και στη μόνιμη αντιπροσωπεία στη Γενεύη, χ. ά., Ἀθήνα, 24 Ἀπριλίου 1933.

9. ΑΥΕ, 1933, Α/3/IV, Δημήτριος Κακλαμάνος, πρεσβευτῆς τής Ελλάδος στό Ἡνωμένο Βασίλειο, πρός τó ύπουργεῖο Έξωτερικῶν, άρ.1072/Στ/33, Λονδίνο, 18 Ἀπριλίου 1933.

γενικῶς τὴν ἑλληνικὴ πλευρά, ὥστε ἀρμοδίως νὰ δηλωθῇ πὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν θὰ ἦταν ἐχθρική σὲ τέτοιου εἶδους πανευρωπαϊκὴ διευθέτηση¹⁰.

Κλειδί ὁπωσδήποτε τῶν ἐξελίξεων ἀποτελοῦσε ἡ στάση τῆς Μεγάλης Βρετανίας· ὁ MacDonald ὅμως παρέμενε σταθερὸς ὡς πρὸς τὴν ὑποστήριξη τοῦ «Σχεδίου Μουσολίνι», ὅπως ὀνομάστηκε ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ – ἡ ὁποία πρωτοβουλία ὑποστηριζόταν ἐναργῶς καὶ ἀπὸ τοὺς *Times* τοῦ Λονδίνου, πού, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀποτελοῦσαν τὴν «ἀτμομηχανή» τῆς ἀγγλικῆς κοινῆς γνώμης¹¹. Καὶ τότε... ἐνῶ ὅλα φαίνονταν διευθετημένα ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰρηνικὴ συμβίωση τῶν Λαῶν τῆς γηραιᾶς μας ἡπείρου, τὸ σχέδιο τῶν Μουσολίνι καὶ MacDonald τινάχτηκε στὸν ἀέρα – κυρίως λόγῳ τῆς ἀντίδρασης σημαντικῶν ἐφημερίδων τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν¹², ἡ στάση τῶν ὁποίων ἐπέφερε «μεταστροφή» τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ Ἑνωμένου Βασιλείου¹³. Ἔτσι ἄρχισε ἡ πορεία τῆς Εὐρώπης μας πρὸς τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμο, ἡ «Πορεία πρὸς τὴν Καταστροφή», ὅπως προσφυῶς ἔχει χαρακτηριστη...

... Ἐνῶ ἐδῶ, στὰ δικὰ μας, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος βρέθηκε στὸ κενό. Εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτός, κατὰ τὸ 1934, εἶχε συλλάβει σχέδιο δραστηκῆς ἀναθεώρησης τοῦ συντάγματος τοῦ 1927, βάσει ἑξι ἀρχῶν, πού ἦταν οἱ ἑξῆς:

Α'. Ἐπέκταση τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ Κράτους μέσῳ τῆς ἐπέμβασής του τόσο στὸν κοινωνικὸ ὅσο καὶ τὸν οἰκονομικὸ βίο καί, συνακολούθως, τῆς καθιέρωσης τοῦ συστήματος τῆς διευθυνομένης οἰκονομίας (*economie dirigée*)¹⁴, σύμφωνα μὲ πρότυπα πού εἶχαν ἤδη ἐπικρατήσῃ στὴν Ἰταλία καὶ σὲ χῶρες τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης¹⁵.

Β'. Ἐνίσχυση τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας σὲ βάρος τῆς νομοθετικῆς¹⁶.

10. ΑΥΕ, 1933, Α/3/IV, «Σημείωμα τῆς Α' Πολιτικῆς Διευθύνσεως περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀναθεώρησης τῶν συνθηκῶν», Ἀθήνα, 15 Ἀπριλίου 1933.

11. ΑΥΕ, 1933, Α/3/IV, Δημήτριος Κακλαμάνος πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ἀρ. 904/Στ/33, Λονδῖνο, 31 Μαρτίου 1933.

12. Πρβλ. *Washington Evening Star* (Οὐάσινγκτον), φύλλο 29^{ης} Μαρτίου 1933.

13. ΑΥΕ, 1933, Α/3/IV, Δ. Κακλαμάνος πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ἀρ. 904/Στ/33, Λονδῖνο, 31 Μαρτίου 1933.

14. Νικόλαου Ἀθ. Ἀντωνόπουλου, *Αἱ ιδέαι τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ συντάγματος τοῦ 1927* (Ἀθήνα, 1995), σ. 8.

15. Πρβλ. Édouard Beneš, *La révolution allemande et la nouvelle phase de la politique européenne. Les questions économiques de l'Europe centrale* (Πράγα: Orbis, 1933), σσ. 40, 45.

16. Ν. Ἀθ. Ἀντωνόπουλου, *Αἱ ιδέαι τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου...*, σ. 9.

- Γ'. Έκλογη τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἀμέσως ἀπὸ τὸν Λαό¹⁷.
 Δ'. Ἐνίσχυση τῆς κυβέρνησης¹⁸.
 Ε'. Περιορισμὸς τῶν νομοθετικῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ Κοινοβουλίου¹⁹.
 ς'. Περιορισμὸς τῆς λειτουργίας τοῦ Κοινοβουλίου²⁰.

Ἐὰν εἶχε ὑλοποιηθῇ αὐτὸ τὸ σχέδιο τοῦ Βενιζέλου, ἡ Ἑλλάδα θὰ εἶχε ἀποκτήσει σύνταγμα οἷονεὶ ἐφάμιλλο τοῦ γαλλικοῦ τοῦ 1958²¹. αὐτὸ ὅμως δὲν ἐπιτεύχθηκε. Λόγω τῆς ἀποτυχίας, πράγματι, τοῦ κινήματος τῆς 1^{ης} Μαρτίου 1935, ὁ Βενιζέλος βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ ἐκπατρισθῇ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ματαιωθῇ τόσο ἡ συνταγματικὴ μεταρρύθμιση τὴν ὁποία ἐπιδίωκε ὅσο καὶ ἡ ἄτυπη ἑλληνοϊταλικὴ συμμαχία. Στὴν Ἑλλάδα τελικῶς ἐπιβλήθηκε τὸ αὐταρχικὸ καθεστῶς τοῦ Μεταξᾶ ποὺ ὅμως εἶχε πλήρη τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου Β'· καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς ἦταν νὰ ἐνταχθῇ ἀνεπιφύλακτα ἡ Ἑλλάδα στὸ πλευρὸ τῆς Μεγάλης Βρεταννίας, νὰ ἐμπλακθῇ στὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμο καὶ νὰ ὑποστῇ τὰ ἀκόμα πιὸ τραγικὰ μετέπειτα, ποὺ δὲν τελείωσαν παρὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1949. Κάθε ἰδέα μεσογειακῆς συνεννόησης -ἀκόμα καὶ μὲ τὴν Ἰσπανία- ἐγκαταλείφθηκε, ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴ δυσχεραστῇ οἱ «Δυτικοὶ συμμαχοί μας»· καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια ἐπιβλήθηκε στὴ χώρα μας καθεστῶς ποὺ εἶναι ἀμφίβολο κατὰ πόσον ἐξυπηρετοῦσε τίς πραγματικὲς ἀνάγκες τοῦ τόπου μας.

Καὶ ἔτσι...νὰ ποὺ ἀναδύεται τὸ δραματικὸ ἐρώτημα: Ἐὰν εἶχε ἐπικρατήσῃ ἡ τότε «γραμμὴ Βενιζέλου», θὰ εἶχε τοῦλάχιστον ἀποφευχθῇ ἡ ἑλληνοϊταλικὴ σύρραξη τοῦ 1940-1941, ποὺ ὑπῆρξε ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ; Τὰ «εἰς», βέβαια, στὴν Ἱστορία θεωρεῖται πὼς δὲν ἔχουνε θέση. Ἡ σπουδὴ ὅμως μὲ τὴν ὁποία «κουκουλώθηκε», ἥδη κατὰ τὸ 1945, ἀπὸ τὴν ἀνώτατη στρατιωτικὴ ἡγεσία τῶν Ἀγγλοαμερικανῶν στὴ Μεσόγειο ἡ ὅλη ὑπόθεση τοῦ τορπιλισμοῦ τῆς «Ἑλλης» ἄς θεωρηθῇ μία ἡχηρῶς σιωπηρὴ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτό²².

Μὰ εἰδικὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι, βέβαια, μιὰ ἄλλη ἱστορία...

17. *Αὐτόθι*.

18. *Αὐτόθι*, σ. 11.

19. *Αὐτόθι*, σ. 12.

20. *Αὐτόθι*, σ. 15.

21. *Αὐτόθι*, σ. 11.

22. ΑΥΕ, 1944-1945, 82. 6, ὁ ἀντιστράτηγος W. D. Morgan (κατ'ἐντολὴ τοῦ στρατάρχη Harold Alexander, ἀνώτατου διοικητῆ τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων στὴ Μεσόγειο) πρὸς τὸν ἐπικεφαλῆς τῆς ἑλληνικῆς αντιπροσωπείας στὸ Συμβουλευτικὸ τῆς Ἰταλίας Συμβούλιο, 3 Σεπτεμβρίου 1945.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΙΩΡΓΟΥ Δ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ,	
Πρόλογος	7
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΣΤΕΦΑΝΑΚΗ,	
'Η κορυφαία στιγμή	9
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΑΙΛΙΑΝΟΥ,	
'Ο 'Ελευθέριος Βενιζέλος καὶ ἡ περιοχικὴ ἀσφάλεια τῶν Βαλκανίων κατὰ τὸν Μεσοπόλεμο	17
ΧΑΡΙΚΛΕΙΑΣ Γ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ,	
'Η ἴδρυσις τοῦ Συμβουλίου τῆς 'Επικρατείας (Δεκέμ- βριος 1928-Μάιος 1929)	29
ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ,	
'Η σημασία τοῦ Μακεδονικοῦ 'Αγώνα μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Μόδης	59
ΔΗΜΗΤΡΙΗ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ,	
Διαχρονικῆς σημασίας ἀπόψεις τοῦ Βενιζέλου γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ	71

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΗΜΕΡΙΔΟΣ
(15 Μαΐου 2014)
ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΜΕ ΑΠΛΑ ΤΗΣ ΜΟ
ΝΟΤΥΡΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ
«ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ» ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΕΙΧΕ ΚΑΙ ΤΗ
ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑ
ΣΜΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥ
ΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ. ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΙΜΕ
ΛΗΘΗΚΕ Ο ΓΙΩΡΓΟΣ Δ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

